

NASILNA DRUŠTVA U TRANZIJI
Alternativni dijalog Kosovo-Srbija

Beograd-Priština
2004

Uvodne napomene

Nasilje nije rešenje, moramo vratiti dostojnastvo žrtvama

Kada sam tokom poslednjih godina putovao po Kosovu svaki put mi se činilo da ima nade da prevaziđu posledice zločinačke politike Srbije tokom prošle decenije. Svaki put bi se suočao sa novim pitanjima i novim činjenicama o velikim i strašnim zločinima koje su srpske snage počinile tokom devedesetih.

Nikada neću zaboraviti lica ljudi koji su mi govorili o zlu. Nikada neću zaboraviti noći provedene sa gotovo nepoznatim ljudima koji su spremni da do svitanja govore o tragedijama i onome šta se dogodilo. Bilo je dovoljno da smo pitam.

Projekat "Nasilna društva u tranziciji" i rad Inicijative mladih za ljudska prava na Kosovu zapravo su zasnovani na želji da čujemo o prošlosti i da tražimo istinu, pravdu i odgovornost. Tek posle tog sleda možemo razgovarati o pomirenju.

Zahvalan sam fondaciji Henrich Boll jer je podržala ideju u koju zaista verujemo. Izgradnja poverenja je jedni put do boljih odnosa između Kosova i Srbije. Jer sasvim je sigurno da zaključak koji proizilazi iz vrsnih analiza kaže da nasilje nikako nije rešenje i da je vraćanje ljudskog dostojanstva žrtvama teškog kršenja ljudskih prava u prošlosti jedini put u bolju i svetliju budućnost.

U ovoj publikaciji možete pronaći transkripte sa konferencije koja je krajem maja održana u Risnu, Crna Gora i na kojoj se okupilo preko trideset mladih aktivista, studenta i intelektualca sa Kosova i iz Srbije koji su zajedno razgovarali u okviru pet sesija. Prva sesija se odnosila na prošlost i put suočavanja sa prošlošću. Na drugoj sesiji slušali smo o nacionalizmu i radikalizaciji društava, dok je treća sesija bila posvećena stanju na Univerzitetima. Na četvrtoj i petoj sesiji govorili smo o civilnom društvu i značajnoj ulozi koje ono može imati u procesu stabilizacije i uspostavljanja pravde. Dogovorili smo se da se ista grupa u delimično proširenom sastavu sretne i sledeće godine i da se organizujemo u forum. Nismo odredili ime foruma, niti smo postavili temelje njegovog delovanja. To je uloga sledećeg sastanka i narednih skupova.

Takođe u sredini ove knjige nalaze se fotografije. Svi oni koji smatraju da se vrednosti koje su iznete u ovoj publikaciju poklapaju sa njihovim dobro došli su u ovaj forum. Kritike onih drugih smo takođe spremni da čujemo.

Želim posebno da zahvalim ljudima koji su sa puno entuzijazma radili na ovoj publikaciji.

Andrej Nosov

U Prištini, 6.10.2004

Transkrip konferencije održane u Risnu, Crna Gora, 17. – 20. Jun 2004.godine

Uvod

Andrej Nosov, izvršni direktor Inicijative mladih za ljudska prava

Želim svima dobar dan, hvala vam što ste došli i odazvali se pozivu Fondacije Heinrich Böll i Inicijative mladih za ljudska prava na skup «Nasilna društva u tranziciji». Na ovu konferenciju smo pozvali sve one ljude za koje smatramo da je vrlo važno da na jednom ovakvom skupu budu, diskutuju i govore o svim pravicima u kojima se naša društva kreću, govorim o kosovskom i srbijanskom društvu.

Nasilje je nešto što je svakodnevni deo našeg društva, od nasilja u porodici pa preko onog etnički-motivisanog, bar za mene najgoreg nasilja koje je gotovo svuda oko nas. Naša osnovna ideja bila je da vidimo koliko civilno društvo i mladi u civilnom društvu mogu da utiču na deradikalizaciju Srbije i Kosova, deradikalizaciju javnog mnjenja.

Naša osnovna ideja je bila da spojimo neke nove ljude, jer je bilo mnogo ovakvih susreta i mnogo ovakvih konferencija, i svaki put kada spojimo nove ljude pokušamo da izgradimo neki njihov odnos, možda neki njihov zajednički posao, zajednički rad na poboljšanju situacije u Srbiji ili na Kosovu.

Ja sam ovde iz vrlo sebičnih razloga, zato što želim bolje društvo za sebe. Tako bih, jako voleo, da svako od vas, kad krenemo da diskutujemo kaže, koji je to razlog, zašto je on ovde i zašto smatra da je ova tema važna i zašto smatra da je odnos Srbije i Kosova važan za budućnost.

Emilija Mančić, Fondacija Heinrich Böll

“Voleti svim srcem slobodu može samo dobar čovek. Ostali ne traže slobodu već dozvolu, a baš nju ponajviše milostivo udjeljuju tirani. Stoga retko kada losi ljudi napadaju tirane, niti ikad sumnjaju u njih, po prirodi budući robovi, već to čine oni u kojih je najviše vrlina i pravih vrednosti”.

Dzon Milton je ovo napisao pre više od tri stotine godina, a ja sam upravo njegovim recima zelela da na samom početku ovog skupa koji nosi naziv “ Nasilna društva u tranziciji” sve nas inspirisem na predstojećem diskusiju i promišljanje o društvima u kojima su mnogi od ovde prisutnih odrasli, u kojima žive, studiraju, rade i na čiji razvoj danas pokušavaju da utiču.

Iz spiska učesnika vidim da je većina vas angazovana u raznim lokalnim i međunarodnim organizacijama i na projektima koji za cilj imaju jačanje demokratije, unapređenje međuetničkog dijaloga i tolerancije, suočavanje sa bliskom prošlosti i slično i zato bih sebi dozvolila da kažem da smo svi mi ovde već okupljeni na jednom zajedničkom projektu, a da ovaj naš susret vidim samo kao još jedan od niza koraka, koji nam predstoje, da bi jednog dana mogli da kažemo se bar jedan deo ovih visoko

postavljenih ciljeva zaista i ostvaruje i to na takav način da to svako od nas osjeti pre svega kao poboljšanje kvaliteta svog ličnog života.

Sve ovo su ciljevi i želje koje se često čuju, a za koje svi mi znamo da se posebno na ovim prostorima teško dostižu. Zbog toga pretpostavljam da svi ovdje na neki način delimo i slične frustracije jer živimo i deo smo društava u tranziciji u kojima je dugogodišnje nasilje već duboko razorilo tkivo samog društava i postalo na neki način potpuno legitimno političko sredstvo. Otuda smo se i odlučili baš za ovaj naziv konferencije – “Nasilna društva u tranziciji”. Pretpostavljam da se većina nas slaže da je razumevanje uzroka, dakle svega onoga što je dovelo do uspostavljanja ovakvih matrica političkog delovanja prvi korak. Sve antimoderene i populističke pojave pokazuju jedan kontinuitet u sklonosti ka nasilju. To je teško preseći jer su u to upletene tradicionalne institucije za koje se vezuju uticajne ličnosti u raznim epohama. Upravo zato je uspostavljanje one civilizacijske uloge države, a to je da se brine o pravima i imovini svojih građana, a samim tim i drugacije uloge političara koji su za taj proces odgovorni od izuzetne važnosti.

O svim bitnim temama koje su navedene u programu ovog skupa imaćemo prilike da detaljnije raspravljamo u naredna dva dana. One su vrlo važne jer direktno utiču na naše živote, a upravo mlađa generacija nosi jedno veliko breme još uvek nesavladane prošlosti. Iako te generacije nisu mogle imati direktnog uticaja na sva negativna događanja na ovim prostorima, moraju se i te kako suočiti i nositi sa njihovim posledicama. Na njih se zato mora obratiti više pažnje i mora se dati više prostora onome što oni imaju da kažu. Danasnji studenti su upravo oni koji će u bliskoj budućnosti morati da iznesu teret strukturalne transformacije ova dva društva. Država ali i Univerzitet pokazali su do sada na puno primera da nisu još uvek u stanju da ih za taj važan posao valjano pripreme i obuče. Zato ne čude podaci koji ukazuju na zabrinjavajuće veliki procenat mladih koji su ili već napustili ove prostore ili bi to učinili čim bi im se ukazala mogućnost. Većina kao razloge navodi pre svega samovolju i neodgovorno ponašanje političara, osećaj sopstvene nemoci da se situacija promeni ili da se na nju utiče, bliskost ili pripadnost određenoj političkoj opciji kao preduslov za napredovanje i losu ekonomsku situaciju. Politički angažman se smatra jednom više negativnom nego pozitivnom delatnošću.

Zbog svih navedenih razloga ovaj skup je i iniciran, kao prvi korak u otvaranju jednog alternativnog dijaloga mladih sa Kosova i iz Srbije, koji odrastaju vrlo blizu jedni drugih u jednoj međusobnim neprijateljstvom zatrovanoj atmosferi, a u sustini dele slične ili gotovo iste probleme, dileme i nezadovoljstva.

Mozda bi upravo lociranje tih zajedničkih problema, mogao da bude i početak njihovog rešavanja.

Sesija: Prošlost kao prepreka- lekcije iz skorije prošlosti

Anka Kurteši Hajdari (Anka Kurteshi Hajdari), Fond za humanitarno pravo, Priština

Pokušaću da svoje uvodne napomene izložim iz ugla moje profesije, odnosno posla koji obavljam u prištinskoj kancelariji Fonda za humanitarno pravo, gde se bavim monitoringom i analizom sudskih procesa za najteža krivična dela: ratne zločine i politički i etnički motivisana krivična dela.

Reč je o najtežim krivičnim delima koje danas poznaje pravosudna praksa na Kosovu. Radi se o krivičnim delima, čije se rasvetljavanje smatra krucijalnim za dokazivanje vitalnosti, profesionalnosti, ali i sposobnosti jednog pravosudnog sistema, da se izbori za pravdu u društvu.

Analizom najvećeg broja najtežih krivičnih dela na Kosovu u zadnjih pet godina može se izvući zaključak da ona u suštini vuku korene iz prošlosti, da njihovo objašnjenje nije moguće samo njihovim smeštanjem u sadašnjost, odnosno da su negde u svom začetku motivisana teškim nasleđem koje je višegodišnja kriza na Kosovu ostavila iza sebe.

Čak i danas, pet godina nakon rata, kada vršite dubinsku analizu mogućih motiva kojima su se počinioci najtežih krivičnih dela rukovodili prilikom počinjavanja zločina, možete videti da ispod površinskih motiva – koji su vezani za današnju realnost, ili neki konkretni događaj, povod ili motiv – leže duboke naslage trauma iz prošlosti.

To posebno važi za etnički motivisane zločine.

Za razumevanje ovog fenomena uopšte nije bitno da li je počilac Albanac, a Srbin žrtva, ili obrnuto. Ovi zločini jednostavno funkcionišu po nekom sličnom principu, uspostavljenom tokom Miloševićeve strahovlade. Na svu sreću, u mnogo manjim razmerama, što je možda manje rezultat otrežnjenja počilaca, već je više rezultat toga da država više ne sponzorise ubistva političkih protivnika ili etnički motivisana ubistva.

Veoma često, prilikom praćenja suđenja za najteža politički ili etnički motivisana krivična dela, stiče se utisak da su samo njihovi površinski povodi tu negde oko nas smešteni u svakodnevicu, a da su njihovi duboki motivi daleko iza nas i da vuku korene iz višegodišnjeg perioda kada su ljudi podsticani, ohrabrivani i učeni da mrze, da se svete, da ubijaju i da za to budu nagrađivani.

Obrazac po kojem se problem političkog neistomišljeništva u redovima sopstvene nacionalne zajednice ili političkih protivnika među pripadnicima druge etničke zajednice rešava njihovom fizičkom likvidacijom, prvi je na širem prostoru patentirao i široko rasprostranio Milošević. Autor obrasca se sada nalazi u Hagu, ali njegovo «učenje» i danas ima pristalice.

Uprkos novim vremenima, opšta destrukcija, koja vlada na celom ovom prostoru je, bar za čitavih nekoliko generacija koje su sazrevale u tom periodu u formi izvođača, žrtve ili posmatrača sa strane, ostavila toliko duboke tragove, da ova destrukcija i danas često profunkcioniše na način na koji može da izazove zadovoljstvo tvorca ovog političkog i etničkog ostrakizma nad neistomišljenicima.

Martovski događaji su pokazali da je dovoljno upaliti samo šibicu, odnosno dovoljno je samo da se postoji malo jači povod da bi se među nama detonirala prošlost, da bi se među nas vratio duh kojeg je iz boce pustio Milošević.

Martovski događaji su dakle pokazali, da nama, kada izgubimo kontrolu, i dalje upravlja prošlost i određuje način na koji treba da rešavamo probleme koji se nalaze ispred nas.

Ovaj utisak se često javlja prilikom praćenja suđenja za zločine koji su se desili u periodu od rata naovamo. I ponovo želim da naglasim, nije uopšte bitno ko je na optuženičkoj klupi, a ko se vodi kao žrtva.

Šteta je što mi, na Kosovu, do sada nismo imali nekih dubljih analiza: pozadine, podsvesnih motiva najtežih krivičnih dela, posebno etnički motivisanih. Ukoliko bi one postojale, sigurna sam, barem na osnovu mojih iskustava sa glavnih posleratnih suđenja, da bi na optuženičku klupu, zajedno sa direktnim počiniocima, trebalo da bude izvedena i prošlost, čija su produžena ruka bili direktni izvođači.

Naravno, neumoljivi i hladnokrvni pravni standardi i strogi sudski rezoni, koji se drže činjenica i kojima psihologija počinitelaca, podsvesni motivi i traume iz prošlosti ne znače mnogo u odmeravanju krivice, ne mogu biti sredstvo za iskorenjivanje podsvesni i prošlosti u njoj, koja velikim delom i danas rukovodi postupcima ljudi, igrajući se njima i određujući im način ponašanja u odnosu na suprotnu stranu.

Najveći doprinos koji pravosuđe može dati iskorenjivanju prošlosti – koja i danas determiniše u značajnoj meri naše emocije i određuje naše ponašanje u odnosu na drugu stranu – je nametanje pravde i njeno postavljanje iznad svih, što bi u praksi značilo da nema oprostaja za one koji se ogreše o zakon.

I u najidealnijim uslovima, vladavina prava se sama po sebi ne može izboriti sa računima koje nam prošlost i dalje ispostavlja.

Vladavina prava jeste samo jedna od važnih premisa, ali za istiskivanje prošlosti iz nas i njeno vraćanje tamo gde joj je mesto, za nas na Kosovu od mnogo veće koristi bi bilo postizanje jedne vrste kategoričkog društvenog pakta, zasnovanog na jednostavnoj paroli, koja bi mogla ovako da zvuči: “Nećemo da radimo ono što je

nama nekada rađeno i ne želimo da se poistovećujemo ni na koji način sa našim nekadašnjim dželatom, koji se konačno našao preg licem pravde u Hagu.”

Marijana Toma, Fond za humanitarno pravo, Beograd

Najteži i najznačajniji zadatak jednog historičara je iznošenje istine o prošlosti. Istovremeno, krajnje ishodište proučavanja historičara je upravo realna historijska istina o prošlosti, ono što se desilo mora biti odvojeno od onoga što se nije desilo.

Prošlost podneblja u kome smo rođeni i odrasli je važan deo evropske istorije. Historičari koji se bave prošlošću ovog regiona, kako je rekao jedan od najznačajnijih njegovih historičara, Ivo Banac, ne smeju biti "beskrvni", jer je sama istorija regiona prepuna krvavih sukoba naroda koji ga naseljavaju. I mi smo sami svedoci i posredni učesnici jednog od najgorih etničkih sukoba na Balkanu ikada.

Ipak, nije potrebno biti historičar da bi o prošlosti pokušali da razmišljamo na pravi način.

Ne znam koliko nas tačno ovde ima i koliko svako od nas ima godina, ali u proseku imamo oko trideset godina. Rođeni smo u jednoj državi, sazreli u drugoj, a sada živimo već u trećoj, veliki deo nas u četvrtoj. To je tužna rekapitulacija za nekog ko ima samo tri decenije iza sebe. Ako krenemo generaciju unapred, videćemo i gore stanje. Moj otac je živio u šest država, moj deda u sedam. Naše porodice i njihovi članovi su deca sistema koji je Erik Hobsbaum nazvao "sistemom kolektivne neizvesnosti".

Da se osvrnemo malo i na prošlost države u kojoj smo rođeni.

To je država priključka. Čitav vek svog trajanja provela je pokušavajući da uhvati priključak sa razvijenim svetom, imitirajući ga. Po svom nastanku, izabrala je da imitira model liberalizma Zapadne Evrope i Sjedinjenih Američkih Država. I to nije činila sasvim uspešno. Tridesetih godina XX veka započela je svoj pogubni flert sa fašističkim modelom. Nakon završetka Drugog svetskog rata, izabrala je boljševički model, a onda ga je prilagodila sebi. Taj sistem je doživeo slom iz više razloga, a posle sloma tog sistema, građani ove države su nastavili da žive razočarani i svojom prošlošću i sadašnjošću koja ih je okruživala i potpuno nesigurni u svoju budućnost. Pokreti i ideologije koji su od sloma tog sistema imali najviše koristi bili su pokreti ksenofobičnog nacionalizma i netolerancije.

Za te pokrete, prošlost je postala i ostala najsuštinskiji element. Hobsbaum je to jednostavno objasnio "Prošlost legitimise. Ona daje slavniju pozadinu sadašnjosti koja nema šta da slavi." Prošlost i nauka koja je proučava, istorija, postali su najomiljeniji materijal i igračka svakog nacionaliste u ovom regionu.

Kada sam odlučila da postanem istoričar, mislila sam da sam izabrala jednu od najplemenitijih nauka i da će moj osnovni profesionalni cilj biti služenje istini. Nisam ni slutila da će bavljenje istorijom i prošlošću ovog regiona postati štetno zanimanje.

Prošlost je više puta izvrtana i zloupotrebljavana, kako od samih istoričara, tako i od onih koji su je tumačili u svoj svojoj nestručnosti. Na svima njima stoji ogromno breme krivice za sve što se desilo u nedavnoj prošlosti, zato što su na svakom koraku, u svakom radu koji su napisali, svakom javnom nastupu zloupotrebljavali prošlost, izvrtali istorijsku istinu, falsifikovali istorijske izvore i činili najgore od svega, istorijom pravdali zločine. Dva najekstremnija primera će pokazati kako i koliko zloupotreba istorije može da naškodi.

Ratko Mladić je jula 1995. godine ušao u Srebrenicu "da se osveti Turcima za zločine dahija u Beogradskom pašaluku pre 1804. godine." Ratku Mladiću su zločini dahija bili opravdanje da ubije više hiljada Bošnjaka u Srebrenici.

Kosovska bitka 1389. godine, Kosovski mit i Seoba Srba 1690. godine poslužili su kao dobra inspiracija i opravdanje za masovno etničko čišćenje Albanaca sa Kosova 1999. godine.

Dahije iz XIX veka su poslužile kao dobro istorijsko opravdanje za hiljade pobijenih dečaka i muškaraca iz Srebrenice, čija su tela zakopavana, raskopavana, pa ponovo zakopavana u više desetina masovnih grobnica u Republici Srpskoj.

Jedna izgubljena bitka iz XIV veka i jedna seoba iz XVII veka (a takvih je u istoriji Srba bilo više) poslužile su kao opravdanje za Suvu Reku, Peć, Izbice, Meje, Korenicu, Vučitrn. Ove dve istorijske istine su bile opravdanje za 836 tela sahranjenih u Beogradu, Petrovom selu i kod jezera Perućac.

Moramo se boriti protiv svakog pokušaja zloupotrebe istorije, jer se to i danas često dešava. Moramo sprečiti one koji sebe definišu prema etničkoj pripadnosti, religiji, prošlim ili sadašnjim granicama, moramo ih sprečiti da se bave prošlošću, da se njome inspirišu, da pišu udžbenike i da i dalje govore da smo različiti ili bolji od drugih. To treba svima nama da bude pouka nedavne prošlosti. Moramo se suočiti sa prošlošću da biste vi mogli da se okrenete svojoj budućnosti, a ja da se vratim svom traganju za istorijskom istinom.

Valjdet Idrizi (Valdete Idrizi), CBM (Community building Mitrovica)

Komjuniti bilding Mitrovica (Community Building Mitrovica – CBM) radi na zblizavanju zajednica u Mitrovici. Kao što znate Mitrovica je podeljena, tako da je ovaj posao jako težak. Ali svi smo mi ovde sami izabrali da budemo akteri u tom poslu.

Smatram da o prošlosti mora da se priča, da događaji moraju da se analiziraju.

Na bi trebalo zaboraviti ništa od onoga šta se desilo, tokom rata, a ni posle njega. Ne bi trebalo zaboraviti da je u severnoj Mitrovici pre nekoliko godina, ubijeno trinaest Albanaca, niti bi trebalo zaboraviti decu koja su ubijena u Goraždevcu. Naravno martovski događaji nikako se ne bi trebalo da budu zaboravljeni.

Mislim, da bi trebalo pokretati diskusije, a ne samo beležiti broj žrtava, pošto takvi događaji rasvetljavaju naše frustracije, nastale zbog života u vremenu i sredini sa mnogo različitih kriza, ekonomskih, socijalnih, itd.

Ali takođe smatram da bi trebalo učiti i na dobrim i na lošim primerima iz prošlosti. Pomenuću sada nekoliko dobrih primera.

U Dreničkom regionu postoje dve enklave, tu je Surigana i Banja. Tamo su se Srbi vratili posle rata '99 godine, kuće im nisu bile spaljene i Srbi iz tih krajeva su bili jako odlučni da tu ponovo žive. Sa druge strane, Albanci su odmah posle rata uspeli da sačuvaju te kuće. Toko marta, samo nedelju dana posle 17. marta, osećala sam moralnu potrebu da ih posetim. I veoma sam bila ponosno kada sam videla da su kuće i crkva bile očuvane. Znači da su se Albanci iz tog regiona, koji su najviše propatili, jer je to region koji je najviše pogođen ratovima, potrudili da zaštite svoje srpske komšije. To su ljudi koji koračaju napred.

Mislim da svi moramo učiti na ovom primeru. Moramo uzeti ovaj primer običnih ljudi, kako bi svakodnevne poteškoće ili probleme prevazišli poukama iz prošlosti.

Mnogo je ljudi koji kažu da se mora gledati samo prema budućnosti, a nikako prema prošlosti i istoriji, jer ćemo se ponovo vratiti konfliktu, itd.

Ja dolazim iz severnog dela Mitrovice, i već pet godina sam raseljena, pa mogu da kazem: 'Srbin mi je oduzeo kuću, ubio moje bližnje, oduzeo mi je svo bogatstvo koje sam ikada imala.' Ali istovremeno, pokušavam da budem objektivna jer je i taj Srbin, koji je sada na drugoj strani mosta, morao da izbegne tamo. Ukoliko ja sve Srbe svedem na isti nivo, neizbežno je ponavljanje starih grešaka.

Verujem da ako samo mislimo o tome kako ići napred i ako nas ne interesuje prošlost, onda ćemo i mi postati isti kao prethodni režim - i ja i svi ostali akteri, samo ćemo promeniti ime.

Zato verujem da bi uvek trebalo analizirati stvari. Moramo se baviti uzrocima, a ne bežati od problema.

Martovske događaje sam lično jako loše preživela, paljenja crkava i verskih institucija. Ne znam da se ikada u istoriji desilo da Albanci pale religijske znamenitosti. Ono što sam u porodici naučila, teralo me je da pokušam da svim svojim snagama i mogućnostima osudim i sprečim ono što se dešavalo. Ali grupe koje su to činile nisu uzele u obzir ovaj dobar primer, nisu uzele u obzir da uopšte nije 'albanski' paliti crkve. Nažalost, u ovom slučaju pozitivno razmišljanje o budućnosti koje se oslanja na prošlost, nije bilo u funkciji. Jedino što je tada funkcionisalo je bio osećaj frustracije.

Zato verujem da se mi, kao građansko društvo, moramo promeniti puno i pri tom biti svesni da smo jako važni akteri našeg društva, te da moramo da mobilizujemo naše snage i krenemo napred, imajući na umu prošlost. Po meni to je jedini način.

Duška Anastasijević, European Stability Initiative (ESI)

Ja bih se vratila u prošlost, ali neku dalju prošlost od ove o kojoj smo do sada slušali. Jer, kada sam videla sastav ljudi i mnogo novih mladih lica, mislila sam da je to takođe veoma bitno za razumevanje dinamike srpsko-albanskih odnosa uopšte i za nastanak predrasuda koje su se, kao što vidimo, i dan danas u velikoj meri očuvale.

Ivo Banac, Dubrovčanin, profesor na Univerzitetu Yale i jedan od najboljih istoričara sa ovog područja, svojevremeno je rekao da je velika nevolja kada se piše o južnim Slovenima, misleći na područje Balkana, ta što mora da se počne od početka. Sigurna sam da bi se on sada sa mnom složio da je još teži posao uprti prstom u tu tačku i reći: "Evo, to je taj početak!", jer za neke je početak 1999. godina, za neke je početak 1989. godina, kada su mnogi ljudi izgubili posao na Kosovu, za neke druge ljude je to 1968. godina, kada je došlo do demonstracija na Kosovu. Za neke je to 1912, kada je, tokom Balkanskih ratova srpska vojska napredovala i pri tom činila razne zulumе na Kosovu, prevashodno protiv muslimanskog i albanskog stanovništva itd, itd...i tako ćemo onda stići do te čuvene Kosovske bitke i XIV veka i onda ćemo se malo iznenaditi kada nam istoričari, oni pravi, pokažu da su u toj kosovskoj bici, Albanci i Srbi učestvovali na istoj strani, u borbi protiv Turaka. Ta se činjenica često zaboravlja kada se o kosovskoj bici piše, naročito u Beogradu.

Znači, negde moramo da počnemo i ja sam za ovu priliku izabrala 1981. godinu kao jednu prekretnicu, zato što mislim da je ona s jedne strane dosta blizu, a i proces, koji se posle te 1981. odvijao je dovoljno značajan. Smatram da je za našu generaciju, i pogotovu za generaciju naših roditelja, ta godina takođe bila formativna u shvatanju problema na Kosovu.

Kosovo je 1981. godine bilo i dalje jugoslovenski problem, problem SFRJ. U martu su izbile velike demonstracije na Kosovu i to su prve ogromne demonstracije koje su se dogodile u bivšoj Jugoslaviji nakon Titove smrti. Bile su to prve studentske demonstracije i one su šokirale čitavu javnost i političke elite, a razvile su se iz pobune studenata u kantini studentskog doma. Studenti su se žalili na loše uslove života, na lošu hranu i slično. One u prvom mahu nisu bile naročito burne, ali su izazvale šok, a onda su se povratile krajem marta, 26. i na samom početku aprila, u znatno većoj snazi, kada su se studentima pridružili mnogobrojni radnici i inteligencija i njihovi profesori i ti protesti zaista jesu bili masovni. Zavedeno je vanredno stanje na Kosovu, intervenisala je vojska, a rukovodstvo i tadašnje elite su te demonstracije nazvale najstrašnijim etiketama.

Te demonstracije su bile 'kontrarevolucija', ali medijski zataškane, tako da mi u Beogradu u tom trenutku o njima nismo ništa znali, a situacija je bila slična i u Zagrebu i u Ljubljani i ostalim centrima. Curilo je malo informacija o tome šta se

dešava na Kosovu. Naknadno, kada se cela stvar i smirila, mi smo saznali po zvaničnim podacima da je osam demonstranata ubijeno.

Nama sada posle svih ovih ratova i svih ovih nevolja, osmoro ljudi ubijenih u jednom ili dva dana ne deluje naročito zastrašujuće. Ali, ja ponavljam: to je bio period mirne i takoreći idilične Jugoslavije, kada je osmoro ljudi ubijeno u par dana zaista delovalo stravično. Sada pričam samo o zvaničnim podacima, verovatno postoje i neki drugi: 75 demonstranata je ranjeno, od toga je 55 imalo teže povrede iz vatrenog oružja, 1 policajac je ubijen i troje je veoma ozbiljno ranjeno.

Cela stvar se brzo smirila sa medijske strane i zavedena je neka vrsta vojne uprave nad Kosovom. Ono što je sledilo kasnije, to su masovna hapšenja i okršaji sa izvorima te ‘kontrarevolucije’, pošto su demonstranti, između ostalog, zahtevali i Republiku Kosovo i pridruživanje Albaniji. To su bili neki od zahteva koji su se čuli među mnogobrojnim drugim zahtevima o socijalnim poboljšanjima. Dakle, baš ti zahtevi su bili istaknuti kao dokaz o kontrarevolucionarnim pokušajima i naravno, s tim u vezi, nađen je odmah i spoljašnji neprijatelj. To je bio Enver Hodža, što se u komunističkoj logici sve nekako poklopilo sa pričom da se zemlja destabilizuje spolja i iznutra, uz pomoć spoljašnjeg neprijatelja i unutrašnjih saveznika itd.

Na Kosovu je nastala čistka, krenulo se od Univerziteta. Iako je Kosovo tada još uvek imalo svoju političku i policijsku elitu, sve je u suštini bilo pod kapom saveznih vlasti. Tito je bio mrtav samo godinu, ali su njegove tekovine morale biti zaštićene po svaku cenu. Mi u Beogradu nismo imali pojma ni o broju demonstranata koji su u tome učestvovali, niti o broju mrtvih u to doba, niti o zaista pravoj prirodi zahteva kosovskih Albanaca. Rahman Morina, ministar unutrašnjih poslova na Kosovu, je 1988. godine u kosovskom parlamentu, koji je tada još uvek postojao, pošto autonomija još nije bila ukinuta, a koji je kasnije, kao “poštenu Albanac”, bio Miloševićev saradnik, izjavio citirajući zvanične policijske podatke da je od 1981. do 1988. godine kroz policijsku i sudsku obradu prošlo oko 600 000 ljudi, što je više od trećine stanovništva Kosova. Od toga je 22 hiljade osuđeno na dve do četrnaest godina zatvora, što predstavlja izuzetno duge i drakonske zatvorske kazne. Većina njih osuđena je po članovima 114 i 133, a to nije ništa drugo nego verbalni delikt, odnosno zbog uzvikivanja parola kao što je “Kosovo Republika”.

Na Kosovu, gde su porodični odnosi čvršći nego u nekim drugim delovima bivše Jugoslavije, odlazak jednog člana porodice u zatvor pogađa čitavu porodicu na jedan sasvim drugi način. To je čitavo društvo zaista dovelo u regresiju, gde su albanska politička elita i neki intelektualci počeli da sumnjaju da ona autonomija, koja im je dodeljena 1974. godine, polako gubi smisao i da se oni, zbog policijskog režima, polako vraćaju u doba Rankovića.

Za to vreme u Beogradu se veoma malo znalo koliki je broj ljudi na Kosovu u zatvorima samo zbog toga što su bili drugačijeg mišljenja, a Beograd je tada smatran centrom disidenstva u zemlji. Međutim, setimo se da je tada Klub književnika uzimao peticije za zaštitu raznih politički progonjenih ljudi, između ostalog i Šešelja, pa i Šeksa i nekih drugih ljudi koji su se izrodili u radikale, ali kosovski Albanci u tim naporima nisu uzimani u zaštitu. Beograd nije obraćao pažnju na njih. Na taj način se stvara jedna stvarnost za većinu stanovnika na Kosovu, Beograd počinje da gradi sopstvenu stvarnost i tako počinje jedan potpuno paralelni proces.

Sve vreme su i Srbi nezadovoljni. Kada kažem Srbi, ja mislim na Beograd, pošto sad ne uzimam u obzir Srbe na Kosovu. Jedan deo političke elite u Srbiji se nikada nije pomirio sa činjenicom da je Kosovu uopšte dodeljena autonomija 1974. godine, jer su smatrali da je to praktično obogaljenje Srbije kao države. Njihovo nezadovoljstvo je bilo politički sankcionisano.

Osamdesetih godina počinje tiho iseljavanje Srba sa Kosova na koje državni organi nisu obraćali naročitu pažnju, ali se ipak našao neko ko je time želeo da se bavi. To je za elitu bila potvrda da Albanci, ne samo da imaju autonomiju koja im daje praktično status republike, nego se i povrh toga Srbi iseljavaju sa Kosova, da srpska komunistička elita nije u stanju da se nosi s tim problemom i da se Srbima čini jedna ogromna nepravda. Ta iseljavanja su u početku prikazivana kao rezultati tihog pritiska. Kako su osamdesete odmicala nezadovoljstvo te elite je počelo da se otima kontroli.

Udruženje pisaca, a naročito Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU), koji bi trebalo da predstavljaju krem srpske inteligencije, uključili su se aktivno u tu debatu. SANU je 1986. godine objavila čuveni Memorandum koji pokušava da reši kosovsko pitanje i sumira sve nepravde sa srpske strane i dà preporuke kako one mogu da se isprave. Prema Memorandumu, Srbi su apsolutni tragičari na Kosovu, oni su žrtve genocida, koji se ogleda u izuzetno visokom natalitetu Albanaca. Taj natalitet prosto jeste visok, i dan danas je jedan od najviših u Evropi, međutim, Memorandum je dokazivao da je taj natalitet zapravo smišljena strategija genocida nad srpskim narodom.

Na čelu Srbije je u to vreme i dalje Ivan Stambolić, sada pokojni, i javljaju se crkva i Akademija nauka i Udruženje književnika sa jednom orkestriranom i sinhronizovanom kampanjom o tome šta se dešava na Kosovu, gde se ponovo pojavljuje ta Kosovska bitka koja je sada ponovljena na jedan potpuno drugi način.. Imali smo žrtve, imali smo junake, imali smo izdajice. Sve su to bili motivi istorije koji su poprimili poprilično tragične razmere. Zaista je Kosovo izjednačeno sa jednom golgotom, čime je podgrevana čitava ta histerična atmosfera.

Zašto sada o svemu ovome govorim?

Zato što je moje uverenje, da Milošević nije kreirao tu politiku. Milošević je jednostavno došao u jednom trenutku kada mu je politička elita, uz pomoć javnog mnjenja, pripremila teren. U trenutku kada počinju da se dižu glasovi protiv nesposobnog srpskog rukovodstva koja nije u stanju da reši taj problem, pojavljuje se čovek koji kaže: «Vidite mene, ja sam taj koji taj problem može da reši», koji odlazi u Kosovo Polje i kaže: «Niko ne sme da vas bije» itd.

Vrlo je bitno znati šta se u to vreme dešava u Zagrebu i Ljubljani. Ekonomski sistem čitave Jugoslavije, a posebno Kosova, pokazuje zaista ozbiljne pukotine. Slovenačka i hrvatska komunistička elita već sumnjaju da je politika zatvaranja i progona ljudi na Kosovu zbog verbalnog delikta možda malo preterana i počinju da kritikuju takvu politiku. To se u Srbiji dočekuje na nož, optužuju se za stavljanje na stranu separatista i te elite se sve više i više udaljavaju jedna od druge.

Za sve to vreme, Kosovo je i dalje najnerazvijenije područje u celoj bivšoj Jugoslaviji i kao takvo najveći korisnik Saveznog fonda za nerazvijene. U jednoj tako zahuktaloj atmosferi, dešava se još jedan događaj, koji ne bi trebalo ispustiti.

U septembru 1987. godine jedan vojnik po imenu Aziz Keljmendi, iz puškomitraljeza u kasarni ubija četvoro vojnika, šestoricu ranjava, a jedan od tih četvoro ubijenih vojnika je Srbin. Ostali su bili: Mađar, Slovenac i Hrvat. On je pokušao bekstvo i, prema zvaničnoj verziji, ubrzo nakon toga se ubio.

Istog meseca se održava Osmo sednica i Milošević se zasita ustoličuje potpuno na vlasti. Te godine i tog datuma, prozori na mnogim albanske poslatsičarnicama i lokalima širom Srbije su polupani u paramparčad, atmosfera je bila užarena.

Ako se Milošević ustoličio na vlasti 1987. godine, onda se, na Gazimestanu 1989. godine, kada je autonomija ukinuta, krunisao.

Albanci su se ponovo digli na protest i tada je, prema zvaničnim podacima, ubijeno 24 ljudi, dok postoje nezvanični podacima prema kojima je bilo 75 ubijenih. Međutim, Beograd je tada proslavio to što je "Srbija iz tri dela postala cela", uprkos činjenici da su za to pale neke žrtve.

Ubrzo nakon toga, prema zvaničnim podacima nezavisnog albanskog sindikata, od 170 000 Albanaca, zaposlenih u javnim službama sa posla je proterano 115 000.

Svi znaju šta se dalje dešavalo.

Želela sam samo da ukažem na to da je Milošević jednostavno došao na jedan pripremljen teren, taj teren su za njega pripremile institucije koje su u to vreme zamenile opoziciju, znači crkva i politička elita kao što su književnici i nadasve Akademija nauka, koji su se udružili u ovom, a ne nekom drugom projektu, i smatram da će proces otrežnjenja utoliko biti teži.

Diskusija

Emilija Mančić, Fondacija Heinrich Böll

Puno načetih, teških tema, od ratnih zločina, važnosti osude svakog pojedinca i tome koliko je to važno. Otvoreno je i pitanje šta je to u stvari istorijska istina, kako se istorijom može manipulirati i koliko istorija može da bude i opasna.

Jetmir Baljaj (Jetëmir Balaj), Forum, Priština

Mislim da je naš najveći problem oduvek bila istorija.

Naši političari stalno govore o tome da će oni da ispravljaju neke istorijske greške i zločine koji su počinjeni nad nama. Mnoge od tih istorijskih grešaka, potiču iz nekih mitova o građenju naroda, Srba ili Albanaca, koji su počeli u XVIII veku, a traju i danas. Većina balkanskih političara još uvek izlazi pred masu sa pričom o tome šta se nama desilo '45. ili 1389. i o tome kako će oni, tokom njihovog mandata, to ispraviti.

Mene lično interesuje da dobro živim danas, da danas ljudi žive normalno, da neku državu Evropske unije postavimo kao naš cilj. Mislim da se to može veoma lako postići, jer ukoliko mi postignemo da ljudi danas žive dobro, onda smo uradili sve o čemu političari pričaju i time smo ispravili sve te 'istorijske greške'. Ukoliko imamo demokratiju, odgovorne političke lidere, administraciju koja funkcioniše, ljudska prava i slobode, lične i građanske, time smo već rešili sve te istorijske probleme. Nažalost sve je to veoma, veoma teško ostvariti. Posebno ako uzmemo u obzir ekonomski aspekt cele situacije, veoma je teško, ako ne i nemoguće, da se ljudi ne okreću istoriji i prošlosti.

Ljudske potrebe su većinom ekonomske prirode. Ukoliko bi svako imao posao i platu od nekih hiljadu evra mesečno, to bi bilo rešenje. A sa rešenim ekonomskim problemima, ljudi bi bili u poziciji da malo pažljivije biraju političare, pošto bi imali više da izgube, pa bi više razmišljali o svemu, a posebno o tome kako da se izbegne konflikt.

Naše elite se upravaljaju nacionalizmom, političari podgrevaju taj nacionalizam, dolivajući 'ulje na vatru', pošto haos koji vlada Balkanom poslednjih deset godina prija svim tim Miloševićima, Karadžićima, kriminalcima sa svih strana. Oni su se obogatili, a narod je osiromašio. Ako mi možemo tim istim ljudima da obećamo, ne da obećamo, nego da im kažemo "Moguće je ostvariti sve vaše potrebe, samo ako smo u stanju da živimo u nekom demokratskom društvu, u kom je svaki čovek slobodan kao pojedinac, uživa punu zaštitu institucija tog društva i njegov je deo", verovatno možemo da prevaziđemo etničke podele....

A što se tiče budućnosti, prva stvar na koju moramo da obratimo pažnju jeste kako ljudi mogu da budu srećni, na njihove potrebe za poslom, boljim obrazovanjem, boljim zdravstvenim sistemom, moramo da obratimo pažnju na te svakodnevne potrebe. Ukoliko bi one bile rešene, istorija nam uopšte ne bi bila potrebna.

Milan Podunavac, programski savetnik fondacije Heinrich Boll i profesor na Fakultetu političkih nauka, Beograd

U našim uvodnim prezentacijama bilo je mnogo dobrih ideja, mnogo snažnih ideja i mnogo dobrih refleksija o tome šta politički prostor u kome mi živimo jeste i kakve su šanse da ono uđe u jedan proces političke modernizacije i demokratske rekonstrukcije.

Želeo bih da istaknem samo tri važne stvari: Tacit, jedan od najvećih istoričara, kaže sa žaokom: «Moja je sudbina bila da sam pisao istoriju nasilnih režima i ratova».

Dakle, istorija Balkana i jugoistočne Evrope je istorija nasilnih režima, istorija diktatura i istorija ratova. Ovo su društva koja imaju jedan snažan teret negativnih političkih tradicija koje objektivno onemogućavaju da se ona rekonstituišu kao moderna i demokratska, politička društva. Iz tog razloga, smatram da je za naša društva, na ovome prostoru, prvo političko dobro - građanski mir. Nema političkih ustanova, nema stabilnih društava, nema stabilnih političkih vrednosti bez građanskog mira.

Postoji jedno mjesto kod Monteskijsa gde on studira vladavinu drugoga rimskoga kralja Pompilijusa i kaže: “Pompilijus je najsnažniji rimski vladar”. Zašto? “Podario je Rimu sve ključne republikanske političke institucije”, a onda Makijaveli kaže: “Za šta je dao? Vrata rata su bila zatvorena 43 i godine, a vrata mira, dakle građanskog mira su otvorena 43 godine”. Zato smatram da je građanski mir prvo političko dobro koje treba ovim našim političkim društvima.

Druga stvar je to da su ovo društva koja žive u stanju neizvesnosti, a ja bih tu ideju malo nadgradio, opet uzimajući jednu ideju mađarskog političkog pisca, Ištvana Biboa, autora izvrsne knjige o društvima centralne i jugoistočne Evrope koja nosi naslov “Beda malih državnica centralne i jugoistočne Evrope”. A njegova glavna poruka je sjajna za nas, za našu samorefleksiju. On kaže: “Ključno obeležje političke kulture ovih društava jeste jedno stanje egzistencijalnoga straha. A gde su izvori egzistencijalnoga straha?” Bilbo kaže: “Izvorišta su u jednome zakašnjelome procesu modernizacije, u jednome zakašnjelome procesu onoga što predstavlja izgradnju država i nacija, gde se svaki pokušaj teritorijalizacije politike i zajednica da se konsitušu na politički način doživljava kao neka vrsta pretnje svim političkim zajednicama.”

To proizvodi stanje egzistencijalnoga straha i jedne velike egzistencijalne nesigurnosti i ujedno i ovo o čemu mi razgovaramo, a to je nasilje.

I treću stvar predstavljaju osnivački mitovi. Osnivački mitovi, bez obzira da li su oni utemeljeni ili nisu, imaju ogromnu mobilizacijsku snagu, u stvaranju negativnih političkih stavova u odnosu na druge nacionalne zajednice. Oni iz toga prave jednu vrstu negativnog koncenzusa. To je, nažalost, znak da su naša društva predmoderna društva, da su organska društva. Jer moderna Evropa, moderne države su osnivačke mitove zamenile konstrukcijskim. Države su konstrukcijske, ugovorne zajednice koje počivaju na jednom širokom koncenzusu svih onih koji u okviru jedne političke zajednice žive i koji su pod vlašću istih zakona. A to su građani. Zato je pozicija građanina, pozicija građanstva fundamentalna za razumevanje i pretpostavka za demokratsku konsolidaciju i rekonstrukciju ovih društava, i kao država, i kao političkih zajednica.

Rade Bunčić, Žene u crnom, Beograd

Kada pričamo o istoriji i pričamo o tome kako naučiti nešto više, kako stalno treba da naučimo nešto iz grešaka koje smo pravili, to jednostavno ne funkcioniše na našim prostorima, jer nikad se ništa nije iz istorije naučilo, jer da se naučilo ne bi bilo Bosne i Kosova posle Hrvatske. Vrlo jasno.

Valjdet Idrizi (Valdete Idrizi), CBM

Nedavno sam gledala dokumentarni film *Čija je ova pesma*. A to je pesma koju verovatno svi mi znamo, ili smo je čuli. Priča počinje u Bugarskoj gde autorka filma pita ljude da li znaju odakle je ta pesma. U Bugarskoj tvrde da je to izvorna bugarska pesma. A zatim autorka obilazi zemlje u regionu sa istim pitanjem. Iako počinje iz ubeđenja da je ‘pesma moja’, znači Bugarska, u Turskoj dolazi do zaključka da je to turska pesma, jer joj oni objašnjavaju da je to njihova pesma, sa motivima iz njihove istorije, pominju neke činjenice, i kao što je profesor rekao postoje neki mitovi vezani

za devojkju iz pesme. U Albaniji nailazi na istu reakciju i isto objašnjenje, u Makedoniji isto, ide u Srbiju, u Bosnu, u Mađarsku i svuda je reakcija ista. Vraća se zbunjena u Bugarsku, ne znajući šta će sada biti sa ‘njenom pesmom’. Ono što je bilo zajedničko za sve, bilo je to da su svi voleli melodiju pesme, jer je melodija sama po sebi dobra. Pouka je bila da se pesma može otpevati bez teksta i to nas nekako vezuje. Znači zajednička stvar je da se melodije svakome sviđa. I mi ovde imamo neki zajednički interes, i hajde da počnemo od toga.

Radikalizacija postkonfliktnih društava – uloga pravde i mladih

Sonja Biserko, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Da bi se govorilo o odnosima između Srba i Albanaca, neophodno je definisati kontekst u kojem je došlo do raspada Jugoslavije. Bez toga je veoma teško govoriti o Srbima i Albancima danas. Albanci i Srbi proveli su skoro ceo vek u zajedničkoj državi, prvoj i drugoj Jugoslaviji. Osnovni nesporazum, pa onda i sukob, Srba i ostalih naroda koji su živeli Jugoslaviji, bio je u razumevanju zajedničke države.

Dve suprotstavljene koncepcije jugoslovenske države obeležile su i sam čin stvaranja Jugoslavije i kroz sve vreme njenog postojanja imale se odlučujući značaj u jugoslovenskoj dinamici. Gledajući samo kroz optiku jugoslovenskih ustava, može se reći da je ceo vek protekao u traženju *modus vivendi*- za jugoslovenske narode.

Ja se ne bih osvrtna na Prvu Jugoslaviju jer je bila unitarna država koja nije uzimala u obzir legitimna očekivanja drugih naroda. Anti-fašistički partizanski pokret sa Komunističkom partijom Jugoslavije okupio je jugoslovenske narode u novu jugoslovensku državu na federalnom principu. Jugoslovenski antižfašistički pokret bio je jedinstven po mnogo čemu, prvo po tome, što nije stvoren od strane SSSR, zatim po ukidanju nacionalnih mitova i kreiranju novog mita o «bratstvu i jedinstvu», koji je postao supstitut za sve nacionalne identitete koji su prouzrokovali tako duboke rane i skorašnjoj prošlosti.

Ustav iz 1946, napravljen je prema sovjetskom modelu, uspostavio je Jugoslaviju kao jednopartijsku državu sa jakim centralnom vladom koja se oslanjala na armiju kao legitimacijski oslonac (zbog uloge koju je imala u ratu) i glavnog garantora. Armija je vremenom postala najmoćniji politički faktor i često je tretirana kao «sedma republika». Nakon raskida sa SSSR, Jugoslavija je u periodu od nekoliko godina (do smrti Staljina odnosno XX kongresa KPSS) zbog pritiska Moskve, bila izrazito centralistička, jednopartijska država. Međutim, sredinom sezdesetih, pod stalnim pritiskom federalista u republikama savezne vlasti su bile prinudjene na koncesije u prilog decentralizaciji države i većoj nadležnosti republika. Ustav iz 1963 inkorporisao je elemente samoupravljanja, a Brionski plenum i smena Aleksandra Rankovica (1966) bili su prvi ozbiljan raskid sa konceptom unitarne države. Srpski nacionalisti su se identifikovali sa centralističkom Jugoslavijom kao idealnom soolucijom, a smenu A. Rankovića doževali su kao pretnju unitarnoj Jugoslaviji. To je ujedno bio početak njihove pripreme za Titovo nasledje.

Ustavom 1974. godine ustanovljene su nacionalne države, republike i dve autonomne pokrajine, sa elementima skoro potpune državnosti. To je ključna tačka za razumevanje onoga što se dešavalo 1990-tih godina, odnosno tačka koju je srpska elita razumela kao kraj Jugoslavije. Može se reći da je to, na neki način, traumatska tačka srpske elite. U Srbiji se zaustavlja proces demokratizacije radi ostvarenja nacionalne strategije, odnosno prioritet se stavlja na održavanje jugoslovenske države

kao unitarne i ceneralističke, onu na koju su Srbi jedino pristajali i u prvoj i u drugoj Jugoslaviji. Na toj platformi deluje grupa koja se pripremala za borbu za Titovo nasledje i raspravu koja je usledila nakon njegove smrti, raspravu o transformaciji Jugoslavije i njenoj demokratizaciji.

Radi se o grupi koja se okuplja oko Dobrice Ćosića, a koja je deluje već od smene Aleksandra Rankovića odnosno Brionskog plenuma, a posebno nakon 1968. povodom demonstracija na Kosovu. Dobrica Ćosić je tada isključen iz Centralnog komiteta povodom njegovg stava o Kosovu i nacionalizmu Albanaca. Već tada izlazi sa tezom da je Kosovo izgubljeno za Srbiju i zalaže se za njegovu podelu. Taj pristup rešavanju kosovskog pitanja već 1970-tih postaje dominantan u nacionalističkim krugovima, a posle je postao i deo zvanične politike i državne strategije.

Sadašnji odnosi Srba i Albanaca moraju uzeti u obzir ove činjenice koje su dovele do kasnije eskalacije. 80-ih godina dolazi do opšte liberalizacije političkog života, a Beograd u tom trenutku deluje kao centar liberalizma u bivšoj Jugoslaviji.

Međutim, ubrzo se pokazalo da je nacionalistička struja, koja se artikulisala kroz otvaranje kosovskog pitanja, Kosovo koristila ne da bi ga rešila, već da bi otvorila jugoslovensko odnosno srpsko pitanje. Kosovski mit je instrumentalizovan za mobilizaciju Srba, jer se radi o mitu koju je imao značajnu funkciju u izgradnji moderne srpske države u XIX veku. Iracionalnost i emocije koje taj mit uvek provocirao stavljene su u funkciju homogenizacije srpskog naroda. Osim toga, istovremeno je oživljen i jasenovački mit za mobilizaciju, pre svega, Srba u Hrvatskoj.

Nakon kosovskih demonstracija 1981. godine počinje organizovana propaganda o genocidu nad Srbima na Kosovu (fabrikuju se izveštaji o silovanju Srkinja, iseljavanju Srba i sl). Nakon tih demonstracija na Kosovu, JNA je zavela vanredno stanje, a veliki broj mladih ljudi, uglavnom studentske populacije, otišlo je u zapadnu Evropu. Armija od tada ima ključnu političku ulogu, koja je već demonstrirana za vreme hrvatskog proleća kada je odigrala ključnu ulogu u gušenju tog pokreta. Isto to je urađeno i sa demonstracijama na Kosovu, koje su očigledno bile izraz jednog širokog nezadovoljstva koje je prvi put ispoljeno 1968. godine, kada je postavljen i legitiman zahtev za Republiku Kosovo. Već tada postaje jasno da Srbija ne pristaje na suštinsku federalizaciju Jugoslavije, ali i Srbije, što uveliko pokazuje odnos srpskih elita prema karakteru jugoslovenske države i njene transformacije. Osporavanje prava drugim narodima na emancipaciju i pokušaj da se kroz promenu Ustava 1974 ponovo recentralizuje Jugoslavija, izazvalo je reakcije u drugim republikama, koje su brzo izašle i sa svojim konceptom transformacije države.

Prva ponuda je došla iz Slovenije, koja je tražila konfederalizaciju ili savez država. Slovenački kocept konfederalizacije i srpski o recentralizaciji sudarili su odmah nakon pojavljivanja Memoranduma SANU. Memorandum je izvršio defintitivnu homogenizaciju srpskog naroda. Antijugoslovenska politika u Srbiji počela je rano da se kristališe kroz stvaranje novog kulturnog modela za koji je bila zadužena grupa oko Ćosića počev od 1974. To je bila paralelna struja u kulturnom životu Srbije, koja je krajem 80-tih postala dominantna.

Obelodanjivanje Memoranduma je bila je jasna poruka jugoslovenskim narodima da se Srbija priprema za promene, koje nisu nailazile na podršku u drugim republikama. Prvi deo Memoranduma, koji se tiče kritike društva i ekonomske situacije, jasno zastupa antireformsku politiku, dok se drugi deo donosi na poziciju srpskog naroda u Jugoslaviji. Pre svega, Srba u Hrvatskoj, koji su, prema vidjenju Memoranduma, na udaru asimilacije, i Srba na Kosovu, koji su na udaru kulturnog genocida.

Ovakvo postavljeno srpsko pitanje u Jugoslaviji bio je uvod u pripreme za rat. Kroz propagandu, koja je počela odmah nakon demonstracija na Kosovu (kulminacija u periodu 1988-1991. godine, prvo kroz list «Politiku» i njoj bliske medijske kuće, a onda i kroz elektronske medije) kondicionirala je srpski narod za rat.. Pre toga je izvršena centralizacija medija, televizija u Prištini i Novom Sadu su stavljene pod kontrolu RTS u Beogradu. Ove televizijske kuće su imale ogromnu ulogu u mobilizaciji Srba za rat koji se pripremao, naročito novosadska televizija, koja je svoje najjače releje okrenute prema susednim zemljama, sada okrenula prema Bosni i republici Srpskoj Krajini. Novosadska televizija je na propagandom nivou pripremila rat u Hrvatskoj i u Bosni.

Paralelno su tekle pripreme za stvaranje novog vodje koji bi bio sposoban da izvede postavljene ciljeve. Slobodan Milošević je instaliran od strane vojske, i krugova oko crkve i Akademije, kao čovek koji je posedovao određene sposobnosti za implementaciju projekta. To je bila prva faza radikalizacije srpske političke scene, koja se kasnije nastavila kroz antibirokratsku revoluciju, koja je legitimisala vaninstitucionalne forme, a narod odnosno ulicu proizvela u politički factor. To je Srbiju vratilo u 19 vek, kada dominira koncept narodnjačke države, koja počiva na patrijarhalno-kolektivističkom i egalitarističkom razumevanju slobode i demokratije.

Kada su u pitanju Albanci, Milošević je preko ukidanja autonomije Kosovu i Vojvodini, potpuno centralizovao Srbiju, što je kasnije pokušao i sa drugim republikama ali nije uspeo, sa idejom da unitarizuje Jugoslaviju. Tada se prešlo na rezervnu varijantu, ujedinjenje srpskih zemalja ili velike Srbije, što je značilo ratove u Hrvatskoj i Bosni.

Nakon ukidanja kosovske autonomije, albansko društvo se organizovalo kroz civilni otpor koji je trajao je sve do 1996. (o čemu je Shkelzen Maliqi napisao sjajnu studiju). Ovakav otpor bio je svojevrsni fenomen, kada se ima u vidu da je albansko društvo slično ostalim balkanskim društvima, tj. da je izrazito patrijarhalno. Međutim, Albanci su uspeli u takvoj situaciji da se organizuju, naprave alternativne institucije i da kroz civilni otpor, gandijevskog stila, spreče radikalizaciju Kosova. Nakon Dejtonskog sporazuma (1995) dolazi do radikalizacije i u albanskom društvu, kao reakcija na činjenicu da je u Dejtonu izostavljeno kosovsko pitanje i da je njegovo rešavanje odloženo. To je dovelo do pojave manjih oružanih grupa, kao što je Oslobođilačka vojska Kosova, koje su kasnije prerasle u široki masovni pokret celog Kosova.

U hronologiji događaja koji su se odvijali vrtoglavom brziom, važno je ukazati i na Hašku konferenciju, održanu 1991. godine, kao poslednji pokušaj da se održi državni okvir Jugoslavije. Međutim, Srbija je odbila plan koji je ponudio Lord Karingtom kao predsedavajući konferencije u ime EK. Tada se JNA jasno identifikuje sa Srbijom u u «odbrani Jugoslavije» i povlačenju njenih novih granica u kojoj bi živeli Srbi i

drugi narodi koji to žele. Nakon neuspeha, osnovana je Badinterova Komisija koja je utvrdila da se Jugoslavija raspala, kao i kriterije koji su primenjeni za priznavanje nezavisnosti republika. Sve bivše republike su pozvane da podnesu svoj zahtev za nezavisnost. I Kosovo je podnelo zahtev za nezavisnost ali njegova aplikacija nije razmatrana. Badinterova komisija je istovremeno razrešila i ključno pitanje u vezi sa pravom na samoopredeljenje. Ona je Ustav 1974 tumačila tako da pravo na samoopredeljenje imaju republike a ne narodi, što je bila polazna tačka srpske politike. Po tom kriteriju su sukcesivno priznavane sve republike.

Nakon Dejtona počinje i radikalizacije Srbije, što posebno pokazuje uspeh radikala, i to na dva pitanja : Kosovu i Dejtonu. Pluralizacija političke scene nije uspeła. I pored brojnih partija bilo je jasno da se radi o istom konceptu tj. Isključivo fokusiranje na nacionalno pitanje i stvaranje nove srpske države. Dobrica Ćosić je to formulisao pred sam rat: «Prvo država, pa onda demokratizacija».

Srbija je svojom represivnom politikom, kroz medije i ponašanje lokalnih vlasti na Kosovu i sama zaoštravala Albansko pitanje. Srpski nacionalisti su želeli podelu Kosova, što pokazuje i način povlačenja, ne samo srpskih snaga, nego i srpskog naroda sa Kosova. Dušan Bataković je u jednom svom članku to kvalifikovao kao «spontanu kantonizaciju Kosova».

Nakon intervencije, strategija Nebojše Ćovića kao šefa Koordinacionog centra za Kosovo i metohiju, može se svesti na sledeće: miniranje međunarodne politike, sprečavanje učešća Srba u kosovskim institucijama i defamiranje Albanaca i apostrofiranje njihove nesposobnosti da organizuju državu.

Proterivanje Srba i nealbanskog stanovništva sa Kosova i ponašanje Beograda održavalo je stalnu tenziju između dve zajednice, pogotovo što je međunarodna zajednica nakon intervencije, ali i tokom nje, posebno Amerikanci, davala signale da će Kosovo biti nezavisno. Zbog međunarodne situacije (Afganistan, Irak) pitanje Kosova je ponovo zamrznuto.

Nejasna politika međunarodne zajednice i odlaganje rešavanja konačnog statusa Kosova je pozadina martovskih događanja, kada je došlo do radikalizacije i albanske i srpske zajednice. U Srbiji je došlo do radikalizacije koja je bila usmerena na manjine (rušenje džamija i sl.) i pojedince koji imaju disonantne pozicije u odnosu na kosovsko pitanje. Proterivanje Srba sa Kosova 17. marta, ne samo da je radikalizovalo Srbe, već su poništeni četvorogodišnji naponi nakon intervencije, zatim je sprečeno otvaranje dijaloga između dve zajednice i mogućnost za demokratsku raspravu o kosovskom pitanju i svim unutrašnjim pitanjima u samoj Srbiji.

Premijer Vojislav Koštunica tada izjavljuje da Kosovo ne može da se reši drugačije nego podelom. Reakcije međunarodne zajednice po prvi put jasno ukazuju da nema podele i da će se Kosovo rešavati kao celina. Nije prihvaćen beogradski predlog o decentralizaciji i kantonizaciji. Beograd, s jedne strane, zagovara decentralizaciju na Kosovu, a centralizaciju u Srbiji. Predsednik Srbije izjavljuje da «nije moguća regionalizacija Srbije jer mi nemamo to iskustvo, a i skupo je.» Beograd očigledno ima jedan kriterij za Kosovo, a drugi za samu Srbiju. Unutar Srbije je takodje na delu unitarizacija što se najbolje vidi na pitanju autonomije Vojvodine i na pitanju manjina.

Na unitarizaciji Vojvodine angažovan je narodni pokret «Svetozar Miletić» i SPC. Istovremeno, obe pomenute institucije pokušavaju da ukinu sve kulturne razlike unutar srpskog naroda i svedu ga na šumadijski model. Tako, na primer, u Vojvodini se na samom Dunavu prema Hrvatskoj dižu pravoslavne crkve u vizantijskom stilu, dok je za Vojvodinu karakterističan barok.

U ovakvom kontekstu teško je govoriti o pomirenju. Prvi korak je normalizacija odnosa u regionu. To podrazumeva prihvatanje istine, ne samo o ratovima u poslednjoj deceniji XX veka, nego i o odnosu Srba prema Jugoslaviji kroz ceo XX vek. Nažalost, još uvek dominira istina bazirana na mitovima i stereotipovima o sebi i drugima.

Mediji su u funkciji stvaranja i održavanja takve svesti. Poslednjih nekoliko meseci svedoci smo brutalne radikalizacije medija, koji su instrumentalizovani za održanje nivoa svesti o svim pitanjima koja su sad aktuelna, bilo da se radi o Kosovu, o Sandžaku, o Vojvodini, o državnoj zajednici Srbija-Crna Gora. Ne dopušta se otvaranje dijaloga po svim pomenutim pitanjima. Civilni sektor, koji je i sam prošao kroz turbulencije nakon intervencije, je sasvim marginalizovan.

5. oktobari se uzima kao prekretnica za Srbiju. Ono što je tu važno, jeste da tada nije došlo do revolucije, krvave radikalne revolucije. Međutim nije došlo ni do diskontinuiteta sa prethodnom politikom, pre svega, zato što je, unutar samog DOS-a, postojala duboka razlika u pogledu na ono šta je bio Milošević i kako planirati budućnost. Veoma brzo je došlo do razlaza između Koštunice i Đinđića koji su kao ličnosti simbolizovali te dve struje. Naravno, Koštunica se oslonio na legalizam, što je u suštini ideološki pojam, a ne pravni. Koštunica kje na taj način sprečio diskontinuitet sa Miloševićevim režimom i politikom odnosno projektom. Takođe, dolazi i do radikalizacije javnog života čiji je nosilac SPC, koja je medijški i javni prostor osvojila još za vreme vladavine Miloševića. Međutim, nakon 5. oktobra SPC se pojavljuje kao jedan od ključnih faktora u modeliranju novog kulturnog modela.

U vakumu koji je nastao posle sloma socijalizma i tadašnjeg vrednosnog sistema, na scenu je stupila crkva, promovišući kulturni model koji je antimoderan i arhaičan. To se moglo videti i preko odnosa crkve prema konceptu ljudskih prava. Oni negiraju individualna prava, jer to ugrožava kolektivnost i ideju o sabornosti srpskog naroda. Znači u tom vakumu se promovišu ličnosti kao što su Velimirović i sl. Helsinški odbor je objavio knjigu «Srpska konzervativna misao», predgovor je napisao Mirko Đorđević, što je platforma sa koje deluje SPC, znači: antizapadnjaštvo, protiv tržišta i privatizacije, protiv koncepta individualnih prava, egalitarizam i sl.

Na tom modelu se sada profilišu mlade generacije. One izlaze iz škola sa jednom predstavom o sebi i o okolini koja ne omogućava dijalog i normalizaciju.. Zato je Haški tribunal od ogromne važnosti za region, Srbiju posebno, jer sistematski kumulira činjenice o događajima. To će sprečiti novu mitologizaciju u regionu.. Međutim, to nije dovoljno da bi se u ovim društvima uspostavio proces suočavanja. Ono mora da dođe iznutra. Postavlja se, međjutim, pitanje da li srbijansko društvo ima potencijal da proces suočavanja, samouvida i samorefleksije. Polazeći od medijske prezentacije rada Tribunala, za sada nema nagoveštaja da je tako nešto moguće. Naime, u toku je ključna bitka za interpretaciju nedavne prošlosti. Odmah nakon 5. oktobra Vojislav Koštunica je osnovao Komisiju za istinu i pomirenje, koja nije

uspela da profunkcioniše, barem ne u obliku kako je najavljena. Ali svakako strategija te Komisije je na delu u javnom životu.

Svi dosadašnji pokušaji da se otpočne proces suočavanja, pre svega zbog pritiska međunarodne zajednice, završavaju na racionalizaciji i izjednačavanju odgovornosti svih, sprečavanju uvida u odgovornost srpskih elita, i posebno sprečavanju alternative. Alternativa je moguća samo kroz suočavanje i prihvatanje odgovornosti. Nisu u pitanju činjenice, već kako objasniti zašto je do toga došlo i kako gde to smestiti u memoriju mladih generacija. Tek tada mladi ljudi, mlade generacije mogu se pobuniti protiv svojih roditelja. To se desilo i u Nemačkoj 1960-tih.

Prošlo je već deset godina od bosanskog i hrvatskog rata. Dovoljno vremena da bi počeo proces suočavanja, pre svega, mladih generacija koje će otvarati ova pitanja. Pored toga, ovi ratovi su se ipak desili u drugačijim okolnostima nego Drugi svetski rat. Prvo, on je bio izolovan u Evropi. Drugo, on je bio dokumentovan od samog početka, filmovan, informacije su bile dostupne svima koji su to hteli, pogotovo elitama. Znači, ne radi se o tome da li se zna o zločinima, već o tome da se prihvati istina i da se u tom smislu pokrene proces suočavanja. Jer to je jedini način da se normalizuju odnosi u regionu. Mislim da pomirenje između Albanaca i Srba, Srba, Hrvata i Bosanaca, nije moguće dok se, pre svega, Srbi, ne suoče sami sa sobom. Mislim da u ovom momentu ima ljudi koji to rade, međutim to je na margini društva, kroz razne ovakve skupove, čak i pojedine medije. Međutim, dok to ne postane zvanična politika države, institucija, univerziteta, države kao takve, mislim da nije moguće sprovesti tu politiku kako god da je zovemo: da li je to denacifikacija, ili osveštavanje...koji god da je termin. Znam da se u Srbiji ne prihvata taj termin, možda je on suviše surov, ali u svakom slučaju radi se o jednom procesu koji bi ušao u škole, glavnu televiziju, glavne medije. To mora da bude sveobuhvatna strategija iza koje bi stajala država, jer se kroz takvu strategiju stvara novi identitet mladih generacija.

Srbijansko društvo je konfuzno i frustrirano i teško je predvideti kako će se stvari dalje razvijati. Srbija se još uvek nalazi u procesu koji je i te kako radikalna stvar po sebi, s obzirom na neprihvatanje istine o prošlosti. I shodno sa tim, to znači neodustajanje od projekta, jer taj projekat, smatra se, može da se ostvari novim međunarodnim okolnostima, što vrlo negativno utiče na samu atmosferu u Srbiji. Srbija nema više potencijala za ratove u susedstvu, ali ima potencijala kada su u pitanju manjine i u odnosu prema manjinama. To je bilo vidljivo za vreme martovskih događaja. Srbija je na putu dalje samoizolacije zbog nepoštovanja međunarodnih obaveza. Zapad može da ostavi Srbiju da trune, dok se svi susedi trude, na ovaj ili onaj način, da se priključe Evropskoj Uniji. Zato je važan rad sa mladim ljudima koji će itekako plaćati cenu ovakvog ponašanja elita. U razgovorima, kao što je ovaj, potrebno je stvarati poverenje, makar i u manjim grupama. Mislim da još uvek nije moguće raditi na procesu pomirenja sa Albancima, sve dok se ne prizna šta se dešavalo i ne podignu se optužnice protiv onih koji su odgovorni za Batajnicu i sve druge masovne grobnice po Srbiji, a ne znamo ni koliko ih ima.

Diskusija

Duška Anastasijević, ESI, Beograd

Mislim da je mnogo bitno što je Dejtonski sporazum pomenut kao prekretnica za radikalizaciju na Kosovu. O tome je dosta pisao i Škeljzen Malići (Shkelzen Maliqi), ali i Tim Džuda u svojoj knjizi *Kosovo: Rat i osveta*, gde je izuzetno dobro objasnio taj fenomen kako je nakon Dejtona počeo da se ljulja status quo na Kosovu kada su Albanci prosto izgubili veru u nenasilni otpor Miloševićevom režimu.

Druga stvar koju bi trebalo imati u vidu je da je između Albanaca sa Kosova i Srba iz Srbije, vlada već decenijski nedostatak kontakta i mi nismo videli nijednog autora, ključne ideje za rešavanje kosovskog pitanja ili radikalizacije koji potiče sa samog Kosova. To su sve ljudi čije je poreklo drugačije sasvim. Ne treba da zaboravimo da većina stanovnika Srbije, barem do '99. godine, zaista nije bila na Kosovu. Neki su možda bili na nekim ekskurzijama do manastira, međutim kontakta sa albanskim stanovništvom nije bilo. Kosovsko pitanje nije počelo da boli kada je počela da se raspada Jugoslavija, nego pre toga, onih '80-tih tokom narastajuće histerije o Kosovu. Tada su sve te priče o varvarskim Albancima koji siluju i svim tim nepotvrđenim statistikama, pale na plodno tle zbog nedostatka kontakta. Jer većina nas odavde smo Albance znali samo kao ljude koji su sekli drva za zimu, utovarivali ugalj i tresli tepihe. To je bio jedan tipičan Albanac koga smo mi imali prilike da vidimo. U tom periodu, pričamo o '60 tim, '70 tim godinama, zbog stravične ekonomske situacije na Kosovu, Albanci su dolazili u centralnu Srbiju, pogotovo u metropole kao što je Beograd, kao pečalbari i to je bio imidž koji je bio non-stop u glavi ljudi. I zbog toga, ja mislim da su sada ovi kontakti još dragoceniji, jer sada Kosovo i Srbija neminovno idu na dve različite strane i ne smemo se zavaravati da ćemo živeti u istoj državi. Nivo i intenzitet kontakta treba da je jači i to na nivou mladih ljudi, makar da se upoznaju, jer zaista ljudi u mom okruženju veruju da Albanci ne znaju strane jezike na primer, da je to potpuno nemoguće itd. Ovo je malo i banalizovanje, ali kada ljudi čuju od nekog poput Dobrice Ćosića, za nepismenog čoveka autoriteta u književnosti, objašnjenje kakav je to prosečan Albanac, a oni ga pre toga nisu nikada videli osim da im trese tepihe, mislim da je to rezultat koji ne iznenađuje.

Dardan Veljiu (Dardan Veliu), KODI, Priština

Govorio bih o jednoj jako važnoj temi, a to su objektivnost i brojke. Svako ko priča o Balkanu i o bivšoj Jugoslaviji upotrebljava različite brojke. Ako se radi o Albancu sa Kosova, on će vam reći kako je došlo u nekoliko navrata do depopulacije Kosova od strane Albanaca, kada je polovina kosovskih Albanaca deportovana u Tursku pre Prvog svetskog rata. Ako se radi o Srbinu sa Kosova, onda će on reći kako je sa Kosova stalno nasilno deportovan srpski narod. Ali ne postoji nijedna verodostojna statistika, koliko je to Albanaca ili Srba zapravo iseljeno, koliko je Srba ili Albanaca završilo po zatvorima. A to su preko potrebne statistike, jer kad se danas, na primer priča o povratku Srba na Kosovo, prema pričama srpskih političara 250 hiljada Srba će se vratiti na Kosovo. To užasava Albance, jer za nas Albance to predstavlja neku vrstu opasnosti. Iako se dešava da ljudi jako često izbegavaju brojeve kako bi dali humanistički ton izlaganju i situaciji ukupno, brojevi su, ipak, jako potrebni kako bismo stekli objektivnu interpretaciju stanja. I prava je šteta što ne postoji zajednička

inicijativa o interpretaciji tačnih brojki, bar iz prošlog veka, o čemu bi mogli svedočiti i živi ljudi iz ličnih iskustava, itd.

Marijana Toma, Fond za humanitarno pravo, Beograd

Mislim da je jedan od najvažnijih događaja koji se desio posle 17. marta, radikalizacija medija u Srbiji. Doživela sam šok kada sam shvatila da su posle 17. marta, čak i voditelji vesti na B92 za Kosovo koristili termin Kosovo i Metohija. To je jedna neverovatno važna stvar koja govori o odnosu medija prema državnoj politici. Čak i ta televizija, ta kuća je u tom trenutku počela da koristi taj termin koji po meni jasno govori o vašem ličnom odnosu prema kosovskom pitanju. Ako upotrebljavate termin Metohija, vi zaista stajete u poziciju srbijanskog odnosa prema kosovskom pitanju.

Druga stvar koja je jako bitna za tu radikalizaciju kosovskog pitanja posle 17. marta i odnosa srbijanskog društva prema njemu je činjenica da 90 procenata ljudi u Beogradu, u Srbiji, kojima su puna usta bila manastira posle 17. marta, zaista ne znaju šta su ti manastiri, ko ih je podigao, čije su zadužbine i šta se nalazi u tim manastirima. To su manastiri pored kojih ste vi sa Kosova odrasli, mnogo su više deo vašeg kulturnog nasleđa nego mog. Ja sam odrasla u Beogradu i ja sam mnogo češće prolazila pored te džamije, tako da je ona deo mene. Ljudi koji su rušili po Beogradu i koji su vikali one grozne parole i govorili o tim manastirima, apsolutno ništa ne znaju o njima. Koliko je neznanje o Kosovu dramatično ilustravaću pričom koju je ispričao profesor Nikola Samardžić, koji je u martovskom roku, posle svih tih dešavanja, na svom ispitu napravio jedan eksperiment. Svakom studentu, a reč je uglavnom o studentima završne godine istorije, postavio je kao uvodno pitanje najosnovnije podatke o po jednom srpskom manastiru. 90 procenata njih nije umelo da odgovori. Istovremeno svi ti ljudi se stavljaju u pogon dnevne politike i osećaju se pozvanim da brane kosovsko pitanje od vas koji živite na Kosovu, da brane to isto Kosovo od vas i da ga otimaju na neki način, a da pri tome nikada tamo nisu ni bili.

Još jedna stvar koja je po meni veoma bitna za radikalizaciju je uloga crkve u društvu, koja se, možda ću sada malo banalizovati stvari, ponaša kao u onom filmu Imperija uzvraća udarac. Crkva je izuzetno agresivna u svojim nastupima. Afirmišu se ljudi, poput vladike Nikolaja Velimirovića, koji je otvoreni antisemita i koji je izuzetno veliki srpski nacionalista, što nikada nije krio. Takvi ljudi se sada dovode u poziciju srpskih svetaca. Međutim crkvena agresija prema društvu je najopasnija zbog činjenice da duboko gazi u sistem obrazovanja. Crkva je u školama zastupljena kroz veronauku, ali mnogo je više prisutna na Univerzitetu, jer vodeći ljudi iz crkve kao što su Amfilohije, Atanasije i ostali koji su se slikali sa mašinkama i na neki način i podsticali sve ono što se dešavalo u Bosni i na Kosovu, su u stvari ljudi koji imaju veliku podršku jednog obrazovanog dela studenata. To treba sprečiti. Možda bih čak i otišla i korak dalje od vas kada ste rekli da nas crkva vraća u XIX vek, ja se plašim da nas ona vraća u Vizantiju. I to je ono čega se plašim, tog saveza države i crkve. Ona nas vraća na neki način u jednu fundamentalnu teokratiju. Tu ja vidim ulogu civilnog društva, i tu vidim tačku na koju na koju treba udariti.

Bujar Madžuni (Bujar Maxhuni), OEBS, Priština

Zanimalo bi me da li mislite da bi dolaskom demokratskih snaga počelo suočavanje sa sobom? Ovo pitam pošto ljudi na Kosovu strahuju da, bez obzira o kakvim snagama je reč, u Srbiji svi imaju isti stav prema Kosovu i da svaka stranka koja dođe na vlast, ima neku skrivenu agendu. Hteo bi samo da napomenem da je pokojni premijer Srbije, Zoran Đinđić, kao političar, gledan sa simpatijama na Kosovu, sve dok u jednom trenutku, samo nekoliko meseci pre nego što je ubijen, nije spomenuo neku podelu, tako da su i neke simpatije prema njemu pale u vodu.

Sonja Biserko, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd

Kada je Demokratska partija u pitanju, ona trenutno prolazi kroz neku vrstu profilacije jer možda može i da se podeli. Mogu da kažem da je Đinđić danas, naknadno, iz ove perspektive na jedan način razumevao i pitanje Bosne i Kosova i da je on verovatno neke stvari govorio zato što je morao. Mislim da je on u Demokratsku partiju ušao svesno, pošto na srbijanskoj sceni nije bilo, sem Građanskog saveza, mada se i on posle nacionalizovao, nije bilo partije koja je zastupala građansku opciju. Tako da je on jedini političar koji je došao redovnim putem, smenio Mićunovića, njegovom smenom došao na vlast. Sve druge partije su zadržale iste lidere, dok ih nisu pohapsili, recimo. U svakom slučaju, on je bio nosilac te linije, pre svega on je uhapsio i Miloševića i poslao petnaest ljudi u Hag. To već dovoljno govori o tome da je on, kroz ono što je radio, imao taj odnos prema Hagu, a kad se danas čitaju njegovi intervjui koji su objavljeni u knjizi *Srbija u Evropi*, on ima kristalno jasan stav po tom pitanju, on shvata da je to uslov za otrežnjavanje i za reformu u Srbiji. Latinka Perović ima jednu grupu ljudi, koji sad rade zbornik o njemu, i to će biti vrlo zanimljivo šta će oni da nađu, ali danas već, imajući uvid u ove tekstove, mogu da kažem da on bio čovek koji je bio kosmopolita i evropski čovek. I zato je i bio sklonjen i mislim da to preti svakom od srbijanskih političara koji se okrenu evropeizaciji Srbije i može da im se desi ista sudbina, zato što u stvari evropeizacija ubija taj nacionalni projekat, ona ga poništava, jer bi se onda ljudi bavili drugim temama, drugim stvarima. A sve dok ih drže u tom toru, oni mogu da manipulišu narodom i igraju se velike Srbije i ujedinjenja srpskih zemalja. Znači i to Kosovo dan danas pokazuje odnos nacionalističkog bloka koji očekuje neku vrstu kompenzacije za Bosnu. Međutim, međunarodna zajednica je u međuvremenu dovoljno sazrela da kaže da nema podele ni Bosne, ni Kosova, a u Bosni već je dosta daleko otišlo obzirom da je Pedi Ešdaun naterao vladu Republike Srpske da napiše izveštaj o Srebrenici, što je bilo nezamislivo pre dve godine. Pošto nije bilo klasičnog poraza, kao što se desilo sa Nemačkom, međunarodna zajednica je ovog puta mnogim drugim metodama ušla u taj proces i ona iznuđuje preko ucenjivanja i to ekonomskog, po principu štapa i šargarepe.

Jugoslovenski problem daje paradigmu za sve probleme u svetu koje danas imamo, te se zato i stalo na Bosni. Oni još uvek nemaju odgovor za Kosovo. Data su neka rešenja, zaustavljen je rat, ali čini mi se da će sledeća godina zapravo razrešiti taj čvor i na Kosovu i na prostoru bivše Jugoslavije.

Stanje na Univerzitetima

Ljeon Malazogu (Leon Malazogu), Fakultet političkih nauka, Priština

Konfliktna situacija nastaje kada dođe do nedostatka zakona i nedostatka institucija u kojima svi nalaze sebe. A kada počinje stanje nesigurnosti, etnička pripadnost, grupa često postaje jedina institucija u kojoj ljudi nalaze neku sigurnost i pobjedjivanje druge grupe, postaje jedini cilj.

Albanci, Srbi i ostali živeli su sasvim dobro dok nije došlo do urušavanja društvenih institucija koje su bile na usluzi svima. Međutim, kada su te institucije počele da se ruše i nije bilo više društvenih usluga za većinu, ili za određene etničke grupe, tada je sama grupa počela da sprovodi i nudi te usluge, i počelo je rušenje države i jačanje solidarizacije društva, kao odgovor na nedostatak usluga od države. Ljudi su bili primorani da traže sigurnost i druge usluge pod određenom etničkom grupom i zbog shvatanja da država ne nudi isto svima, došlo je i do konflikta. Najveće nezadovoljstvo osetilo se u ruralnim krajevima, do kojih prethodni sistem nikada nije u potpunosti stigao. U urbanim sredinama u kojima je uspostavljeno sudstvo, ljudi su počeli da ostavljaju po strani tradiciju i na neki način su postali deo društva u bivšoj Jugoslaviji. Taj deo društva uglavnom nije počeo rat. Kriza je u stvari počela u ruralnim sredinama, u kojima još uvek najviše podržavaju još nacionalizam, pošto država tamo nikada, čak ni danas, nije išla dovoljno duboko sa uslugama, već uglavnom sa policijom. Ipak su ruralne sredine te koje su gledale na državu kao nepravednu, a ne kao svoju.

Tako su ljudi počeli da doživljavaju svoju etničku grupu kao jedini spas, kao izvor sigurnosti i bezbednosti i etnička uloga je zauzela ulogu države u svim aspektima. U ovakvoj situaciji obrazovanje zauzima veoma veliki deo iz dva razloga:

1980-tih i 1990-tih godina, dobili smo Zakon o zabrani okupljanja ljudi, prema kome je bilo zabranjeno javno okupljanje više od troje ljudi. Jedino mesto na kome su ljudi mogli da se okupe bio je Univerzitet.

Drugi razlog je to što je u bivšim komunističkim zemljama, kao što je naša, ipak postojao veliki fetiš sa obrazovanjem. Obrazovanje su komunisti koristili kao filter u odlučivanju ko može da dospe na dobre pozicije. I tamo su testirali ideološki profil ljudi, tako da su to ljudi shvatili kao sledeće: završiš fakultet, imaš obrazovanje i uspeš u životu.

Iz ova dva razloga: obrazovanje kao fetiš i zbog toga što je Univerzitet postao jedino mesto na kome su ljudi mogli da se okupljaju, i na kome su mladi ljudi koji imaju energiju mogli nešto da urade, obrazovanje je kod nas postalo jedan veliki deo otpora.

Veliki broj protesta je 1997. godine organizovala Studentska unija. Sada je problem to što oni još uvek smatraju da treba da budu neka vrsta legla otpora. Uprkos tome što nema više mirovnog otpora ni rata, Nezavisna unija studenata u Prištini se još uvek ne

bavi problemima studenata, nego se bavi političkim protestima za oslobađanje optuženih za ratne zločine, ili protestuje protiv Rezolucije UN 1244. Istovremeno profesori još uvek insistiraju na patriotskoj ulozi fakulteta. Sve to je dodatno potpomognuto činjenicom da status Kosova nije rešen. Često zovemo to frižiderski efekat, jer dok status nije rešen, teško je ubediti ljude da se okrenu nekim drugim stvarima koje su važne za čitavo društvo.

Pokušaću kratko da vam opišem trenutno stanje na našem Univerzitetu.

Nedavno je uvedeno pravilo da svi studenti moraju da plate školarinu od 80€ godišnje i naša Nezavsina unija studenata se odmah podigla na proteste. Ljudi uvek rade to što najbolje znaju, a pošto smo mi dugo protestovali, mi to radimo najbolje.

Nedavno smo sproveli istraživanje o lokalnoj samoupravi i videli da postoji veoma mali broj arhitekata, geologa itd. koji rade u opštinama, ali zato ekonomisti i pravnici čine više od 60 procenata ljudi zaposlenih u opštinama. To govori da Univerzitet proizvodi jako mnogo ljudi iz određenih smerova koji trenutno nisu potrebni. Veoma malo studenata je na nekim drugim smerovima. Na primer, ne postoji nikakav smer za specijalne profesionalne obuke. Socijalni efekat toga što mi proizvodimo akademce, a ne ljude koji su zaista u stanju da rade, je da veliki broj taksista u Prištini ima diplomu fakulteta u džepu. Problem nastaje zbog toga što se isplati biti taksista, a oni koji diplomiraju ne mogu da se zaposle i postaju kivni na državu, koja ne može da im nađe mesto u našem sistemu.

Drugi problemi su u vezi sa informacijama. Još uvek se veruje da se na Univerzitetu predaju informacije, a ne veštine. Ukoliko Ministarstvo prosvete pitamo o tome, oni odgovaraju da za veštine postoje kursevi. Oni jednostavno ne uzimaju u obzir činjenicu da se nakon pojave interneta život promenio za 360 stepeni. Fokus je samo na tome da se prenese gotova informacija, dok uopšte nema pokušaja da studenti sami napišu nešto. Iz tog razloga, studenti koji diplomiraju nisu u stanju da na pravilnom albanskom napišu ni jedan paragraf, a da i ne govorim o stvarima kao što su kritička misao, analiza dešavanja...

Za ove stvari možda i nije tako teško naći rešenje, ali postoje drugi problemi koje ne možemo da rešimo. Na primer, veoma je teško čuti kritičku diskusiju o bilo čemu, a posebno ne o politici, pošto je društvo izuzetno homogeno. Pored toga, 80 do 90 procenata studenata čine muškarci (na političkim naukama), što dodatno otežava bilo kakvu kritičku diskusiju. Nailazim na veliki otpor kada kažem nešto što ne ulazi u opšteprihvaćen patriotski obrazac. Recimo, predavao sam predmet Rešavanje konflikta i pričali smo o ekonomskim interesima u ratu, npr kakve ekonomske interese gerilske grupe mogu da imaju. Uzeo sam Kolumbiju kao primer i čuo sam da je neko od studenata rekao: «Pa, veoma je moguće da je i kod nas pomalo takva situacija...», da bi mu drugi studenti odmah odgovorili da treba da ćuti. To pokazuje da još uvek ne postoji ta liberalna atmosfera, u kojoj makar na Akademiji može da se diskutuje o bilo čemu.

Zbog toga što profesor samo prenosi znanje, a ne način na koji treba da se odnosi prema tim informacijama, to otvara put dogmatskim predavanjima. Profesor kao autoritet nudi studentima bilo šta, ne razvijajući kod njih potrebu da se kritički postavljaju prema tim informacijama. Zbog toga je ovo najgora moguća kombinacija.

Univerzitet se sa jedne strane doživljava kao institucija koja treba da pruža otpor, a sa druge strane, baš u takvim institucijama legla otpora imamo dogmatska predavanja, što kreira veoma lošu i potencijalno opasnu kombinaciju.

Milan Podunavac, programski savetnik fondacije Heinrich Boll i profesor na fakultetu političkih nauka, Beograd

Na račun toga da se Univerziteti još uvek percipiraju kao središta otpora, postoji jedno mjesto kod Tomasa Hobsa, čuvenog engleskog političkog pisca, vrlo nepopularno prema Univerzitetima, gde on kaže: «Univerziteti su središta podbunjivača naroda». To je ta otpornička uloga Univerziteta koja je vrlo značajna.

Ja bih govorio koje su to političke ideologije koje dominiraju na Univerzitetu i u političkom društvu Srbije, posebno kako bi naše mlade albanske kolege stekle bolju ideju kakav je to politički ambijent, koji su to uticaji, politički, koje su to političke ideologije koje su dominantno oblikovale filozofiju Beogradskog univerziteta.

Beogradski univerzitet je stari univerzitet, koji je prije nekoliko godina proslavio 150 godina postojanja, i kao što je poznato, njegov idejni utemeljitelj je jedan od najpoznatijih prosvetitelja u srpskoj političkoj tradiciji, Dositej Obradović. Dositej Obradović je bio njemački đak, on je prošao njemačku školu i prva generacija profesora na Visokoj školi u Beogradu su uglavnom bili Srbi iz Austrougarske. Srbi dakle iz Austrougarske donose one prve evropske političke ideje u Srbiju i može se reći da su postojale tri ključne ideje koje su oni doneli u tom prvom valu razvoja univerzitetskog obrazovanja u Srbiji.

Prvo, to su bile liberalne ideje. Prvi put se u jednoj patrijarhalnoj, zaostaloj i parohijalnoj Srbiji unose ideje individualne slobode i individualnih vrednosti, nešto što Srbija sama po sebi nije znala.

Druga ključna vrednost koju donosi ova prva grupa intelektualaca iz Austrougarske jeste ideja pravne države, ideja da politička vlast u jednom društvu mora biti uređena na zakonima i na pravu, i da pravo treba da bude okvir koji ograničava i kontroliše političku vlast. Naravno ta ideja koja dolazi iz Austrougarske monarhije, ideja te pravne države nije demokratska, ona je autoritarna, ali ona ima jedno važno svojstvo: ono prvi put podučava mladu inteligenciju u Srbiji kako se uspostavlja stabilni politički poredak, kako se uspostavlja jedan ustavni poredak koji će svim ljudima omogućiti minimalni stepen sigurnosti i omogućiti im da na duži rok mogu da planiraju svoja politička i sva druga ponašanja. To je dakle taj prvi korpus političkih ideja i ideologija koji je oblikovao Beogradski univerzitet.

Jovan Skerlić, srpski politički pisac, je na jednom mjestu rekao nešto što se mnogima u Srbiji ne sviđa, kako je ideja Evrope u Srbiji dvostruki stranac. Pri tom on je mislio na dvije stvari i to da su političke vrednosti koje su oblikovane u Evropi, u neskladu sa vrednostima na kojima počiva srpsko organsko, patrijarhalno društvo. Druga stvar je bila ta da su te ideje doneli ljudi koji su bili izvan Srbije, Srbi iz Austrougarske. To bi bio taj prvi uticaj koji je po mom sudu vrlo značajan, zato što se iz ovog uticaja u stvari oblikovalo ono što se može nazvati liberalnim jezgrom srpskoga političkoga

društva, koje je, uz sve padove i uspone, u čitavom tom periodu postojalo, i još uvek postoji.

Drugi ključni uticaj, drugi veliki uticaj nastaje nakon Drugog svetskog rata i on dolazi iz dva kruga. Jedan dio uticaja dolazi preko velike grupe ruskih profesora koji su nastradali i prognani u oktobarskoj revoluciji, dakle antikomunista, koji zauzimaju mjesta pre svega na fakultetima društvenih nauka, a dominantno na Pravnom fakultetu. Preko ovoga ruskog uticaja, u Srbiji se snažno razvija jedna ideja panslavizma, ideja da Srbija po svom političkom biću, po svom organskom biću ne pripada Evropi, nego pripada jednoj velikoj porodici slavenskih naroda, čije je središte Rusija. Rezultat toga jeste jedna vrlo snažna i vrlo prepoznatljiva antievropska tradicija. Dakle jedna vrsta antievropske tradicije otpora prema onome što je Zapad. S druge strane, ova Ruska škola donosi jednu koncepciju narodne države. Dakle, nasuprot konceptu pravne države koji dolazi iz Austrougarske, ova grupacija nudi jedan koncept narodne države, jedan koncept organske države, dakle mi svi organski pripadamo jednoj političkoj zajednici. U toj organskoj zajednici mi imamo čvrste i jasne orijentire kako ćemo se mi ponašati na dugi rok. A temelj jednog takvog organskoga koncepta su oni koji su najprostiji i najvažniji stubovi toga režima: to su seljaci i to su vojnici. To je dakle taj drugi uticaj koji je po mom sudu vrlo značajan za razumevanje dinamike Srbiji još danas. Međutim, drugi uticaj dolazi potpuno iz drugog kruga, što samo govori o tome koliko je Srbija politički složena i koliko su u igri i u jednoj političkoj borbi vrlo različite ideje i političke ideologije.

Drugi uticaj posle Prvog svetskog rata dolazi iz Francuske, zato što su Francuska i Srbija imale jednu vrstu ratnoga prijateljstva i veliki broj srpskih intelektualaca se, nakon Prvog svetskog rata, školuje u Francuskoj, koja Srbiji nudi ono što ona ima u temelju svoje političke tradicije. A to su dvije političke ideje, koje su potpuno različite i koje su se obe, jedna vrlo slabo, a jedna vrlo snažno uklopile u političko društvo u Srbiji. Jedno su republikanske političke ideje, dakle dolazi do jedne snažne republikanske tradicije, iz srca francuske buržoaske revolucije, koja u stvari neguje ideju o participaciji, učešću u politici kao središtu koje oblikuje život jedne političke zajednice. Međutim ta republikanska tradicija nekako nije uspela da zaživi.

Druga tradicija koja dolazi iz Francuske je o državnom uređenju. Francuska ima jedan čvrsti centralistički sistem i on se na patrijarhalnoj, organskoj tradiciji Srbije jako dobro usložio. I to je nešto što je postalo važan deo srpske političke tradicije. Za razumevanje političkih prilika u Srbiji mora se imati u vidu da ona nema federalističku tradiciju, koju svi susedni narodi imaju. Hrvati imaju snažnu federalističku tradiciju, Slovenci imaju federalističku tradiciju, ali Srbija nema tu federalističku tradiciju. Federalizam je prosto strana reč, a Srbija, koja je jedno složeno multietničko, multikulturno društvo, naprosto traži federalističku viziju. To bi dakle bio taj drugi krug tih političkih ideologija koji oblikuje ambijent na Univerzitetu i u Srbiji.

Treći, naravno, dolazi poslije Drugoga svetskog rata, komunističkom revolucijom kada dolazi do snažne recepcije marksizma. U početku je to jedna snažna recepcija autoritarne interpretacije marksizma koja dolazi pre svega iz Rusije, iz Sovjetskoga saveza, međutim dešava se nešto u tom otporu hegemoniji Rusije i celom sporu između Rusije i Jugoslavije. Javlja se socijalističko samoupravljanje. Samoupravljanje, samoodlučivanje, učešće ljudi u politici i ne samo u politici, je jedna republikanska ideja i zato uvijek moramo imati u vidu kada to vrednujemo kao

deo jedne tradicije cijeloga regiona, a mislim da smo mi deo prostora u kome ta tradicija ima vrlo snažan uticaj. Treba uvijek imati u vidu ovo republikansko i emancipacijsko političko značenje.

Sada bih želeo nešto da kažem o samoj političkoj dinamici na Univerzitetu. Prvi put se u bivšoj Jugoslaviji, ta ideja jednopartijskoga i monolitnog političkoga sistema i monolitne političke ideologije razvija 1968. godine, veoma važne godine, kada prvi put čitav jedan komunistički sistem, bez obzira na njegovu 'meku' varijantu, postaje predmet jedne snažne političke delegitimizacije u valu studentskih pokreta. Iako pokret '68. opstaje u jednoj potpuno levičarskoj političkoj retorici, u retorici demokratskije reinterpretacije Marksizma, on nosi jednu važnu političku komponentu, a to je naglašena anti-autoritarnost. Gotovo svi politički lideri u Srbiji koji su došli na vlast posle velike oktobarske promene su u osnovi pripadnici generacije '68. Zoran Đinđić i čitava ova grupacija prof. Mićunović, sve je to generacija koja pripada '68. i koja pripada antiautoritarnosti. Ali ona nosi još jednu vrlo važnu obiljež - ne zna da upravlja državom. I to se pokazalo kao bitno obilježje svih šezdesetosmaša.

Početak devedesetih godina kada počinje proces raspada Jugoslavije, dolazi do jedne snažne nacionalističke radikalizacije Univerziteta. Osnovno središte te radikalizacije je Memorandum, proizvod Srpske akademije nauka i umetnosti, koji je dobio gotovo jedinstvenu podršku na Univerzitetu. To je ona tačka kada Beogradski univerzitet dobija snažan nacionalistički naboj i kada prepoznaje novoga vođu i kada osnovna filozofija koja proističe iz Memoranduma, prvo država, a zatim demokratija, u biti opravdava jednu vrstu neprijateljstva i agresije prema svim drugima koji su u okolini Srbije, prema drugim etničkim zajednicama i drugim narodima.

1992. godine, dolazi do prvog velikoga pokreta na Univerzitetu. Taj pokret je po nekim osnovnim svojstvima bio antikomunistički, ali nije bio antinacionalistički. Ovaj prvi pokret Milošević je pokret relativno lako i relativno brzo uspeo da pacifikuje. Međutim, nakon toga, 1996. i 1997. godine dolazi do jednog novog pokreta na Beogradskom univerzitetu, ne samo studenata, nego i studenata i profesora, koji ima jednu vrlo važnu dimenziju: on pokazuje da, bez obzira što se u Srbiji oblikuje jedna snažna autoritarna politička legura, jedan represivni politički sistem, jedan sistem koji se oslanja na rat kao svoje glavno legitimacijsko uporište, sistem koji uništava i razara i policijske institucije i pravni poredak i javne slobode, da on ne može do kraja da uništi otpor onog što mi zovemo civilnim društvom i građanskim društvom prema jednom takvom režimu. Dakle, dolazi do formiranja onoga što ja zovem potisnuto civilno društvo u Srbiji, dolazi do stvaranja jednog pokreta otpora i do jedne političke kulture otpora u Srbiji, koja se oblikuje u odnosu na tri ključna negativna nasleđa koja u tom momentu dominiraju u Srbiji: jedno je rat, drugo je diktatura i treće je nacionalizam. Na tim pretpostavkama 1996 i 1997. godine dolazi do velikoga studentskoga i građanskoga protesta koji daje jednu potpuno novu percepciju i političku sliku Srbije. Taj sukob sa autoritarnim režimom 1996. godine nastaje kao sukob oko izvornih prava. Dakle, prvi put u Srbiji, ključni politički sukob jeste sukob oko ljudskih prava, oko političkih prava, oko izborne krađe. S druge strane, glavna forma toga protesta jeste građanska neposlušnost, jedna forma mirne, nenasilne političke borbe u kojoj mladi ljudi i građani demonstriraju svoj politički kapacitet i svoju političku snagu. I prvi put u tom građanskom pokretu, Srbija se predstavlja formulom: «Beograd je svet». Ona nudi jednu viziju, jednu recepciju Srbije kao sastavnog dela evropskog političkog prostora.

Kao što je poznato, taj pokret je poražen i porast tog pokreta je definitivno nastao 1998. godine kada tzv. Crveno-crna koalicija, Socijalisti i Radikali donose Zakon o Univerzitetu, u kome se od profesora Univerziteta tražilo da potpišu otvorenu izjavu lojalnosti diktaturi. I na tom jednom vrlo teškom i egzistencijalnom problemu, došlo je do raslojavanja unutar Univerzitetskog pokreta, pre svega unutar akademske zajednice i Univerzitet je potpuno pacifikovan i bio je potčinjen diktatorskoj političkoj vlasti. Jedan broj profesora napustio je Univerzitet, pogotovo mlađi profesori, jedan broj profesora, koji nisu potpisali ugovore, radili su ono što i naše albanske kolege, a to je formiranje alternativnog univerziteta. Recimo, ja sam jedan od osnivača tog alternativnog univerziteta, koji je poznat kao Alternativna akademska obrazovna mreža. To je bio jedan tip paralelnog obrazovnog sistema, pre svega u oblasti društvenih nauka u Srbiji, koji je nastao kao rezultat ovog strašnog Zakona o univerzitetu.

Univerzitet se, nakon pacifikacije Zakonom o univerzitetu, nikada nije do kraja oporavio. Univerzitet je i nakon oktobarske promene dospao u određenu izolaciju u odnosu na širi društveni kontekst i na neki način nije predstavljao jezgro onih novih, političkih, demokratskih ideja, kao što je to demokratsko jezgro na Univerzitetu očekivalo, nego je došlo ponovo do jedne snažne retradicionizacije Univerziteta, do izolacije Univerziteta, a ta izolacija se sada naročito pojačava procesom retradicionizacije cijeloga obrazovnog sistema, i jednom vrstom blokiranja procesa sekularizacije obrazovnog sistema. Uloga pravoslavne crkve je iznimno velika. Veronauka je uvedena u srednjoškolsko obrazovanje bez bilo kakve prethodne rasprave na Univerzitetu, ali i bez bilo kakve pobune na Univerzitetu, što se prvi put dogodilo. Sada imate situaciju da na Univerzitetu ministar prosvete ne može da bude postavljen bez saglasnosti Sinoda Srpske pravoslavne crkve. S druge strane, došlo je do vraćanja Bogoslovske fakulteta na Univerzitet bez bilo kakve prethodne rasprave na Univerzitetu i bez bilo kakve prethodne odluke univerzitetskih vlasti. Naravno, enklave tog otpora su ostale, ali su one sada potpuno marginalizovane i one nemaju onu političku snagu kakvu bi, po prirodi stvari, trebalo da imaju.

Treća stvar koja se dešava u Srbiji, a tu Univerzitet postaje jedno važno mjesto za razumjevanje, jeste da grupacije, radikalne ekstremističke grupacije nude jednu novu vrstu umivene političke retorike. Ključno polje delovanja premešta se u polje civilnoga ili građanskoga društva, tako da vi sada imate na Univerzitetu čitav niz organizacija koje su direktno pod patronatom konzervativnih političkih snaga, Srpske pravoslavne crkve, poput Dveri, Justinijanovaca, Obraza itd, koje po svom osnovnom političkom profilu, u biti nude jednu antievropsku, antiliberalnu i antidemokratsku ideju Srbije. Naravno, ne može se reći da unutar Univerziteta postoji i jedno dosta čvrsto demokratsko jezgro, pre svega levih političkih snaga, kao što je Socijaldemokratska unija itd. sa vrlo snažnim uticajem na Univerzitetu, ali naprosto jedna filozofija, jedna politička platforma socijalnog i političkog konzervativizma danas je projekat koji se nudi Srbiji u razrešavanju njezinih fundamentalnih problema, problema koji se tiču onoga što je izgradnja države, nacije. Prema svojoj osnovnoj orijentaciji, to je jedna vrsta političke orijentacije koja nosi vrlo snažna i antidemokratska svojstva.

Diskusija

Milica Rodić, studentkinja sociologije, predsednica Kluba studenata i studentkinja sociologije «Stalker».

Nadovezala bih se na vašu misao kada ste citirali Hobsa koji govori o fakultetu kao jednom revolucionarnom mestu, gde ste Vi, kroz istorijat Beogradskog univerziteta pokazali da to jeste činjenica. Svi ti protesti bili su izazvani nekim društvenim okolnostima, odnosno prevasodno političkim aspektima. Međutim, nakon '99. godine, tih protesta nema i na Beogradskom univerzitetu se ništa povodom toga ne dešava. Zapravo, *Stalker* su upravo i nastali kao reakcija na društvene okolnosti, gde upravo taj odnos između katedre za istoriju i katedre za sociologiju pokazuje koliko je Filozofski fakultet, koji je u suštini bio generator liberalnih i progresivnih vrednosti, koliko on stagnira i podržava status quo. Naime, za razliku od *Stalkera*, 'Sveti Justin filozof' jeste institucionalno prihvaćen. Prošle godine, profesor na sociologiji Aljoša Mimica, koji je poreklom Hrvat, dobio je preteće pismo, što je bilo medijski praćeno. *Stalker* su, zajedno sa svojim kolegama i kolegamicama sa filozofije, odreagovali na miran način. Napisali smo tekst i poslali ga *Danas-u*, koji je to i objavio. Kao reakcija na našu reakciju, koja je u suštini odbrana profesora, kao jednog ljudskog bića, mene i kolegu je dekan pozvao na informativni razgovor gde smo mogli da biramo: ili da odemo sa fakulteta ili da se utopimo u postojeću realnost. Ta ista organizacija, 'Sveti Justin filozof', koju smo mi i optužili za to preteće pismo, konstantno održava tribine na Filozofskom fakultetu u amfiteatru, pozivajući popove i neke slične ljude, koji drže pro-fašističke govore. Mi, kao studenti tog Fakulteta, želeli smo da odemo i vidimo šta se priča, kako oni izgledaju. Ono što smo mogli da vidimo, bili su kukasti krstovi na njima, znači nacistički simboli, a svi znamo kakvu težinu oni nose. Pored tog govora mržnje koji se čuje na Filozofskom fakultetu koji, sa jedne strane, dekan podržava dajući im amfiteatar da se čuje njihov glas. Sa druge strane, mi koji smo odreagovali, štiteći svog profesora, mi smo bili ti koji su krivi, mi smo ti kojima nije dozvoljeno da kritički razmišljamo, da budemo drugačiji.

Milan Podunavac, programski savetnik fondacije Heinrich Boll i profesor na fakultetu političkih nauka, Beograd

Milice, hvala ti mnogo. Mislim da je ovo sjajno i hvala ti mnogo na ovoj pomoći. Na račun ovoga što si rekla ima jedna misao Đerđa Konrada, koji kaže: « Ovi istočno-evropski intelektualci su uglavnom levičari». Mi istočno-evropski intelektualci smo uglavnom levičari...

Veton Firzi, Gradanske inicijative, Prizren

Želeo bih istaći da su pomenuti problemi na Prištinskom univerzitetu posebno izraženi na Fakultetu političkih nauka i javne administracije, zbog partijskih uticaja i određenih klanova na Kosovu. Ako pogledamo nivoe od Ministarstva, pa preko

Rektorata, do Odseka za političke nauke i javnu administraciju, videćemo katastrofalno stanje. Šef katedre, reformistički nastrojen profesor Enver Hasani je, nakon godinu dana rada, zbog neslaganja sa rektorom i njegovim timom, koji su pripadnici jedne određene političke partije, i neslaganja sa brzinom reformi, dao otkaz. A da bi razočaranje bilo veće, on nije dobio podršku ni od studenata, ni od svojih kolega, čak ni od onih koji su studirali u inostranstvu. To je bilo zaista poražavajuće. Međutim, prošle godine je, u okviru našeg odseka na Univerzitetu, formirana organizacija 'Tjetërqysh' ('Nešto drugačije'), koji činjenicama argumentuju dešavanja na našem odseku, poput postojanja profesora koji su svoje magistarske radove i uže specijalizacije završili na najgori mogući način. Nažalost, podršku ovim studentima dala su samo dva profesora i mi, kao jedan manji deo studenata. Ostali zbog ličnih, partijskih ili sličnih interesa, nisu se pridružili ovom pokretu, dok istovremeno podržavaju Nezavisnu unija studenata, koja ima neku patriotsku ulogu, bar je to njihov stav.

Ljeon Malazogu (Leon Malazogu), Fakultet političkih nauka, Priština

Mislim da je veliki problem u Prištini to što uvek postoje klike. Nažalost, u našim klikama ne mogu da pričam o različitim ideološkim profilima Francuske, Nemačke itd. Ovde se više se formiraju klanovi oko moći ili novca. Problem je u tome što kontrolu nad rektoratom ima jedna politička partija, DPK (Demokratska partija Kosova), a ta kontrola je manje-više kontrola zbog para i zbog političkog uticaja. Bilo bi dobro kada bismo mogli da pričamo o socijaldemokratama, ili o komunistima ili o bilo kome. Ali mi o tome ne možemo da pričamo, već isključivo o ljudima kojima je stalo do prestiža i para za sebe i mislim da se zbog toga povuklo mnogo ljudi koji su želeli nešto da urade.

Pošto Ministarstvo vodi rivalska partija, DSK (Demokratski savez Kosova) oni neprestano sabotiraju rektorat, koji kontroliše DPK, što govori o dubokoj politiziranosti Univerziteta. Međutim, sama činjenica da je politiziran i nije najveći problem. Najveći problem je to što, u suštini, postoje različiti klanovi: neki su politički bazirani, a neki nemaju uopšte političku osnovu, već se bore za kontrolu, pare i prestiž, a situacija se neprestano pogoršava. Stvarno mi je žao što stvari idu na gore.

Veton Firzi, Građanske Inicijative Prizren

Mislim da je zabrinjavajuće i poražavajuće odsustvo bunta profesora. Studenti ne mogu sami da pokreću reforme bez podrške profesora, a profesor Hasani je bio jedini koji je makar pisao članke protiv rektorata.

Jetëmir Balaj, Forum Priština

Univerzitet Prištine takav kakav je i neko je rekao da bi ga trebalo zatvoriti i ja se u potpunosti slažem sa tim. Ovakav kakav je, on ne sme da postoji. I za to postoje dva osnovna razloga:

Prvi je da taj univerzitet ne obavlja svoju dužnost, a to je da uči ljude kako da uče, kako da grade svoje mišljenje, da istražuju, da čitaju i malo razmišljaju o tome što su pročitali.

Drugi razlog je što Univerzitet poreske obveznike košta otprilike 5000 € godišnje po studentu, a postoji oko 25 hiljada studenata. Na Univerzitetu vlada korupcija i mislim da ukoliko je situacija toliko dugo toliko loša da se ne može popraviti, potrebno je u određenom trenutku početi sve ispočetka, pošto je prosto nemoguće da se dese neke unutrašnje promene sa sadašnjom strukturom ljudi, jer su svi oni opredeljeni politički ili ideološki, partijski, protiv rektora, protiv određene partije.

Jedina stvar koja bi mogla da spasi taj Univerzitet je privatizacija, i to na jedan specifičan način da se svakom studentu koji želi da studira da vaučer od 5000€, i da student može da izabere da li želi da studira na Univerzitetu u Prištini, Američkom Univerzitetu, koji postoji na Kosovu, ili može da ide i studira u Americi. Time bi se razvilo konkurentsko tržište, jer bi svaki profesor morao da se bori za studenta, pošto sam ostaje bez posla ukoliko niko od studenata ne želi da izabere njegov predmet. U takvoj situaciji bismo imali najbolje profesore, najbolje knjige, ispiti bi bili organizovani na vreme, a ne kao što sada funkcioniše Univerzitet u Prištini, da studenti, posle celog dana čekanja, jednostavno ne znaju dolazi li uopšte profesor na ispit ili ne.

Dardan Velju (Dardan Veliu), KODI, Priština:

Ja bih se upustio u dublju analizu uzroka loše situacije. Prve škole na Kosovu su otvorili Nacisti tokom Drugog svetskog rata. Albanci nisu podsticani da se školuju i tokom Otomanskih vremena, a takođe ni nakon druge okupacije, nakon 1913, kada je politika bila rešiti se albanskih studenata. Apsolutno nije postojao interes ni jedne vlade između dva svetska rata da se u Albaniji otvaraju škole, a svi koji su se školovali u inostranstvu su imali velikih problema i najčešće se nisu vraćali. Tek dolaskom Nemaca, otvorene su prve škole na albanskom jeziku na Kosovu u kojima su predavali nastavnici iz Albanije. Kada su Albanci, po završetku Drugog svetskog rata, primorani da ostanu u Jugoslaviji, opstanak tih škola je bio deo kompromisa. Da Nacisti nisu otvorili te škole tokom rata, verovatno nikada ne bismo imali škole na albanskom jeziku.

Osim toga, Beograd nikada nije imao jasnu politiku integrisanja Albanaca u sistem, a pod tim najpre podrazumevam integrisanje u obrazovni sistem. Veliki broj Albanaca je, tokom Rankovićeve vlasti, proteran sa Kosova u Tursku. Oni koji su tokom Drugog svetskog rata išli u škole, uglavnom su studije nastavljali u Beogradu i oni su 1968. godine osnovali Univerzitet u Prištini, koji je sa radom zaista počeo 1970. godine, što znači, veoma kasno. Ali nakon toga Univerzitet nikada nije osvežen novim ljudima i idejama koje su dolazile iz inostranstva, tako da su profesori ovog Univerziteta, većinom studirali, magistrirali i doktorirali u Prištini. Tokom devedesetih došli su neki novi ljudi, ali ni oni, u paralelnom sistemu obrazovanja, nažalost nisu uradili sve što su mogli. Iako su svi plaćali tri procenta taksi, malo ljudi je poslato u inostranstvo da se obrazuje. Veoma malo ljudi je dobilo neke stipendije i otišlo u inostranstvo, ali to je toliko mali broj da oni sami nisu uspeli sada da unesu neke značajnije promene.

Ono što je potrebno ovom Univerzitetu je radikalna promena politike. Vlada bi trebalo da izdvoji novac za studije u inostranstvu, jer je bez promene okruženja jako teško razviti kritičko mišljenje. Mi smo, na neki način, sretni zbog toga što imamo mali Američki univerzitet. Bilo bi izvanredno ukoliko bismo imali više ovakvih univerziteta. Idealno bi bilo da npr. u Mitrovici postoji neki Evropski univerzitet, koji bi mogao biti prvi multietnički univerzitet.

Ali što se tiče Univerziteta u Prištini, verujem da će on nastaviti sa postojanjem, ali ne verujem da će on ikada predstavljati generator promena i znanja.

Duška Anastasijević, ESI, Beograd

Univerzitet u Mitrovici predstavlja bivši Univerzitet u Prištini, odnosno paralelni Univerzitet u Prištini koji je nakon '99 izmešten iz jasnih razloga. Sve katedre na Univerzitetu u Prištini su do 2003 bile rasute po raznim delovima Srbije, da bi se sada većina katedri smestila u Mitrovicu, a jedan manji broj u Zvečan i Leposavić. Taj Univerzitet naravno ne može da se zove Univerzitet u Prištini iako je rukovodstvu fakulteta stalo da održi to ime. Oni su u dogovoru sa UMNIK-om promenili ime, ali problem tog Univerziteta je isti kao i problemi koje je imao do '99-te godine. Većina profesora koja je predavala do '99-te godine i sada predaje tamo.

Drugo, profesori i asistenti mahom ne žive u Mitrovici, niti u Zvečanu ili Leposaviću i Zubinom Potoku, već su to ljudi koji se na neki način snašli u Srbiji, i tamo odlaze povremeno da održe predavanja, vežbe ili propitaju studente. No, i pored toga, Univerzitet je proširen i to proširenje je finansirano preko republičkog Koordinacionog centra za Kosovo, a to je novac takođe dobijen od poreskih obveznika iz Srbije. U Mitrovici su izgrađeni i novi studentski domovi i taj Univerzitet sa oko 900 zaposlenih, opslužuje, zvanično, 11.000 studenata.

Ono što je dosta bitno dok se nije pojavio novi rektor Radivoje Papović, koji je nezakonito imenovan, taj Univerzitet je pokušavao da sa UMNIK uhvati korak u reformi i da se priključi Bolonjskoj deklaraciji.

Vrlo je bitno to da je Mitrovica, grad koji sada umire zato što je glavna industrija koju je taj grad napravio, gigantska kompanija Trepča, sada potpuno propala. I nije uopšte neobično, niti suludo da gradovi sa bivšim komunističkim industrijama polako postaju univerzitetski gradovi, da postaju uslužni centri. I to je tema o kojoj treba razmišljati da se ulože naponi i sredstva da se u Mitrovici izgradi, ali na novoj lokaciji, multietnički Univerzitet koji će biti konkurencija Prištinskom univerzitetu i koji će npr imati neke specifične studije koje Prištinski univerzitet ili neki okolni univerziteti ne mogu da ponude, kao što su npr Evropske studije.

Uloga civilnog društva – mladi i konflikti

Jetmir Baljaj (Jetëmir Balaj), Forum, Priština

Polovina populacije na Kosovu je mlađa od 25 godina, a 70 procenata ima ispod 30 godina, što znači da većinu ljudi na Kosovu čine mladi. Iako je to pozitivna stvar, takav sastav stanovništva istovremeno predstavlja pritisak na ekonomiju, infrastrukturu, na sistem obrazovanja, pa i u određenom smislu na politički sistem, jer su, nažalost, većinu učesnika u martovskim demonstracijama činili mladi ljudi. Iako je to suprotno njihovim interesima, oni su svoje frustracije, zbog generalno loše situacije, izrazili paleći automobile, kuće, ljude. Martovski događaji ukazali su na postojanje problema u sistemu vladavine na Kosovu, koji mladim ljudima trenutno ne nudi ništa. Njihov glas se ne čuje u tom sistemu. Osim mogućnosti da povremeno glasaju, mladi nemaju nikakav uticaj u izgradnji budućeg političkog sistema, buduće politike, koja se trenutno njima najmanje bavi i uopšte im se ne obraća. Mi imamo iste političke lidere već godinama. U svakom slučaju, mogućnosti mladih ljudi unutar političkih partija ili unutar vlade ili parlamenta su ravne nuli. Koren tog problema čini postojanje nedemokratskog sistema. Mi nemamo demokratsku poziciju na Kosovu, već isključivo anarhističku tradiciju u kojoj svako daje sebi slobodu da radi manje-više šta hoće, gledajući sopstvene interese, a kada političke stranke ili Vlada konsultuju mlade ili nas uključuju u pripreme zakona, to je uglavnom farsa. To je stvar imidža, ali u stvari nema nikakav stvarni značaj.

S druge strane, problem je u tome što civilno društvo nije uradilo dovoljno da uključi neki značajniji broj mladih ljudi u svoj redove, da im omogući da doprinesu izgradnji političkog zakonskog sistema Kosova. Iako svi govore da je budućnost na mladim ljudima, u stvarnosti, o toj budućnosti odlučuju ljudi koji, ne samo nisu mladi, nego nisu ni posebno pametni.

Građansko društvo bi trebalo od političkih lidera da zahteva odgovornost, da ih nadzire i omogućava građanima da daju svoj doprinos u nekom organizacionom smislu. Međutim, građansko društvo nije dovoljno radilo na tome. Možda smo mi uradili više nego bilo koji drugi segment društva, ali to je ipak nedovoljno da bi se mladi ljudi uključili u sistem demokratije, građanskih konsultacija itd. A rezultat toga je osećaj kod mladih da se njihov glas ne čuje u takvom društvu. Tako da nije teško videti frustracije mladih ljudi, kod kojih je stalno prisutna tendencija ka napuštanju zemlje. Nedavno se, tokom jednog predavanja o Evropi, održanom u gimnaziji, čuo jednoglasan odgovor na pitanje koja je prva asocijacija kada se pomene Evropska unija, a odgovor je bio: “Vize, koje prave problem da zauvek odemo odavde!”. Međutim, takvi odgovori ne bi trebalo da nas iznenade, pošto ti mladi ljudi imaju iste probleme 2004. godine kao i 1992. godine.

Dobro mesto za započinjanje naše strategije većeg angažovanja mladih, je zapravo Univerzitet Prištine, koji okuplja oko dvadeset hiljada mladih. Većina mladih ljudi na Kosovu, makar onih koji nisu iz Prištine, doživljava taj Univerzitet kao jedinu nadu za sticanje višeg obrazovanja, napuštanja sela i ostvarivanja određenog ekonomskog i socijalnog prosperiteta.

Jednom sam čuo da revolucije počinju ljudi koje određeni sistem blokira u ekonomskom i društvenom napretku. Znači da je naša uloga još mnogo, mnogo važnija nego što je možda bila u martu. Mi možda možemo nešto promenimo, ali jedino ukoliko uključimo mnogo veći broj ljudi, jer društva se ne menjaju ciljajući samo na 'ključne pojedince'. To mora de se prenese na širi socijalno-politički nivo, zahtevajući promene zakona ili načina na koji se vode naša društva. A za takve promene potrebna je kritična masa ljudi. Na primer, revolucija 5. oktobra u Beogradu mogla se desiti samo u trenutku kada se stvorio taj momentum, ta kritična masa kojoj sistem više nije bio u stanju da se suprotstavi bilo kakvim merama. Tako nešto bi, u nekom konstruktivnom, nenasilnom smislu trebalo da se dogodi i na Kosovu.

Naša Studentska unija u Prištini je u stvari neko političko telo, uzurpirano od strane nekih mladih militantnih ljudi, koji tvrde da brane interese studenata, ali se oni bave politikom. Oni su pioniri političkih partija, što znači da žive u sistemu u kom su oni deo vladajuće klase. Ali sada se na svim fakultetima osnivaju neke nove, manje studentske organizacije. Njihove misije su sasvim drugačije: neke organizuju debate, neke organizuju neke manje događaje, a neke lobiraju za suštinske promene na Univerzitetu, bore se protiv korupcije i neetičnih stvari na Univerzitetu.

Pojedinačno nismo efikasni ni mi, odnosno starije organizacije nevladinog sektora i civilnog društva, kao ni oni. Potrebno je uspostaviti jače veze i kooperaciju između svih ovih organizacija. Zato smo predložili da se u oktobru održi studentski sajam na Univerzitetu. Kada, u oktobru, počne nastava na Univerzitetu, kosovske NVO, u saradnji sa nevladinim organizacijama koje funkcionišu unutar prištinskog Univerziteta, otvoriće neki studentski sajam, na kome će svi klubovi, sve organizacije Univerziteta predstaviti svoj rad i tako mladim ljudima unutar Univerziteta dati mogućnost da nam se pridruže. Ja nemam iluzije da će se tu desiti neka revolucionarna stvar, ali će barem ti mladi ljudi, koji hoće da daju doprinos, dobiti priliku da nas upoznaju i znaju gde mogu da nas pronađu. Mislim da će ovo biti prvi korak ka uspostavljanju mreže unutar Univerziteta, u okviru koje će biti moguće iskoristiti njihove potencijale i kapacitete. Ukoliko uspemo da aktiviramo 20,000 ljudi da podrže neke promene u društvu, mislim da bi to bilo potpuno dovoljno za pripremu promena na višim nivoima. Mislim da ovo mora biti fokus civilnog društva, koje mora da omogući mladim ljudima da se osećaju deo ovog procesa. Jer sve dok oni osećaju da se stvari dešavaju bez njihovog uticaja, dotle će jedina stvar koja im preostaje biti da beže sa Kosova.

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Počeo bih jednim citatom: «Ja sam Enver Durići (Enver Duriqi), izgubio sam celu porodicu u martu 1999. godine. Policija je toga dana isterala iz kuća celo Podujevo. Moju decu i moju porodicu, ubili su neki policajci. Danas sam mirniji i drugačiji i mirno ću se vratiti na Kosovo. Danas sam u sudu zaplakao jer sam prvi put čuo šta se zaista dogodilo mojoj deci. Ja sam tada bio u šumi». Ovo su reči koje je izgovorio Enver Durići (Enver Duriqi) na suđenju za ratne zločine u Beogradu u decembru 2003. godine. Reč je o suđenju na kom je osuđen jedan pripadnik specijalnih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova republike Srbije, poznatijih kao Škorpioni.

Želeo da počnem ovim rečima, jer se trudim da kroz rad u Inicijativi promovišem uključivanje mladih u rešavanje konflikta, pod čim podrazumevam, pre svega pravdu za žrtve. Želeo sam takođe da počnem ovo izlaganje sa Enverom Durićijem (Enver Duriqi) zato što je baš 17. marta beogradski Okružni sud izrekao presudu i osudio na najvišu moguću kaznu zatvora Sašu Cvjetana, pripadnika Škorpiona, i nakon toga pokrenuo istragu protiv trojice drugih pripadnika Škorpiona. Mesec dana nakon donošenja presude, Bekim Bljakaj (Bekim Blakaj), koji radi za Fond za humanitarno pravo, rekao mi je da Enver izgleda sveže, potpuno drugačije, nema bradu i živi nekim drugačijim životom. To je meni puno značilo, jer mislim da je ta pravda Enveru donela koliko god je to moguće bolju budućnost.

Ovo suđenje za ratne zločine u Beogradu, pratile su samo dve nevladine organizacije. Od više stotina NVO u Beogradu koje se bave mirom, ljudskim pravima, izgradnjom mira, nikom nije bilo važno šta će Selatin Bogujevci, prvi svedok Albanac, pred sudovima u Beogradu, reći u julu 2003. godine. Nikom nije bilo važno šta će govoriti tzv. zaštićeni svedok Goran Stoparić, jedan od pripadnika Škorpiona. Nikom nije bilo važno šta će govoriti Enver Durići (Enver Duriqi). Nikom nije bilo važno kakvu će presudu izreći hrabra sudija, Biljana Sinanović.

Za mene je to bio pokazatelj nezrelosti civilnog društva u Srbiji.

Smatram da je nedopustivo da se bavite ljudskim pravima, civilnim društvom, a da za vas, dok živite i radite u Srbiji, ne bude važno suđenje za ratne zločine, ne bude važna pravda koju izriče neki domaći sud, da ne bude važno šta je Haški tribunal rekao i šta je utvrdio.

U jednom istraživanju o civilnom društvu u Srbiji, napravili smo tri klase organizacija.

Prva klasa organizacija su one koje vrlo čvrsto stoje na stanovištima civilnog društva, odnosno striktno se pridržavaju Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i nekih moralnih stavova od kojih ne odstupaju. Njih smo klasifikovali kao organizacije za ljudska prava.

Drugu grupu čine organizacije koje se bave razvojem civilnog društva, gde smo identifikovali oko 2,500 organizacija koje razvijaju civilno društvo na različitim nivoima u Srbiji. Među njima ima i onih koje na zidovima (kao slike heroja) imaju ljude iz lokalne sredine koji su učestvovali u ratu.

I u treću grupu spadaju biznis organizacije.

Vratiću se na Envera Duručija (Enver Duriqi), zato što mislim da se pravda kao satisfakcija za Envera desila, ali da tek buduće generacije iz njegovog slučaja, i ne samo tog slučaja, već na hiljade takvih slučajeva, moraju da izvuku lekcije. I čini mi se da je to najvažnija stvar, a to je da je svedočenje i čitavo to suđenje primer kako jedna NVO može zaista da dà rezultate. Zato mislim da je Fond za humanitarno pravo uspeo, pošto su za 8 meseci na terenu prikupili svu dokumentaciju, sve činjenice u vezi sa ovim slučajem i iz jednog malog palanačkog suda u Prokuplju, pritiskom na sud, pritiskom na javnost i pritiskom na vlast u Beograd, uspeali da prebace suđenje,

dovedu advokate, žrtve, ubede Škorpiona da progovori, da kaže činjenice i optuži svog ratnog druga i da na kraju sud izrekne presudu u ime žrtava. Ja naravno ne mislim da svi treba da se bave pritiskom na sud, ali smatram da je to veoma važan segment i veoma dobar pokazatelj kako nešto treba raditi.

Kada je reč o 17. martu, ne želim da govorim o tome šta se dešavalo na Kosovu, jer na ljudima sa Kosova je da o tome otvoreno govore. Kada sam izašao iz sudnice, zvali su me ljudi sa Kosova i rekli šta se tamo dešava. Otišao sam do kancelarije i sa prozora gledao svoje vršnjake ispred kojih je bila ogromna Obrazova zastava, na njihovim licima, jedina stvar koju vidite je da ne znaju zašto su tu, da su ih danas ranije pustili iz škole. A ispred njih su bili predvodnici sa transparentima «Kosovo je Srbija» koji su pevali: «Ubij, zakolji, da Šiptar ne postoji». Sve se to, dakle, dešavalo pre nekoliko meseci u Beogradu. Nevladine organizacije u Srbiji, izdale su saopštenja u kojima osuđuju nasilje na Kosovu, što je potpuno u redu, pozivaju UNMIK da reaguje, što je takođe potpuno u redu. Svega tri organizacije su u svojim saopštenjima, koja su stigla do medija, pozvale policiju na odgovornost zbog spaljivanja džamije. Svega tri organizacije su pozvale policiju na jednom drugom mestu na odgovornost. I to su one organizacije koje su proskrbivane u javnosti. I zato se ja usuđujem da tvrdim da nekakav jak civilni sektor u Srbiji ne postoji.

Uvek kada bi se u Srbiji očekivalo reagovanje civilnog društva, te reakcije bi bile vrlo mlake, ili ih uopšte ne bi bilo.

Jedna organizacija iz Londona, Quaker Peace and Social Witness (QPSW) je napravila istraživanje o suočavanju sa prošlošću, o konfliktu, o načinu na koji se ovim temama bave organizacije u Srbiji i napravili su podjelu koja je vrlo čudna. Oni su podelili organizacije na one koje se suočavanjem sa prošlošću bave na meko i na tvrd način. Prema analizi njihove saradnice meko znači da neko sakupi, recimo iz Bujanovca petoro mladih ljudi, petoro ljudi iz Subotice i petoro iz Beograda, ili napravi izložbu i kaže: «Pa svi su žrtve». Procena te autorice je da tvrd pristup nije dobar i da nam on neće dati rezultate. Sa druge strane, tvrd pristup znači da vi u sudu imate organizaciju za ljudska prava, koja uporno, godinama tvrdi da mi moramo da kaznimo tog i tog čoveka, jer je to i to uradio. I to je potpuno tačna slika kako je podeljeno civilno društvo u odnosu na konflikt, u odnosu na ratove, u odnosu na suočavanje sa prošlošću i u odnosu na nešto što se zove pomirenje i o čemu u ovom trenutku ne treba govoriti jer ne znam ko bi se sad mirio.

I završiću onim što mi se čini jako važno, a to je činjenica da je mnogo projekata i programa koji povezuju iste ljude i meni se činilo jako važnim kada je nama na jednom našem skupu jedna žena koja je dugo u nevladinom sektoru rekla da je tokom skupa upoznala troje novih ljudi. Za nas je to bio pokazatelj da smo uspeli, jer je ona upoznala troje novih ljudi. Ovo je isti krug i civilno društvo se vrti u istom krugu koji se suočava, koji spava sa susednim zemljama, koji regionalizuje, koji demokratizuje itd. Iz tog razloga smatram da je vrlo važno da civilno društvo prvo prihvati gde smo, ko smo mi, odnosno gde delamo, koja je naša objektivna moć i da li mi zaista, možemo da menjamo poziciju, recimo, Srbije u pregovorima sa Kosovom, ili je samo zavaravanje da se išta može uraditi. Vrlo je važno da shvatimo da su društva toliko frustrirana da je gotovo nemoguće bilo šta promeniti iz korena, već samo je moguće napraviti male korake koji će možda za malu grupu ljudi doneti neke rezultate. Mislim

da su mladi veoma važni i mislim da je veoma važno da se što više mladih uključi u sve procese civilnog društva.

Radojica Bunčić, Žene u crnom, Beograd

Ja bih na početku izneo jedan citat, a to je da 'mir ne znači samo puko odsustvo rata'. Učestvovanje građanki i građana u političkom životu veoma je važno za svako društvo i njegov razvoj, pa tako i za posleratna, ili, još uvek izrazito konfliktna društva. Doduše, upravo u tim društvima u tranziciji politička organizovanost je često na nivou nepostojanja ili su institucije veoma loše organizovane, kao i svi činoci koji čine uređenu zajednicu sa istim mogućnostima i pravima za sve. U ugroženom, ili čak najugroženijem položaju u takvim društvima obično se nalaze oni i one koji/koje imaju i najmanje moći – osobe različitog etničkog ili seksualnog identiteta npr., u odnosu na dominantnu, na žalost, kao po pravilu represivnu većinu koja pokušava da kondenzuje političku i društvenu moć u svojim rukama. Naravno, nije uvek većina ta koja određuje pravila političke stvarnosti. Pogotovo u tzv. društvima u tranziciji ka neoliberalnom uređenju klasne razlike dolaze do izražaja u kojima manjina sa materijalnom moći diktira uslove društvenih okolnosti za sve, a često negativno i nesolidarno sa većinskom populacijom na granici ili ispod granice egzistencije.

Dakle, glasanje na lokalnim, parlamentarnim ili predsedničkim izborima, nije jedini oblik političke i društvene angažovanosti, niti je jedini put ka ostvarenju ljudskih prava jednakih za sve. Upravo u tom međuprostoru političke i društvene (ne)stvarnosti pojedinca/pojedinke u odnosu na zajednicu, aktivizam omogućava zalaganje za ostvarenje svih onih prava i sloboda pojedinca/pojedinke koja mu/joj i pripadaju, ali nisu (još) institucionalizovana i zakonom zagarantovana.

Ako se prisetimo feminističkog principa LIČNO JE POLITIČKO, koji jednostavno označava da su postupci ljudi u zajednici podložni društvenoj kritici (to što moj komšija tuče ženu nije samo njegova lična, privatna stvar, niti samo njen, žrtvin problem, već se tiče svih nas i problem je celog društva), tada možemo da primetimo da aktivizam može biti iskazan na mikro planu, npr. tako što ću ja da pokušam da razgovaram sa žrtvom komšijinog nasilja, komšinicom i predočim joj na koji način ona može da se zaštiti od nasilnika i pružim joj podršku uputivši je na npr. Autonomni ženski centar protiv nasilja nad ženama gde bi ona mogla da pokuša da ostvari svoja prava kao građanka ovog društva ili na bilo koju drugu instituciju koja se takvom vrstom diskriminacije i ugrožavanja ličnih prava i sloboda bavi, ukoliko takva u društvu postoji. No, nešto kao Autonomni ženski centar npr. ne bi ni postojalo da se određene osobe nisu okupile oko zajedničkog cilja i osnovale organizaciju koja podržava, u ovom slučaju, žene žrtve nasilja. To znači da aktivizam može biti i organizovanje više osoba oko zajedničkog cilja koji te osobe smatraju važnim za njih lično i ostale pripadnike/pripadnice društva koje svi/sve delimo.

Tamo gde država ne radi svoj posao, građani i građanke pokušavaju da ispune prazninu – jer tiče se svih nas! Tamo gde se prava i slobode krše svaki dan, kao što je slučaj i na Kosovu i u Srbiji, ponekad je neretko i jedini put ka ostvarenju ravnopravnog, solidarnog društva bavljenje politikom van institucija; razgovori, radionice, ulične akcije, plakati, leci, pamfleti, tribine, direktne akcije – da građani i

građanke samoinicijativno pokušaju da uredе zajednicu ravnopravnu i dovoljnu za sve, neugrožavajuću i nediskriminišuću za bilo koga. Aktivizam znači ne čekati da nam nešto padne sa neba, samo po sebi, već se za svoja prava izboriti što pre, jer, ništa se ne podrazumeva samo po sebi dok oni i one koje žive u zajednici ne daju nekom pitanju, problemu značaj i značenje.

Bujar Madžuni (Bujar Maxhuni), OEBS, Priština

Omladinski sektor u svakom društvu, pa tako i na Kosovu, mora da bude generator progresivnih tendencija.

Civilno društvo, iako brojčano jako (oko tri hiljade registrovanih lokalnih nevladinih organizacija), još uvek je nedovoljno povezano i organizovano oko inicijativa i akcija od značaja za Kosovo, a posebno u trenutnoj situaciji.

U omladinskom sektoru pored postojećih prominentnih aktivista još uvek je primetna nedovoljna podrška širih slojeva mladih ljudi kako bi taj impuls imao "kritičnu masu" i rezultirao inicijativama od većeg značaja.

U svetlu martovskih dešavanja, na Kosovu su, kao uostalom i u Srbiji, u paljenju civilnih i verskih objekata učestvovali uglavnom mladi ljudi. Istovremeno, nevladin sektor omladinskih organizacija sa obe strane, nije se pravovremeno oglasio pozivima na obustavu nasilja. Na analitičarima ostaje da objasne kako su se mladi ljudi našli na ulicama Kosova, Beograda, Novog Sada i Niša. Pitanje zašto su mladi ljudi primenili silu želeći da ubrzaju političke tokove ostaje u domenu spekulacija. Da li je zaista ono što se moglo čuti par dana nakon kosovskih događaja relevantan odgovor i opravdanje - malo je verovatno reći. Često se postavlja pitanje na koje jedino možda sociolozi mogu dati odgovor, a to je kako objasniti činjenicu da su crkve na Kosovu spaljivali ljudi čiji su očevi i dedovi godinama čuvali te iste crkve, smatrajući ih zajedničkim duhovnim bogatstvom.

Iako je u civilnom sektoru došlo do organizovanja i slanja zajedničke deklaracije ta deklaracija i sve ono što se (nije) dogodilo posle nje ukazuju da ni civilno društvo, ni njegovi glavni akteri nisu pravovremeno shvatili obim i ozbiljnost događaja. Civilni sektor, koji bi trebalo da ima ulogu svojevrsnog kontrolora (watch dog), nije odigrao svoju ulogu na najbolji mogući način. Postavlja se pitanje: Da li su aktivisti nevladinog sektora političari i u kojoj meri oni treba to da budu?

Ovo je pitanje koje mnogi od njih još uvek nisu razjasnili sebi: "Koja je uloga civilnog društva i kakav odnos ono treba da ima prema dnevno političkim dešavanjima i u odnosu na medije?"

Iako se i sa jedne i sa druge strane čuju pozitivne ideje o dijalogu, integraciji, međusobnom i regionalnom povezivanju sva akcija ostaje na pojedinačnim i usamljenim primerima tako da se ne stiče utisak jednog zrelijeg pristupa ovim problemima.

Izlaganje bih završio jednom anegdotom, to je zapravo priča koju sam ja čuo kao mlađi od nekoga iz porodice, a koja je bila zapravo jako aktuelna posle martovskih događanja. Radi se o nekim ranijim, možda srećnijim vremenima za vreme otomanskog carstva, ovde negde na Balkanu.

Otac je imao jednog veoma nemirnog sina koji je pravio probleme ljudima iz okolnih sela. Nemoćan da bilo šta preduzme, otac je odlučio da za svako sinovljevo zlodelo zabije po jedan ekser na ulazna vrata, ne do kraja, nego do pola. I tako se vremenom nakupilo dosta eksera na ulaznim, drvenim vratima i jednog dana sin je pitao oca čemu služe ti ekseri. Otac mu je objasnio da je za svako njegovo delo koje je štetilo drugima on zabijao po jedan ekser, kako bi se sin jednog dana setio svega što je uradio. Normalno, sin se nije baš osećao prijatno i odlučio je da nešto preduzme i pitao oca da li bi, u slučaju da on postane bolji i učini dobra dela, da li bi otac hteo da izvadi te eksere. Otac je potvrdno odgovorio. I tako je sin počeo da čini dobra dela i broj eksera se smanjivao. Bio je srećan i ponosan, međutim otac uopšte nije bio srećan. On je bio i dalje tužan. Kada su ga pitali zašto je i dalje tužan, otac je rekao da možda više nema eksera, ali da su ostale rupe..

Ubeđen sam da eksera neće biti ni u našem slučaju, ali ono što me mnogo brine su rupe.

Katarina Putnik, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Zahvalila bih se svim izlagačima i napravila jedan mali sažetak. Znači situacija je ovakva: ne postoji jak civilni sektor i treba nešto da se uradi po tom pitanju ne bismo li i mi imali bolju budućnost i eventualno povadili sve eksere i nekako ih možda zalepili, tj popunili rupe tako da se one više ne vide toliko. Znači pitanja su: kako dalje, kako mobilisati mlade ljude, kako ih motivisati da ne žele da odlaze iz naših zemalja i iz regiona, jer je situacija ista i u Srbiji i na Kosovu što se tiče civilnog društva i položaja mladih.

Emilija Mančić, Fondacija Heinrich Böll, Beograd

Ja radim za organizaciju koja na neki način pomaže civilno društvo, ali iz perspektive onoga ko daje novac. Mi smo se susretali sa jako velikim brojem predstavnika civilnog društva i često smo imali priliku da čujemo kako jedna organizacija civilnog društva kritikuje druge organizacije civilnog društva, smatrajući da baš oni imaju najbolji način i najbolji put kako se neka stvar najbolje može rešiti. I često dolazi do nekog tihog rata o tome ko je suštinski aktivista, ko nije, ko to radi iz interesa, ko zbog lične promocije.

Suočavanje sa prošlošću je jako bitan i veliki problem, ali kada Andrej priča o tome i kada govori o suđenjima dovodi se u jednu jako neprijatnu situaciju jer apeluje na Vaše emocije i to je kao da nekom kažete direktno: «Znaš, ti si ružan». Hoću da kažem da ne možemo zahtevati da ljudi lako pristanu i prihvate da jesu ružni, pri čemu smatram da je jako važno da ipak postoje organizacije, pa neka ih ima i tri, ali da budu ovako radikalne. Za proces denacifikacije je u Nemačkoj, posle Drugog svetskog rata, bilo potrebno i 40 godina. Hoću da kažem da je Andrej u jednom

trenutku zazvučao pesimistički. Sad možemo da nastavimo dalje sa diskusijom, ali sam samo želela da kažem da jak civilni sektor i postoji i ne postoji.

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Ja se slažem sa Emilijom potpuno, ali mislim da govorimo o različitim stvarima. Ja hoću da kažem da ako sam ja organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava, za mene ne može biti prioritet konferencija u Medija centru o ljudskim pravima, već naselje Roma na kraju Beograda, odnosno geto koji se pravi. Po meni tu se mora znati redosled. Sve je vrlo jasno propisano u Deklaraciji. Ljudska prava se mnogo više štite sa tim ljudima koji žive u nekom getou, nego diskutovanjem na nekoj finoj konferenciji, za šta, takođe ne kažem da nije važno i da ne treba da postoji. Hoću da kažem da ne možemo da prodajemo jagode za trešnje. Mi u Srbiji nemamo nijednu grupu za zastupanje ljudskih prava (Human Rights Advocacy Group) koja dobro radi.

Jetmir Balaj (Jetëmir Balaj), Forum, Priština

Za neke stvari možda zaista treba i 40 godina, možda će neko definitivno pomirenje između Albanaca sa Kosova i Srba, ili Srbije i Kosova zahtevati i 40 godina, ali sumnjam da će se ovakvim načinom kakav trenutno postoji to ikada i desiti. Jer, neke nepravde iz prošlosti, ne samo da se nastavljaju, nego se i forsiraju. Čitajući novine poput Epoke e Re, Bote Sot ili Nedeljnog telegrafa, lako je zaključiti da nismo daleko odmakli od konflikta. Znam da za neke stvari treba mnogo vremena i da nije jednostavno nekome reći u lice: "Ti si ružan", ali mi možemo i moramo da kažemo: "Nisi u pravu, ljudi niste u pravu!" i to što zvučnije - to bolje i to što pre - to bolje. Jer da je slučaj hladnjače sa recimo 600, 800 tela objavljen na pravi način, ili da se o Srebrenici zdravo debatovalo, to bi bilo dovoljno da Srbija započne jedan proces denacifikacije. Isto tako je potrebno diskutovati o martovskim događajima, posmatrajući ih kao sociološki fenomen koji je doveo do ubistava drugih ljudi, a ne kao priliku za razne političare da steknu poene, a za UMNIK da opere ruke od odgovornosti. U tom slučaju šef UNMIK-a bi bio smenjen, a takođe i šef pravosuđa, a sa njima i neki kosovski ministri, koji su nanosili štetu svojim izjavama.

Da nije civilnog društva ne bi se ni desio skup na kome je osuđeno nasilje. Ali sramota je bila i za kosovsko civilno društvo, da nam je trebalo 48 sati za organizovanje takvog skupa. Istovremeno u Prištini ima organizacija koje dobijaju na milione godišnje, a koji se nisu setili da je naša odgovornost da uradimo nešto pošto ljudi ginu, pale se kuće, crkve. Postoje organizacije koje su uradile nešto konkretno, kao CBM, koji su izašli ispred crkve, ali mnoge organizacije koje su dobile najviše para za ljudska prava samo pišu te izveštaje o kojima priča Andrej. Znam da nije fer kritikovati konkurenciju, ali ipak i te stvari bi trebalo da budu razjašnjene. Ipak, neki kriterijumi efikasnosti bi trebalo da postoje i u ovoj profesiji, nevladinom sektoru. I oni moraju biti ostvareni, jer se, u protivnom, svi mi u stvari samo igramo, a to nas košta.

Neću da čekam još 30 godina. Neću da čekam. Ako još 30 godina moram da se bavim ovim osnovnim problemima Srba i Albanaca, ja bih onda odmah sutra da odem u neku drugu normalnu državu i da promenim ime, da postanem neki Džon tamo negde jer hoću da živim svoj život.

Rođen sam 1976. godine i jedna od mojih prvih uspomena su tenkovi po ulicama Prištine 1981. godine i to da je mama morala da nas vodi iz obdaništa, jer smo svi plakali zbog straha od tenka, pa i od suzavca. Neću da moje dete živi takav život. Više bih voleo da bude neki narkoman u Americi nego da mi bude Albanac ili Srbin na Kosovu. O tom problemu bih nekako mogao da se brinem, postoje terapije, a što se tiče ove situacije na Kosovu, ja sam zaista pesimista.

Radojica Bunčić, Žene u crnom, Beograd

Na ovom području se svi osećaju kao žrtve, a osobe koje se osećaju kao žrtve, ne mogu da se suoče sa odgovornošću.

Marija Gajicki, Vojvodanska regionalna ženska inicijativa, Novi Sad

Sada se kristalizuje koliko smo mi, organizacije mladih koje rade na procesu suočavanja sa onim što je, ne samo naša bliska prošlost, nego i trenutna stvarnost, na neki način nezadovoljni onim što smo uradili. Mi svedočimo o tome da smo vrlo odgovorni u onome što radimo, ali ono što vidim kao veliki problem mladih da deluju u nekom širem prostoru, jesu tri stvari:

Poslednjih 10 godina mi živimo u društvima u kojima vrlo vešto i jako dobro vlada politička manipulacija, vrlo opasna politička propaganda i mislim da smo mi uhvaćeni u tu zamku iz koje jako teško možemo da iskočimo. Dva primera iz mog ličnog iskustva dokazuju da je to jedan element sa kojim moramo vrlo ozbiljno da se uhvatimo u koštac.

Naime, tokom 2002. godine, kada je u Srbiji organizovana izložba ratnih fotografija Rona Haviva - *Krv i Med*, u svim gradovima je došlo do incidenata, a ja nisam mogla pretpostaviti da su, najvećim delom, mladi ljudi izazivali te incidente. Novi Sad je bio poslednji grad u nizu i verovala sam da u Novom Sadu neće biti incidenata. Verovala sam da je Novi Sad drugačiji i da mlade neće povući politička propaganda koja je pratila izložbu, označavajući je antisrpskom, usmerenom samo protiv srpskog naroda. A potpuni šok sam doživela kada je 10. septembra, na otvaranje izložbe, upalo stotinu mladića vašeg godišta i mlađih, sa majicama sa likom Radovana Karadžića, sa srpskim zastavama, sa istim političkim parolama, propagandom, koja se čula i na prethodnim otvaranjima i koju slušam unazad već nekoliko godina. I potpuno sam ostala zatečena ne verujući koliki je učinak te političke propagande u kojoj smo mi svi odrastali i gradili neke svoje stavove, identitete i vrednosna merila. Sličnu stvar sam prepoznala i posle dešavanja na Kosovu 17. marta. Opet ne očekujući to, gledala sam šta se dešava u Nišu, u Beogradu, bilo mi je potpuno strašno i mislila sam da nema razloga da se u Novom Sadu tako nešto dogodi. Opet sam doživela potpuni šok kada sam sutradan na ulicama videla mlade srednjoškolce, vešto izmanipulisane političkom propagandom, koji su samo izražavali stavove određenih političkih opcija.

Htela sam da skrenem pažnju na još dve stvari:

Strahovito je važno da, kada hoćemo da učestvujemo u ovakvoj vrsti dijaloga, razgovaramo o posledicama, da moramo da znamo šta se dogodilo i da će nam to

omogućiti da neke stvari malo drugačije uradimo. Važno je da se uvek setimo da ne počinje sve od '90-tih ili od 1999. godine, nego da sve ima svoju predistoriju.

Interesantno je znati da je potpuno ista situacija na univerzitetima u Beogradu i u Prištini, da se, u stvari, tamo ne stiče nikakvo znanje o onome što nam je potrebno, a sa druge strane se nalaze mediji koji su nam, poslednjih 10 godina, postali obrazovne institucije. Htela bih da skrenem pažnju da bi, kada razgovaramo o načinima prevazilaženja problema, možda trebalo da vodimo računa da sa jedne strane imamo tu političku propagandu, koja sada doživljava svoju kulminaciju naročito u Srbiji i na Kosovu, i posle 17. marta, ali i da obratimo pažnju na medije.

Duška Anastasijević, ESI, Beograd

Ja sam samo htela da podsetim da stvari treba nazvati njihovim pravim imenom i te mladiće u majicama sa slikom Radovana Karadžića ne možemo da nazovemo članovima nevladinih organizacija. Oni možda formalno jesu NVO, ali tu ne postoji ništa nevladino. Iza tih mladih ljudi, koji jesu izmanipulisani, stoje političke partije, novac i ništa manje ozbiljne organizacije od ovih koje se zaista bave promocijom ljudskih prava itd.

Valjdet Idrizi (Valdete Idrizi), CBM, Mitrovica

Samo bih kratko ilustrovala probleme koji nastaju zbog lošeg prenošenja informacija.

Tokom jednog seminara o dijalogu, održanog 2002. godine, jedan od studenata iz Beograda je pomenuo kako je jedan student iz Srbije, tokom letnjeg univerziteta u Prištini, bio ubijen i izmasakriran. Istina je da je taj student imao srčani napad i umro je tu. Žalosno je bilo to što je ovaj drugi student iskreno verovao u priču koju je čuo u medijima u Srbiji i tada sam se zapitala gde smo bili mi, kao civilno društvo da damo prave informacije i gde ste bili vi, Srbi da tražite prave informacije. Osećala sam se možda i odgovornom za to što ljudi nisu imali pravu informaciju. I zato sam u martu pomislila da treba da izveštavamo o stvarima onakvima kakve zaista jesu. Naravno, veoma tužno sve što se dešava, ali moramo znati da i u toj ružnoći postoji neko ko to ne podržava.

Jetmir Baljaj (Jetëmir Balaj), Forum, Priština

Kada je reč o odnosu Srbije i Kosova, veliki problem predstavlja loš protok informacija. Čitajući neki izveštaj o Kosovu iz beogradskih medija, ponekad pomislim kako ja živim na tom mestu o kome se piše, ali ga u tim izveštajima uopšte ne prepoznajem. I takve stvari su nešto što bi morao da bude posao civilnog društva. To, u suštini, jeste posao medija, ali su mediji, i na Kosovu i u Srbiji, često neprofesionalni i, na kraju krajeva, nacionalistička vest je ono što prodaje novine, ali kada takve stavove prihvataju i podržavaju institucije, onda to postaje problem i civilnog društva.

Iskustvo u dijalogu

Tanja Tucić, Centar za regionalizam, Novi Sad

Kada je reč o Civilnom dijalogu na Kosovu, treba imati u vidu specifičnost uslova u kojima se on razvija. Za razliku od slučajeva prethodnih ratova na tlu bivše Jugoslavije, gde civilni sektor nikad nije prekidao međusobne odnose, ovde je saradnja nevladinih organizacija bila gotovo u potpunosti prekinuta (sa izuzetkom pojedinačnih slučajeva, koji, nažalost, nisu mogli imati snažniji uticaj). Ova činjenica zahtevala je i poseban pristup u uspostavljanju kontakta, budući da su, u uslovima međusobnog nepoverenja tenzije još uvek bile snažne.

U oktobru 2001. godine Centar za regionalizam iz Novog Sada obratio se Misiji OEBS na Kosovu sa molbom da pomogne u uspostavljanju kontakta sa nevladinim organizacijama sa Kosova. Pošto su ubrzo nakon toga usledili izbori na Kosovu, odlučeno je da se sastanak odloži za početak 2002. godine. Tako je u martu 2002. godine realizovan prvi susret, u sedištu misije OEBS u Prištini. Već ovaj prvi susret je pokazao da postoji interes i potreba za saradnjom nevladinih organizacija u cilju normalizacije odnosa i poboljšanju stanja u regionu. U junu iste godine ukazala se prilika za definisanje i uobličavanje projekta. U Prištini je održana regionalna konferencija pod nazivom CIVIL SOCIETY AND NGO SUPPORT CENTRE REGIONAL NETWORK CONFERENCE, na kojoj je ostvaren finalni dogovor o potprojektu ovog većeg projekta, pod radnim nazivom Civilni dijalog sa Kosovom – prvi korak. Dogovoreno je da se, kao prvi korak u otvaranju civilnog dijaloga, održi susret od po 25 predstavnika NVO sa Kosova i iz Srbije. Tako je, u organizaciji Centra za regionalizam i partnerske organizacije Majka Tereza iz Prištine. 5. i 6. jula u Novom Bečeju održan susret, na kojem su učesnici, posle međusobnog upoznavanja, na osnovu zaključaka radnih grupa (demokratizacija i ljudska prava, regionalna saradnja, multikulturalnost i međuetnički odnosi, organizacija žena), i teksta idejnog projekta Civilnog dijaloga sa Kosovom, nakon diskusija, definisali buduće pravce razvoja i aktivnosti u okviru samog projekta. Važno je reći da su ovom susretu, pored samih učenika prisustvovali i predstavnici medija kao i predstavnik lokalnih vlasti. Ova činjenica je jedan od ključnih elemenata kojim se Civilni dijalog oslanja na iskustva *Igmanske Inicijative*, pokreta za normalizaciju odnosa između zemalja Dejtonskog trougla. Podrškom lokalnih vlasti i medijskom pažnjom, ovakava inicijativa dobija formalnu afirmaciju i medijski prostor za prenošenje *dobrih vesti*, što je uslov za kreiranje povoljne atmosfere za pozitivne promene u cilju normalizacije međusobnih odnosa. Izdvajam takođe i izvanrednu saradnju sa policijom koja je, na diskretan način omogućila da se gosti osećaju sigurno i opušteno.

Sledeći susret upriličen je već krajem avgusta na Paliću. Dvadesetpetoro predstavnika organizacija mladih sa Kosova i isto toliko predstavnika iz Srbije, u prijatnoj jezerskoj atmosferi i multikulturalnom okruženju (jedan od događaja bilo je i prisustvo na tradicionalnom druženju Rusina), podeljeno u dve radne grupe, diskutovali su na temu međuetničke tolerancije i mirnog rešavanja konflikata, kao i na temu mogućnosti međusobne saradnje, razvojnih perspektiva, pregleda NVO scene u Srbiji i na Kosovu. Na otvaranju skupa govorio je i potpredsednik Skupštine Opštine Subotica,

gospodin Bela Tonković, a dobra vest je prenesena u javnost i u vestima na regionalnoj TV stanici. Grad Subotica je omogućio i pristup muzeju grada, koji je bio otvoren specijalno za tu priliku, a učesnici su imali prilike da odu na koncert koji je održan u svečanoj Sali gradske kuće. Pokazalo se da je vojvođansko okruženje idealno mesto za uspostavljanje dijaloga, kako zbog svoje multikulturne istorije, tako i zbog pozitivnog primera suživota pripadnika različitih nacionalnosti. Zaključeno je da organizacije mladih predstavljaju ogroman potencijal koji u međusobnoj saradnji može značajno doprineti normalizaciji stanja. Dogovoren je i naredni susret koji se održao u Novom Sadu, 2003. godine. Ovaj susret je još više učvrstio veze između mladih, bilo je više neformalnog druženja, stvoreni su i prijateljski odnosi, a manja grupa mladih Albanaca sa Kosova učestvovala je u programu EXIT festivala. Između ova dva susreta organizacija mladih održan je susret predstavnika medija, na Brezovici, u decembru, 2003, kao i susret organizacija žena u Prištini, aprila 2003.

Ove tri grupe, mediji, mladi i žene, detektovane su kao najbitniji činioци Civilnog dijaloga i predstavljaju strateški fokus njegovog daljeg razvoja. Sada se već stvorila pozamašna NVO mreža, koja još uvek nije sasvim funkcionalna, ali se, posle nemilih događaja u martu 2004. godine pokazala dovoljno zreloom da organizovano odreaguje na nasilje i vandalizam, kako na Kosovu, tako i u Srbiji.

U ovom periodu Civilni dijalog dobio je i svoj institucionalni okvir. Takođe na osnovama iskustva *Igmanske inicijative*, definisana je njegova struktura. Oformljen je Savet Civilnog dijaloga, sastavljen od uglednih ljudi koji se periodično sastaje, razvija strategiju daljeg rada, a u međuvremenu svojim aktivnostima doprinosi afirmaciji ideje, kako u javnosti, tako i prema međunarodnim organizacijama, lobirajući za fondove za dalji nastavak projekta.

Jedan od rezultata ovog rada je i pokretanje fonda za Male grantove, uz podršku Rockefeller Brothers Foundation. Ovaj projekat pokrenut je u maju 2004. godine, a njime koordiniraju organizacije Majka Tereza iz Prištine i Centar za regionalizam iz Novog Sada, uz konstantnu podršku Odeljenja za demokratizaciju Misije OSCE na Kosovu. Program za male grantove teži da podstakne organizacije mladih, organizacije žena i medije kao ciljne grupe, na sistematičniji i čvršći razvoj partnerstva i ostvarivanje zajedničkih aktivnosti na dugoročnim osnovama. Kao važan doprinos dugoročnom razvoju saradnje između medija i NVO u Srbiji i na Kosovu, ovi mali grantovi su namenjeni promociji i omogućavanju dijaloga i podsticanju različitih inicijativa. Broj projekata koji su konkurisali za dobijanje malih grantova premašio je naša očekivanja. U toku je njihova obrada, i već od oktobra počće da se realizuju.

Svojevrsnim uspehom smatramo izgradnju stvarnih partnerskih odnosa između pojedinih NVO na samom Kosovu, partnerstva između NVO i predstavnika medija sa Kosova i Srbije, što je bio i najbitniji uslov za konkurisanje.

Civilni dijalog jača, organizuje se, stvara jedinstveni front u borbi za mir i toleranciju, priprema teren za zvanični dijalog i poručuje javnosti da je zajednički život ne samo mogućnost već i istinska potreba.

Jetmir Baljaj (Jetëmir Balaj), Forum, Priština

Govoriću uglavnom o projektu koji se zove Partnerstvo za mir (Partnerships for Peace), projektu Instituta za mir Sjedinjenih Država (United States Institute for Peace - USIP). USIP je jedna američka institucija, čiji rad finansira američki Kongres i projekat o kome ću govoriti traje od 2001. godine. Naš prvi zvanični sastanak je održan u Beču septembra 2001. godine.

U stvari, prvi sastanak je bio na plaži u Ulcinju, gde su predstavnici Otpora, FORUM-a, USIP-a diskutovali o tome kako se organizovati. Ideja se rodila baš zbog medija koji ne izveštavaju tačno i time dodaju neku ekstra dimenziju komunikaciji, te smo identifikovali potrebu za uspostavljanjem nekog drugog nivoa komunikacije između političara, medija i nevladinih organizacija. Na našim sastancima prisustvovali su mladi ljudi iz političkih partija, odnosno iz iz kabineta premijera Bajrama Rexhepija, Hasim Tacija, i iz predsedništva Alijanse za budućnost Kosova, Ramuša Haradinaja, znači ljude veoma bliske centrima moći i odlučivanja. Istu stvar smo pokušali da uradimo i sa medijima, mada je njihovo prisustvo bilo manje zbog njihove tendencije da izveštavaju, a mi nismo hteli da se o tome izveštava, već da se ljudi osećaju udobno i da razgovaraju o tome. Glavni nosioci su bile NVO i u projekat smo implementirali FORUM za Kosovo i Otpor u Srbiji. Imali smo mnogo sastanaka, ali važno je napomenuti da smo postepeno počeli da radimo konkretne projekte, što smatram veoma važnom komponentom bilo kakve inicijative dijaloga. Dijalog je neophodan, ali sam ne doprinosi ničemu ako nije praćen nekim konkretnim aktivnostima. Nakon toga Otpor je u Srbiji radio sa albanskim stanovništvom na jugu Srbije. Radili su TV kampanje za izbore u Preševu, Medveđi i Bujanovcu, a mi smo pokušali da uradimo isto na Kosovu. Uradili smo kampanju u kojoj smo pozvali Srbe da učestvuju u lokalnim izborima i da izaberu svoje predstavnike. To nažalost nije bilo veoma uspešno, pošto se Čović igrao politikom da zadnjeg dana, da se glasa, da se ne glasa, da bi 12 sati pred izbore pozvao kosovske Srbe da izađu na glasanje.

Dijalog je važan zbog ostvarivanja nekog ljudskog odnosa među organizacijama, međusobnog upoznavanja, pa možda i prevazilaženja nekih ličnih problema. Meni je, recimo, kuća na selu bila zapaljena, mog oca su tokom rata želeli da ubiju, poput njegovog kolege Bajrama Kelmendija, i sve su to neke stvari koje čovek mora da prevaziđe na nekom ličnom nivou. Kroz ove dijaloge ja sam ipak postao ubeđen da su ljudi sa kojima saradujem zaista iskreni ljudi, kojima je žao zbog svega što se dešavalo. I na tom temelju mogu da se grade druge stvari.

Mi smo već ušli u neke faze implementacije zajedničkih projekata, ali nismo neke stvari uspeali da realizujemo zbog nedostatka novca, jer interes donatora nije više isti kao pre godinu dana, a da ne pominjem razlike od pre dve ili tri godine.

Ja mislim da su neke veće inicijative, poput Civilnog dijaloga OEBS-a, još uvek zaglavljene u toj fazi razgovora. Poražavajuće mi je bilo da je ambasador OEBS, Paskal Fieski, na poslednjem sastanku ove inicijative u Prištini, hvalio dosadašnji rad civilnog sektora, a mene je bilo sramota da čujem takve komentare posle marta. To mi je izgledalo kao foliranje reći da smo MI nešto uradili dijalogom, a onda ti se desi mart na Kosovu.

Mi moramo da se suočimo sa činjenicom da neke stvari jednostavno nismo mogli da uradimo, mi smo uspostavili neki dijalog između određenih slojeva ljudi, ali nismo uspeli da ga u većoj meri prenesemo na naše društvo i to nije samo krivica civilnog društva. Iskreno može da se kaže da smo mi kao organizacija uradili sve što smo mogli, ali ipak kad se nađemo na ovakvom skupu i kažemo da smo sve super uradili, to je onda neodgovorno.

OEBS je sazvaio konferenciju krajem ovog meseca u Prištini koja se zove Dijalog dijaloga, na kojoj će se skupiti ja mislim 4 ili 5 sličnih inicijativa dijaloga i da se malo razgovara o naučenim lekcijama i o različitim problemima, ali najvažnije je: kako da transformišemo ovaj dijalog u nešto konkretno.

Diskusija

Tanja Tucić, Centar za regionalizam, Novi Sad

Meni je žao Jetmire što doživljavaš ovu inicijativu OEBS-a kao neiskrenu. Znači tu se pažljivo, strateški osmišljava način funkcionisanja civilnog dijaloga i on ima svoju strukturu. Jedan od delova te strukture jesu povremeni sastanci gde će se videti dokle se došlo, šta se uradilo, da se neke stvari sumiraju. Zato se ne bih složila da su ti sastanci beskorisni, jer da njih nije bilo, ne bi bilo ni tvoje reakcije. Ne bi bilo reakcija na martovske događaje. Ja mislim da bi sve inicijative trebalo da sarađuju. Mi smo objavili Bilten u kom se vidi da preko 100 organizacija iz Srbije i sa Kosova učestvuje u Civilnom dijalogu. Znači to nije nekolicina nekih organizacija. To je veliki broj organizacija....

Radojica Bunčić, Žene u crnom, Beograd

Primećujem da niko od nas, do sada nije pomenuo ostale etničke grupe koje žive na Kosovu, dakle, nisu žrtve samo Srbi i Albanci, šta je sa Romima, Aškalijama, Egipćanima i ostalima koji žive na Kosovu, kojih je mnogo isterano. Mislim da je veoma važno i njih uključiti u dijaloge jer su oni takođe deo društva.

Dardan Velju (Dardan Velju), KODI, Priština:

Mislim da su sve ove inicijative podjednako bitne i monopolizacija bi bila pogubna. Mislim da je neophodno postojanje odvojenih inicijativa sa različitim ljudima koji bi trebalo da se sastaju i razmenjuju iskustva i međusobno dopunjuju i upoređuju rezultate svog rada.

Milica Jovanović, novinar lista Danas, Beograd

Ne znam kakva je situacija na Kosovu, ali kada se priča o uspostavljanju civilnog društva, te priče često liče na onu psihološku priču o proizvodnji subjekta u procesu individuacije, koju je moderna psihoanaliza nazvala Minhauzenovski zahvat, na osnovu priče o Baronu Minhauzenu koji sam sebe vadi za perčin iz rupe. Dakle, subjekt ne može sam sebe da proizvede, to je fantazam. Civilno društvo ne može sam sebe da proizvede, to je takođe fantazam. To su procesi koji su dugotrajni itd.

A drugi utisak koji sam stekla je: konzervativizam među mladima. Pri tom ne mislim samo na politički konzervativizam, u smislu desnih ideja, nego mislim na tu sklonost mladih da se institucionalizuju i da institucionalizuju svoje akcije. Ja vrlo podržavam sve leve organizacije, ali ono što mi u Beogradu nedostaje, to su vaninstitucionalne akcije i mladi koji ne žele da se odmah institucionalizuju.

Ja ću vas samo podsetiti na Black Block u istočnoj Nemačkoj, jednu levičarsku, vrlo agresivnu formaciju koja je nastala kako bi branila geta imigranata od neonacističkih napada, koje su nastale u Istočnoj Nemačkoj nakon pada berlinskog zida. Black block je ekstremna levičarska formacija koja se formirala i koja na atak odgovara atakom. Neću da kažem da podržavam nasilje, ali strašno mi nedostaju vaninstitucionalne organizacije.

Emilija Mančić, Fondacija Heinrich Böll, Beograd

Ono što je mene nagnalo da se javim jeste jedan pogled koji je Jetmir izneo i sa kojim se slažem, a to je činjenica da često imamo skupove, često se to finansira, često se tu skupljaju isti ljudi, ali hajde sad nešto konkretno da vidimo, da li ovakvi skupovi na neki način mogu da dobiju neku formu koja je možda malo više fokusirana i ima jači spoljašnji efekat. I kao jedan predlog, mislim da možda možemo i elektronske medije da uvučemo na neki način.

Jetmir Balaj (Jetëmir Balaj), Forum, Priština

U okviru istraživanja *Uloga građanskog društva u oficijelnom dijalogu Kosovo-Srbija*, mi smo razmatrali iskustva dijaloga iz nekih drugih konflikta i identifikovali smo tri modela koja se mogu primeniti u konfliktu Kosovo-Srbija:

Prvi je Inter-Tadžki konflikt. U Tadžikistanu su imali interni konflikt i pomoću međunarodnih organizacija sa iskustvom urađen je neoficijelni dijalog tj neoficijelni pregovori, u kojima su nevladine organizacije i civilno društvo imali velik doprinos u rešavanju konflikta. Tako mislim da bi nekim procesom, paralelnim službenim pregovorima, NVO mnogo bolje, brže, imaginativnije i uspešnije rešile problem nestalih. Npr mi imamo tehničke grupe na nivou vlada Kosova i Srbije, koje su trenutno prekinuli dijalog, ali koje su razgovarali i o nestalima. Međutim, oni su tu potpuno ignorisali iskustva organizacija koje se ovim problemom bave već godinama, koje rade sa nestalim još od konflikta u Hrvatskoj. Meni samo smeta ova birokratija, gde su NVO postale birokrate i što naš cilj postaje samo to da imamo što više sastanaka.

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Hteo bih da ponudim i promovišem neki pristup koji smo mi na osnovu učestvovanja u ovom i u drugim dijalogima odlučili da koristimo. A to je pristup ličnih kontakata, jer sa svih tih sastanaka, konferencija na kojima se govorilo o civilnim inicijativama, ja sam shvatio da, ukoliko nema neke lične akcije i interakcije između dve osobe, bilo da je jedna sa Kosova a jedna iz Srbije, jedna iz Gračanice, jedna iz Prištine, tu su veoma male šanse da postoji neka čvršća veza sem one koja se veže za određeni projekat. I

stoga bih predložio da jedna ovakva grupa ljudi postane institucionalizovani, tradicionalni forum, što bi poslužilo razmeni iskustava u radu na uspostavljanju novih odnosa.

Mi stalno govorimo o dijalogu, ali ja nisam sklon da stavljam u prvi plan reč dijalog, jer mislim da je ta reč malo suviše u upotrebi i ljudi su često skloni da kažu da je izlizana. Ja ne mislim da su procesi potrošeni, ali mislim da su reči interpretirane u vrlo negativnom kontekstu i onda one dobijaju jedan sasvim drugačiji prizvuk. S toga mislim da je ključ u uspostavljanju novih odnosa, jer mislim da su nestale veze između ljudi, pogotovo između mladih ljudi koji se nikada nisu sretali sa ljudima koji su na Kosovu, zapravo put u uspostavljanju nekih novih odnosa između različitih budućih elita. Mislim da je to ključ nekih odnosa, s jedne strane, a s druge strane rad na jednom vrlo konkretnom i važnom podržavanju procesa tranzicije pravde bez koga nema ni ovog našeg pomirenja ni suočavanja, ni dijaloga.

Ja sam svestan da mi ne možemo da donesemo neku odluku koja će promeniti krucijalno život građana Kosova ili građana Srbije, ali možemo da promovišemo ideju da se može živeti u komšiluku.

Dardan Velju (Dardan Velju), KODI, Priština:

Mnogi od ovih ljudi nikada nisu videli Srbina, osim srpskih uniformi, tako da, kada se pomene bilo koji Srbin, oni odmah imaju neku lošu asocijaciju. A mislim da situacija o negativnom imidžu Albanaca postoji i u Srbiji. Cilj dijaloga nije da neophodno ostvari rešenje. Cilj dijaloga bi trebalo da bude pomoć na putu ka postizanju rešenja. Dijalog bi trebalo ljudima da pruži priliku da se sretnu, prevaziđu neke stereotipe. Najgora vrsta komplimenata koje dobijam na ovakvim susretima je: 'Ima li još takvih kao što si ti?'

Koji su naredni koraci – sastanak grupe partnera

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Poslednja sesija skupa «Nasilna društva u tranziciji», zamišljena je kao pokušaj dogovora o nastavku rada na nasilnim društvima u tranziciji odnosno o nastavku alternativnog dijaloga Kosovo-Srbija.

Moja osnovna ideja je da ovde prisutni zajedničkim snagama formiraju jedan forum koji može imati različite nazive, i koji se kasnije može dodatno proširiti novim ljudima. Što se tiče organizacije tog foruma, on bi trebalo da ima svoj savet, koji bi sačinjavali ljudi od integriteta iz naših društava i bili neka vrsta savetodavnog tela o tome šta je to za forum važno kao fokus. Takođe trebalo bi formirati i jedno malo izvršno telo koje će koordinirati tim forumom, rukovoditi organizacijom sesija ili bilo kakvim akcijama. Moja osnovna ideja je da taj forum dva puta godišnje na različite teme zaseda i prosto razmenjuje iskustva iz naših projekata koje imamo u vezi sa dijalogom, interetničkim odnosima, suočavanjem sa prošlošću i da na tom forumu pokušamo da dođemo do nekih zajedničkih zaključaka koji su važni za nastavak naše saradnje. Ono što mi se takođe čini zanimljivim kao ideja jeste da bi sam forum, ili neke od organizacija članica foruma, trebalo da se potrude da obezbede sredstva za međusobnu razmenu iskustva. Pod tim mislim, pre svega, na onaj deo koji se odnosi na studijska putovanja, odnosno da svako ko radi u nevladinom sektoru, student je ili prosto želi da otputuje u Beograd i sazna šta se dešava u oblasti kojom se on bavi, može od ovog foruma da očekuje pomoć pri izradi agende, s jedne strane i sa druge strane, možda i finansiranje putnih troškova. Putovanje zaista predstavlja problem, pošto je danas mnogo teže otputovati sa Kosova u Srbiju ili iz Srbije na Kosovo, nego otputovati u bilo koju susednu državu. Zaista je način transfera vrlo komplikovan i veoma skup, ukoliko nemate svoj auto. Dakle osnovna ideja, koju ja predlažem za dalju diskusiju jeste da pronađemo ime i pokušamo da napravimo strukturu.

Radojica Bunčić, Žene u crnom, Beograd

Ideju o forumu smatram zanimljivom i vrednom truda bila i čini mi se jako važnim da se rade neke direktne akcije, a pod tim podrazumevam da npr. ovakve konferencije ne budu izmeštene na treće mesto, nego da se radionice o nasilju, o ličnim iskustvima vezanim za nasilje itd rade u Prištini ili Beogradu. Na taj način se razbija strah i led i jasno pokazuje zajednicama, u Srbiji i na Kosovu, šta mi zaista i želimo. Istovremeno to bi trebalo da bude transparentno i javno, koliko god je to moguće u okvirima bezbednosti.

Svakako je struktura važna, jer bez strukture je veoma teško realizovati bilo koju ideju, ali je bitno znati šta će se raditi, pa onda na osnovu toga formirati strukturu, jer jednostavno ne postoji opšti obrazac strukture. Takođe smatram jako bitnim da ubuduće u rad uključujemo sve etničke zajednice sa Kosova, kojih sada nema. Osim toga, verujem da je potrebno više uključiti žene tj. ženske organizacije sa Kosova.

Trebalo bi uraditi ozbiljno istraživanje i o ostalim grupama sa Kosova, koje postoje, ali su skrivene, proceniti njihove snage i uključiti ih u ove procese.

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

To što ovde nema predstavnika organizacija koje se bave ženskim i ljudskim pravima, organizacija koje se bave bilo kojim aspektom ljudskih prava ili predstavnika manjina, to je isključivo zbog datuma koji nije odgovarao svima koje smo inicijalno pozvali na skup. A to, naravno, ne znači da nisu uključeni.

Druga bitna stvar je da imamo veoma dobru teritorijalnu pokrivenost, zahvaljujući Valdete koja je u Mitrovici i koja pokriva taj region, i s druge strane u samoj Prištini su ljudi poput Jetmira, poput Leona, koji jako dobro poznaju scenu. Bitno je samo da ne postavimo stvari tako da mi sada krećemo nešto što niko nikada nije krenuo, što već ne postoji. Nešto već postoji, samo to sada treba usmeriti tako da taj forum može da da neke rezultate drugačije od onoga što već imamo u okviru dijaloga projekata, interetničkih ili bilo kakvih drugih projekata.

Dardan Velju (Dardan Velju), KODI, Priština:

Mislim da je veoma bitno imati, ne samo grupu koja diskutuje, već i grupu koja lobira, koja iznosi ideje i razmišlja o načinima da se za te ideje lobira. Verujem da bi bilo veoma važno lobirati za ideju o multietničkom Univerzitetu u Prištini.

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Mislim da bi trebalo realno podeliti zadatke. Ja preuzimam odgovornost da napravim prvih nekoliko stranica o principima za koje se zalažemo, a neko drugi bi mogao da razradi strukturu itd.

Pored dogovora ko će šta raditi, vrlo je važno da ne ispustimo iz vida ono što su neke civilne grupe već radile i truditi se da koristimo njihova iskustva, da ih eventualno pozovemo i da se priključe, ili ako je lakše, da se mi priključimo njima. Takođe je vrlo važno ne ograničavati ko može da bude član, ali zahtevati od članova da se drže utvrđenih principa. Kada kažem član foruma, ne mislim na postojanje članskih karti, nego da bi bilo korisno čuti iskustva tih ljudi na sesijama foruma.

Milan Podunavac, programski savetnik fondacije Heinrich Boll i profesor na fakultetu političkih nauka, Beograd

Ovaj skup je pokazao da postoji jedan impresivan socijalni kapital u okviru ove naše grupe i mislim da bi forum bio najbolji način da se to artikuliše.

Po mom sudu, veoma je važno za oba društva da se otvori jedan složni proces javne deliberacije, pre svega mladih ljudi, o tome šta društva jesu, koja su to pitanja koja povezuju ta dva društva koja mogu da budu zajednički fokus jedne agende, a zatim koja je to agenda i kakva bi bila struktura foruma.

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Jedna od predloženih ideja, koja se čini zanimljivom su škole tj kursevi srpskog i albanskog jezika, pošto je jezik jedna od osnovnih tehničkih prepreka u komunikaciji na Kosovu. Osim toga, možda bi se time poboljšali međuetnički odnosi i na samom Kosovu i u Srbiji, gde bi, da ne zaboravimo, pored Srba sa Kosova i Bošnjaka, trebalo pozvati i Albance iz Preševa. Vrlo je važno pružiti ljudima mogućnost da nauče nešto što im sistem nije pružio kao relevantnu mogućnost.

Ljeon Malazogu (Leon Malazogu), Fakultet političkih nauka, Priština

Mislim da situacija jeste zrela za neku vrstu permanentnog foruma i mislim da je jako dobra ideja da se uključe i neki drugi narodi, poput Makedonaca, zbog toga što bi možda njihova iskustva o tome kako su prebrodili neke krize, sasvim drugačije delovala na Srbe i Albance, koji samo deklarativno postižu dogovore, ali ih ne primenjuju u praksi.

UTISCI UČESNIKA

Marija Stanojević, udruženje građana Fraktal, Beograd:

Naša organizacija ima bazičnu ideju da uspostavlja dijalog između ljudi različitih društvenih okruženja, pa između ostalih i nacionalnih okruženja, sa akcentom na podršku inicijativi mladih ljudi, kao generatora budućih društvenih procesa. Stvar koja je mene fascinirala jesu ljudi koji pokazuju koliko zaista imaju volje da rade međusobno. Ukoliko budu postojale komponente daljeg strukturiranja ovog foruma, ja bih rado pristupila komponenti rada sa mladim ljudima.

Radojica Bunčić, Žene u crnom, Beograd

Iako dolazim kao predstavnik Žena u crnom, aktivista sam nekih mladih aktivističkih grupa, od kojih bi izdvojio Mušku grupu protiv nasilja, ili Mušku kritičku grupu koja je još u povoju.

Šta sam očekivao od ovog skupa? Očekivao sam ovo što se desilo, dakle da razmenjujemo ideje. Jedno sam očekivao da ćemo više da radimo i to ne neformalno, nego u smislu da imamo i neke radionice. Mogli smo, već na radionicama ovde, da uradimo dosta stvari jer smatram radionice jako važnim kao način razvoja, komunikacije i učenja.

Milica Rodić, klub studenata sociologije, Stalker, Beograd

Ja moram da kažem da je meni muka od ovih početaka, jer sam učestvovala u više njih, da se na kraju ništa od svega ne bi ostvarilo. Ja sam očekivala da uradimo nešto konkretno, da predložimo neku konkretnu akciju koju će svako sprovesti u svojoj sredini.

Lana Kajić, student Organizacionih nauka, Beograd

Meni je ovo prvi put da sam na ovakvim susretima, da upoznajem ljude, studente, prvenstveno iz Prištine i sa Kosova uopšte i drago mi je zbog toga, jer manje-više u mom okruženju, ljudi imaju predrasude u vezi sa ljudima sa Kosova. Misli se da ljudi sa Kosova uopšte nemaju fakultete, nisu obrazovani i upravo u tom smislu mi je drago zbog ovakvih susreta, meni su prijali, jer na neki način, koliko god se ja sama borim, nisam imala prilike da upoznam nikoga odatle, i razbijem čak i neke sopstvene predrasude. Drago mi je što sam po prvi put prisustvovala pričama na temu problema Kosova i Srbije, jer me, prosto, ti problemi ranije nisu ni doticali. Više sam bila uključena u probleme Bosne, Hrvatske, ne toliko Kosova.

Marijana Toma, Fond za humanitarno pravo, Beograd

Jako mi je drago da se javila ova ideja o forumu, jer saradnju i dijalog smatram neverovatno bitnom, za Kosovo i za Srbiju, pogotovo za vas. Mislim da su to neke stvari koje će moći da imaju posledice po društvo. Mislim da svi mi imamo mnogo potencijala da reagujemo u svojim sredinama, jer ako promenite jednu glavu, promenili ste jedan veliki deo, ako ne i ceo svet.

A kad je reč o regionalnim inicijativama, pomenula bih da je 6. aprila 2004, na inicijativu Fonda za humanitarno pravo iz Sarajeva, povodom dvanaestogodišnjice početka rata u Bosni i Hercegovini, potpisan sporazum o regionalnoj saradnji između Centra za istraživanje dokumentacija ratova i ratnih zločina u Bosni i nekoliko nevladinih organizacija iz Hrvatske. Mi smo se svi zajedno obavezali na regionalnu saradnju, formirali smo regionalne centre za istraživanje i dokumentaciju ratnih zločina. Nadam se da ću mnoge od vas videti tamo kao buduće saradnike, bez obzira što će ratni zločini biti samo jedan segment vaših razmišljanja i vaših dijaloga, ali svakako regionalne saradnje mogu da uspeju i mogu da opstanu ako se o njima ozbiljno razmišlja i na njima ozbiljno radi, i ako se u njih uloži kompletna energija koju posedujete.

Nebojša Nikčević, Fond za humanitarno pravo, Podgorica

Ovde sam pre svega da čujem nešto pametno. Prvog dana je neko citirao jednog istoričara koji kaže da mi, južnoslovenski narodi, treba da počnemo istoriju da čitamo iz početka. Čini mi se da je to malo previše i da bi možda trebalo da popravimo nešto što je trenutno moguće popraviti i da prestanemo da se stalno vraćamo na neke bojeve od pre hiljadu godina.

Svi ste čuli aforizam da nas 'istorija uči da nas ničemu ne uči', koji u ovoj zemlji možda nije samo aforizam, već više konstatacija. Čini mi se da bi mladi ljudi i deca trebalo pre svega da se nauče da se s poštovanjem odnose prema pripadnicima drugim etničkih grupa, u smislu da ne koriste pogrde izraze itd. Mislim da su to bitne stvari i da je čudno što niko ne organizuje kampanju na tu temu, jer mislim da su problemi toliko duboki da je teško nešto sad radikalno dobro napraviti i krenuti iz početka, bez toga.

Marija Gajicki, Vojvodanska regionalna ženska inicijativa, Novi Sad

Meni je ovo prvi put da direktno i aktivno učestvujem u jednom od civilnih dijaloga, ali mi je drago što imam priliku da slušam mlade ljude koji pričaju o ovom problemu. Ja moram reći da su za mene ova tri dana bila fantastična i da sam strahovito mnogo naučila. Odavno mi se nije dogodilo da, na osnovu ličnih priča, ličnih iskustava, naročito od nekoliko ljudi, sa Kosova, iz Prištine i iz Prizrena čujem takve priče koje su slične nekim pričama za koje znam iz Novog Sada i da imamo toliko mnogo zajedničkog da uradimo, da razmenimo.

Meni je ova konferencija bila jako važna zato što sam, prvi put nakon dugo vremena, osetila ravnotežu između uvodnih izlaganja, analize trenutne situacije, uzroka i posledica i samih aktera koji učestvuju u dijalogu i koji stvarno pokazuju jednu vrlo ozbiljnu spremnost da kreiraju zajednički proces koji vodi ka budućnosti bez mržnje.

Tanja Tucić, Centar za regionalizam, Novi Sad

Što se tiče konferencije, posebno mi se dopao ekspertski nivo i teme razgovora prvog dana. Za mene ovo nije još jedan od početaka, to je jedan proces u kojem ja vidim neverovatne promene. Naime, ako analiziramo teme koje smo imali na ovoj konferenciji, bitno se razlikuju od tema o kojima se govorilo pre dve godine, koliko učestvujem u Civilnom dijalogu. Isto tako se razlikuju i teme u privatnim razgovorima. Naime, sećam se da je prvi susret protekao u razmeni emocija, a sada su teme potpuno drugačije, od svakodnevnog života, privatnih stvari, poveravanja itd, tako da ja to doživljam kao neverovatan napredak.

Jetmir Baljaj (Jetëmir Balaj), Forum, Priština

Iako ne idem često na ovakve konferencije, zbog toga što ih često doživljam kao gubljenje vremena, veoma mi je drago što sam došao ovde iz više razloga. Iako sa mnogima od ovih ljudi radim već četiri godine, takođe sam upoznao neke organizacije, neke ljude sa kojima bih veoma voleo da radimo u budućnosti. Za svaku organizaciju je stvaranje i održavanje linkova neophodno i to donekle i jeste cilj ove konferencije.

Druga stvar je testiranje volje i spremnosti građanskog društva, a ovde sam stekao utisak da postoji mnogo ljudi koji su spremni i koji mogu i imaju hrabrosti da urade neke stvari koje će promeniti naše društvo. Baš to je za mene bila najvažnija stvar, jer se plašim da vreme ističe.

Ljabinot Hodža (Labinot Hoxha), Odeljenje za demokratizaciju, OEBS Kosovo

Tokom ovog seminara dopao mi se izbor tema i pogotovo način na koji se o njima razgovaralo, što je bilo potpuno drugačije od nekih drugih seminara sa sličnim temama. Dopalo mi se i to što su ljudi, na jako ležeran način pričali o različitim stvarima. Osim toga, prijala mi je mogućnost da sretnem neke nove mlade ljude.

Paola Baboš (Paola Babos), OSCD, Trento, Italy

Iako trenutno živim u Italiji, veoma sam vezana za Balkan, pošto sam prethodne dve godine provela živeći u Beogradu i Prištini. Mislila sam da će ovaj seminar biti zasnovan više na razmenama ličnih iskustava. Umesto toga sve je imalo neki ekspertski prizvuk, što je svakako veoma dobro, ali takođe smatram da su lična iskustva isto toliko bitna kao i ekspertiza, pogotovo kada je reč o suočavanju sa prošlošću. Ali ove diskusije su me takođe ubedile da je došlo vreme da se pređe na konkretne zajedničke poslove, kao fazu koja prirodno sledi nakon početnog međusobnog upoznavanja. U tom smislu je akademski deo diskusija bio veoma značajan.

Ljeon Malazogu (Leon Malazogu), Fakultet političkih nauka, Priština

Drago mi je, pre svega, što nismo potrošili mnogo vremena, niko nije plakao, nismo se čudili pričama sa druge strane, jer se sve to dešavalo na nekim drugim konferencijama. Zato mislim da je situacija zrela za nešto konkretnije i u pogledu sadržaja, a i kada je reč o kontinuitetu.

Milica Stojanović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Smatram da je ovaj dijalog dosta dobar, pogotovo zato što je dijalog na ovu temu dosta težak i s obzirom na sve to, trebalo bi da se, u forumu koji će biti formiran, prihvatimo svojih uloga sa punom odgovornošću, upravo da bi prešli sa reči na dela i napravili nešto opipljivo.

Edin Veljović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Želeo bih da kažem da je ovo moj drugi susret ovakve vrste, pošto je Inicijativa mladih za ljudska prava, u maju ove godine, organizovala skup kosovskih i srpskih novinara u Budvi i moram priznati, sa velikim zadovoljstvom, da nisam iznenađen ovakvom interakcijom između mladih sa Kosova i iz Srbije. Tamo su beogradski novinari iz Prištine prvog dana pokazivali jednu dozu senzitivne rezerve koja nije bila očigledna, ali se ipak osećala, da bi pred odlazak, beogradski novinari stajali pola sata ispred kombija kojim su odlazile kosovske kolege, grlili se, pozdravljali se, da bi se, tokom puta ka Beogradu, neprekidno čuli telefonima i brinuli, pošto se desio neki kvar sa prištinskim kombijem. Lično, to smatram najvećim kapitalom, koji je proistekao iz ovakvih skupova.

Iako je neko pomenuo da metod rada nije bio dobar, ja ipak mislim da, zbog težine teme sa kojom se susrećemo, sastanak nije smeo biti realizovan u sterilnoj atmosferi, već upravo u ovakvoj mešavini formalne i neformalne komunikacije.

Milica Jovanović, novinarka lista Danas, Beograd

Očekivala sam da ću na ovom skupu sresti nekog kolegu sa Kosova, ali ipak mi se veoma dopala opuštena atmosfera koja se ovde osećala.

Veton Firizi, građanska inicijativa Demokratija za Prizren, Prizren

Posebno mi je drago što sam bio ovde i imao priliku da upoznam neke ljude koje sam znao isključivo iz novina, poput profesora Podunavca, Duške Anastasijević i Milice. Takođe, uspostavio sam i neke druge veze, recimo veza Nikšić-Prizren.

Fitim Vogel, Kosovska grupa za lokalnu inicijativu, Priština

Za mene je ovo prvi put da prisustvujem ovakvom sastanku i verujem da će mi ovo iskustvo biti od pomoći u daljem radu. Mislim da bi forum trebalo otvoriti za sve, i da na stvari počnemo da gledamo sa pozitivne strane, jer se lepota nalazi u očima onoga koji posmatra.

Iljir Zeneli (Ilir Zeneli), Centar za ljudska prava Univerziteta u Prištini

Dopao mi se način na koji se ovde razgovaralo o problemima. Mislim da je najbolji način za rešavanje problema da se o njima razgovara otvoreno i realno, čemu bi posebno moglo da doprinese stvaranje foruma.

Valmir Ismaili, student političkih nauka, Priština

Po meni ovaj sastanak je bio dobar iz dva razloga. Prvo, ja dolazim iz Drenice i ovde sam počeo da učim srpski, za šta ranije nisam imao priliku. Drugi razlog je to što sam, do sada, samo preko medija imao priliku da čujem mišljenja iz Srbije o Kosovu i sa Kosova o Srbiji. A te vesti u više od 90 procenata imaju negativan naboj. Zbog toga mi je ovaj sastanak poslužio da čujem mišljenja običnih građana i shvatim da postoje ljudi, osim Nataše Kandić i nekih drugih, koji misle drugačije o Kosovu. Zbog toga, ako budem smeo da pričam, kada se vratim u Drenicu, pričaću da postoje Srbi koji imaju dobro mišljenje o nama.

Enis Derguti, Prizren

Kako je ovo meni prvi susret ove vrste, zaista ništa nisam očekivao i iznenađen sam svim komentarima, reakcijama, i zajedničkim razgovorom. Mada mislim da je možda trebalo više da se suočimo sa današnjom realnošću, a manje sa prošlošću. Što se tiče ideje o forumu, mislim da mi, i Kosovari i Srbi, možemo upotrebiti lokalne nevladine organizacije, njih oko tri hiljade, koje «spavaju» na Kosovu, koje nisu toliko aktivne, niti imaju konkretne projekte.

Bujar Madžuni (Bujar Maxhuni), Odeljenje za demokratizaciju, OEBS, Priština

Ja sam uključen u nekoliko inicijativa koje OEBS vodi poslednjih nekoliko godina, ali radim i sa drugim organizacijama na Kosovu i van Kosova. Jedan od razloga što sam došao ovde je da vidim kako se radi, šta se radi i šta može da proizađe iz ovog dijaloga. Želeo sam da vidim kako možemo da unapredimo saradnju ove inicijative sa drugim inicijativama, jer smatram da je cilj ovakvih skupova da se povećava broj ljudi, da se umrežavamo i razvijamo već postojeće kontakte. Mislim da svi imamo isti cilj, a to je konkretno poboljšanje odnosa i razvijanje konkretnog dijaloga.

Zapravo, nisam očekivao da će ova konferencija biti tako ležerna, što je jako dobro.

Anka Kurteši Hajdari (Anka Kurteshi Hajdari), Fond za humanitarno pravo, Priština

Meni je jako drago što sam prisustvovala jednom ovakvom skupu, jer nisam imala mnogo prilika da prisustvujem skupu na kom se raspravlja o građanskom društvu, pošto obično posećujem stručne sastanke. Da budem iskrena, na tim stručnim okupljanjima razmišljanja su sasvim drugačija, tako da mi je ovaj sastanak daje nadu da još uvek ima šansi za nas. Mislim da smo juče u jednom razgovoru konstatovali da imamo mnogo više međusobnih sličnosti, nego razlika, a na razlikama insistiramo, svako iz nekog svog ugla.

Iako saradnju sa zvaničnim organima ne smatram lošom, napomenula bih da mi treba da insistiramo što više na nekoj međusobnoj saradnji.

Milan Podunavac, programski savetnik fondacije Heinrich Boll i profesor na fakultetu političkih nauka, Beograd

Ja sam prosto fasciniran jednim snažnim socijalnim kapitalom koji sjedi za ovim stolom i to je nešto što me snažno motiviše. Takođe sam fasciniranom jednim modernim senzibilitetom koji ste ovde pokazali, jednom snažnom refleksijom i samorefleksijom o društvima u kojima živimo, jer bez te samorefleksije i bez tog samorazumjevanja šta ta naša društva jesu, teško možemo govoriti o budućnosti tih društava.

Sticajem okolnosti ja sam upoznao tri generacije kosovskih intelektualaca. Prvu generaciju, koju vi znate po imenima, a to su Veton Suroi, Shkelzen Maliqi, moje kolege i ljudi koji su mi veoma prijateljski naklonjeni, koji su učestvovali u jednom velikom projektu koji sam ja vodio zajedno sa prof. Žarkom Puhovskim: „Civilno društvo između diktature i demokratije“.

Drugu generaciju sam upoznao kao profesor na letnjim školama, takođe sa alternativnog univerziteta i ovdje sada treću generaciju, najmlađu. I moram da kažem, definitivno da ste u meni dobili jednoga snažnog lobistu koji će u javnom polju, u javnom diskursu snažno uticati na Univerzitetu i svim mjestima gdje utičem u svom javnom djelovanju, na menjanje stereotipa između dve etničke zajednice, kosovske i srpske.

Duška Anastasijević, ESI, Beograd

Ovo je, mislim, prva konferencija na kojoj sam bila, a da je većina učesnika mnogo mlađa od mene, ali je to meni i posebno drago. Ne zato što mislim da bi trebalo da budem nekome ovde autoritet, nego je meni jako drago, da sam imala prilike da vidim mlađu generaciju iz Beograda i sa Kosova, sa kojim ja baš nemam neki naročito veliki kontakt, jer ja kada idem na Kosovo, tamo sa seljacima brojim krave i ovce, a mlade ljude stvarno ne poznajem.

Zašto sad toliko pominjem te mlade? Ja zaista mislim da je to jedna generacija koja nije odgovorna za ono što se dešavalo i mislim da je to upravo ta generacija koja može da iznese neki projekat bez tog opterećenja. Sa Miloševićem stvarno nemaju ništa i mislim da je to taj pravi kapital za uspostavljanje dijaloga. I zbog toga mi se čini da je situacija zrela za neki napredak. Sonja Biserko je imala seriju dijaloga '96,

'97, '98. godine. Neki od velikih umova, koji su bili okupljeni za tim stolom, nisu više među živima. Među njima je i Ambasador Pribičević, a drugi je Fehmi Agani. Ne kažem da su ti dijalozi bili jalovi, ali hoću da vam kažem da su vremena bila drugačija i da mislim da se tu zaista nešto bitno promenilo. Ako opet mogu svima nama da dam neki kompliment, ja sam zaista zaprepašćena nekom ležernošću, ili čudnom hemijom da ovo zaista nije ličilo ni na kakav Čarobni breg od Tomasa Mana, na neki ćaknuti sanatorijum, gde jedan po jedan polako otpadamo, nego je ovde bila jedna količina normalnosti na koju ja nisam navikla i to ne zbog toga što je reč o Srbima i Albancima, nego to je jedna stvarno količina normalnosti koju ja nisam videla ni u svojoj ulici, ni u svojoj zgradi, tako da mi je to mnogo prijalo. Zaista smatram da sada mlađi ljudi treba da nastave dalje da guraju tu priču, a mi ćemo da im pomognemo što više možemo.

Emilija Mančić, Heinrich Boll Fondacija, Beograd

Ja nisam imala neka velika očekivanja i srećna sam što sam prosto intuitivno prepustila da Andrej od početka sve to uzme u svoje ruke. Andreja sam upoznala tek pre nekoliko meseci kada je došao sa ovim projektom kod nas, a to je bilo i pre martovskih događanja i nije imalo apsolutno nikakve veze sa tim.

A što se tiče naše teme Kosovo, mi s ne bavimo direktno Kosovom, niti ja pretendujem da budem bilo kakav ekspert vezano za Kosovo itd. Meni je veoma drago, pošto sam neko vreme živela u Nemačkoj i pošto radim u nemačkoj fondaciji, da o ovim temama ne pričam samo sa Nemcima, nego da pričam i sa Srbima i Albancima. To je meni bilo jako bitno. Često ljudi iz međunarodnih organizacija donose odluke, a da pri tom nemaju dovoljno informacija, tako da sam zadovoljna da su ovde ljudi koji tu treba da budu, i kojih se problem na direktan način tiče.

Dardan Velju (Dardan Velju), KODI, Priština:

Profesor Dal je rekao o demokratiji da 'demokratija nije stanje, već proces.'. To se po meni odnosi i na ljudske odnose i aktivnosti za koje je neophodan stalni proces obnavljanja, poboljšanja i razvijanja. U tom procesu je moguće izmeniti čak i stereotipe.

Zanimljivo je pogledati kako su se stereotipi o Nemcima promenili. U 19. veku, Nemci su doživljavani kao beskrajni romantičari, kako se danas, npr. doživljavaju Francuzi, koji su u 19. veku doživljavani, poput Nemaca nakon Drugog svetskog rata, kao krvožedna čudovišta. Ali danas, ukoliko pomislimo na Francuze, prva asocijacija je ljubav i strast.

Zbog toga što verujem u mogućnost izmene stereotipa i u tom pravcu smatram naše aktivnosti veoma bitnim.

Valjdet Idrizi (Valdete Idrizi), CBM, Mitrovica

Šta sam ja očekivala? Kad je mi je ovaj projekat pomenut pre par meseci, odmah sam očekivala nešto ozbiljno, jer verujem da ste vi, mladi ljudi, odgovorni i ozbiljni. Nije mi prvi put da učestvujem na ovakvim konferencijama. Ja sam inače jedan od učesnika u Civilnom dijalogu Centra za regionalizam i OEBS-a, a takođe sam i član

velike mreže Građanski pakt za jugoistočnu Evropu. Želim da kažem da je ideja za forum odlična i zato hajde samo da iskoristimo jedni druge, pa da zovemo sve te ljude da nam nekako prenesu dobra iskustva. Hajde da se u ovom forumu ne takmičimo, nego da saradujemo jedni sa drugima i sa drugim mrežama.

Katarina Putnik, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Meni je jako drago što sam upoznala mnoge ljude na ovoj konferenciji, koje stvarno nisam poznavala, što iz Srbije, što sa Kosova. Stvarno sam zadovoljna ishodom konferencije, znači nekim balansom između teorije i diskusije. Meni se dopalo što je svako mogao da kaže šta misli, da je bilo tu dijaloga, a pogotovo mi se dopada što se nije sve završilo samo na priči, jer bi to onda verovatno bila konferencija kao mnoge druge, nego što smo se na kraju fokusirali i što postoji pozitivna energija i dobra volja da se nešto po tom pitanju uradi. Meni je to izuzetno bitan deo.

Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd

Jednog dana, razgovarajući sa Hamdijom Miftarijem na Mitrovačkom mostu, shvatio jednu stvar: da je, zapravo, za ležernost, normalnost o kojoj danas pričamo dovoljno biti potpuno otvoren u svakoj diskusiji i ne zvati stvari pogrešnim imenom, zarad nekakvog traljavog mira, nego stvari prozvati i nazvati onim što jesu. Znači ako govorimo o prošlosti, ne možemo govoriti samo o predrasudama nego moramo govoriti i onome što se zove ratni zločin i onome što se zove genocid, i moramo govoriti vrlo otvoreno u svim detaljima nečega što stoji ispred ili iza nas.

Ukoliko formiramo taj forum i ako on nastane, on će za mene imati dvostruki značaj: s jedne strane imaćemo nešto što se zove forum, što je vrlo važno, a s druge strane ja ću sa svim onim ljudima koje smatram prijateljima moći u jednoj instituciji moći da razgovaram o problemima koji tište naša društva. Za mene je vrlo važan taj neki lični motiv zašto sam ja u određenom forumu, zašto sam ja deo određene priče. Ja sam i prethodnih dana govorio: „ja ne mogu, i ne želim mirno da živim na Zvezdari, na kojoj živim, ako je na 10 km od mene neka masovna grobnica“ i prosto ne želim da se pomirim sa tim da ja ne mogu ništa da uradim, možda mogu na ovakvim forumima da govorim o tome šta mi smeta i da prosto time pokušam da neku odgovornost, za koju ja mislim da leži na svim onim ljudima koji su članovi nekakvog društva bar malo ublažim.

FONDACIJA HEINRICH BÖLL

Fondacija Heinrich Böll jedna je od šest politickih fondacija u Saveznoj Republici Nemackoj, koje su po svojoj orijentaciji bliske politickim parlamentarnim partijama. Ona je po svojoj orijentaciji bliska stranci Savez 90/ Zeleni. Rad Fondacije se orjentise prema osnovnim politickim vrednostima kao sto su demokratija, solidarnost, nenasilje, zastita okoline i odrzivi razvoj. Fondacija Heinrich Böll deluje u 60 zemalja sirom sveta na oko 130 projekta. Svi projekti su osmisljeni u saradnji sa nasim lokalnim partnerima/partnericama,uzimajuci u obzir nacionalne, regionalne i kulturne specificnosti u procesu razvoja partnerskih zemalja. Na prostorima bivse Jugoslavije Fondacija je zastupljena sa regionalnom kancelarijom u Sarajevu i sa dve podruznice u Zagrebu i Beogradu. Direktnim prisustvom u regionu i podrskom saradnji sa lokalnim i regionalnim partnerskim organizacijama Fondacija zeli da ojaca mirotvorni politicki angazman. Kako program podrške demokratizaciji tako i program za ekologiju i odrzivi razvoj od pocetka imaju za cilj:

- jacanje civilnog drustva,
- unapredjenje demokratskog dijaloga izmedju zemalja regije,
- promovisanje ljudskih prava,
- jacanje participacije zena u javnom zivotu i ravnopravnost medju polovima,
- podrsku izgradnji struktura pravne drzave,
- podsticanje suocavanja sa bliskom prosloscu,
- podrsku zastiti okoline i politici odrzivog razvoja,
- regionalno umrezavanje lokalnih inicijativa,
- unapredjenje demokratskog formiranja politickih stavova (izborne platforme i sl.)

Kancelarije usko saradjuju sa ostalim kancelarijama u inostranstvu i internacionalnim projektnim partnericama/partnerima Fondacije.

Inicijativa mladih za ljudska prava

Inicijativa mladih je nevladina, nestranačka i neprofitna organizacija koja deluje na prostoru bivše Jugoslavije. Inicijativu mladih formirali su 2003. godine aktivisti i aktivistkinje ljudskih prava iz Srbije i sa Kosova. Jedan od vodećih postulata naše organizacije je odgovornost. Kao mladi ljudi mi želimo da živimo u modernom, pravednom i odgovornom društvu koje će biti spremno da odgovornim suočavanjem prevlada prošlost. Nakon decenije oružanih sukoba žrtve su pretvorene u brojke podložne manipulaciji. Njihove porodice osuđene su da žive u nepodnošljivoj tišini bez traga i glasa o svojim najmilijima. Uvereni da je ljudski život temelj i osnovna vrednost svakog zdravog društva, smatramo da, ukoliko žrtvama ne bude vraćeno dostojanstvo, region bivše Jugoslavije neće moći ni da izbegne niti da spreči još jedan sukob. Zbog toga se zalažemo za pravedna suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima, za poštovanje različitosti i za adekvatnu pomoć žrtvama i njihovim porodicama. Osnovni nam je princip da svako najpre mora da počisti svoje dvorište: svaka lokalna zajednica mora biti spremna da se suoči i obračuna sa vlastitim greškama. Zbog toga se zalažemo za pravedno društvo u kojem će institucije

funkcionisati profesionalno i bez predrasuda. Tražimo odgovore na pitanja koja su važna za našu budućnost, kako se balkanski žacarani krug nacionalističkih igara ne bi ponovio. Osnovna ideja vodilja nam je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Ljudska prava su univerzalna i uvek i svuda se moraju poštovati.

Inicijativa ima kancelarije u Beogradu i Pristini.

Nasilna društva u tranziciji
Grupa autora

Izdavač:
Inicijativa mladih za ljudska prava

Za izdavača:
Andrej Nosov

Lektura i korektura:
Tanja Matić
Shpend Qamili

Prevod na albanski jezik
Shpend Qamili

Obrada i štampa:
Štamparija Draslar, Beograd

Tiraž
500 primeraka

Beograd, Priština, 2004

Copyright© 2004. Inicijativa mladih za ljudska prava

ISBN 86-85381-00-2